

TEORIJA I PRAKSA

11 ['78]

LETO

Časopis RTV – TEORIJA I PRAKSA javno je glasilo u kome se tretiraju pojave i problemi radija i televizije. On temelji svoju koncepciju na programskoj politici i zadacima radija i televizije u našem društvu: razvijanje socijalističkih samoupravnih odnosa, jačanje bratstva i jedinstva i ravnopravnosti naroda i narodnosti, afirmisanje marksističkog pogleda na svet, tekovina narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije; razvijanje stvaralaštva u oblasti kulture, nauke i umetnosti naših naroda i narodnosti; upoznavanje sa kulturom i naučnim dostignućima drugih zemalja i naroda, polazeći od načela otvorenosti za sve što je idejno i umetnički vredno i što predstavlja naučni progres i doprinos napretku i civilizaciji.

Redakcija nastoji da RTV – TEORIJA I PRAKSA bude *glasilo* koje podstiče na kritički odnos prema praksi radija i televizije radi razvijanja teorije. Časopis je namenjen *poslenicima* i *korisnicima* radio i televizijskih programa i svima onima koji to žele da budu, kao i društveno-političkim, naučnim, prosvetnim i drugim radnicima koje interesuju priroda i programi elektronskih medija radi razvijanja *kulture komuniciranja*.

Redakcija

BARIĆ SRĐAN
BULATOVIĆ MILAN
ĐORĐEVIĆ DR TOMA
DŽINIĆ DR FIRDUS
JANKOVIĆ INŽ. MILENKO
JOVANOVIĆ MILE
KUN MIRA
LEANDROV IGOR
LUKIĆ SVETA
MIRKOVIĆ VLADIMIR
NASTIĆ SLAVKO
NOVAKOVIĆ SLOBODAN
PEŠIĆ DR MIHAILO
PLAVŠIĆ PRVOSLAV
POHAR LADO
POPOVIĆ ĐORĐIJE
ROTKOVIĆ RADOSLAV
SAVIĆEVIĆ DR MIROSLAV
SLAVKOVIĆ DUŠAN
ŠOMLO ANA
VUKIĆEVIĆ PETKO

Glavni i odgovorni urednik

MIROLJUB JEVTOVIĆ

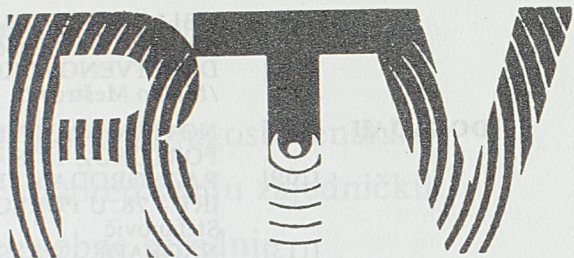
Sekretar: RUŽICA VARDA

Izdavački savet

BERISAVLJEVIĆ ŽIVAN,
BOŽOVIĆ DR RATKO, predsednik
BULATOVIĆ VUKOJE
ĐORĐEVIĆ ALEKSANDAR
JEVTOVIĆ MIROLJUB
KONSTANTINOVIĆ RADOMIR
MILIĆEVIĆ OGNJENKA
MILOSAVLJEVIĆ DR SLAVOMIR
NEORIČIĆ VLADIMIR
PETROVIĆ BRANKO
PRNJAT DR BRANKO
SEDMAK DR TOMISLAV
SPASIĆ DR ALEKSANDAR
TOMOVIĆ DR RAJKO

Za izdavača - VLADIMIR NEORIČIĆ
direktor Centra RTB za istraživanje
programa i auditorijuma

Likovno-grafička oprema: BOGDAN KRŠIĆ
Tehnički urednik: VIKTOR INŽ. KLIMPL
Lektor i korektor: KOSANA TANASKOVIĆ
Foto-slog: VERA SKOKNIĆ
Štampa: GRAFIČKI CENTAR
RADIO-TELEVIZIJE BEOGRAD,
Batajnički put 24

TEORIJA I PRAKSA

11 ['78]

Izdaje Radio-televizija Beograd

---

	[5]	PROGRAMSKA SARADNJA JRT Zaključci sa Savetovanja jugoslovenskih radio-stanica o unapređivanju zajedničkih programa i međusobne saradnje
	[14]	Smernice za programsku politiku jugoslovenskih TV stanica u 1979. godini
RADIO	[24]	O BITI I STRUKTURI RADIO-DRAME /Mr Boško Tomašević
	[35]	MULTIMEDIJSKI SISTEM U PROCESU OSAVREMENJAVANJA NASTAVE /Eleonora Prokić
	[44]	SLUŠALAC - SAGOVORNIK I „PRODUŽENI“ AUTOR/Radmila Uzelac
	[49]	MOGUĆNOST SNIMANJA OBRAZOVNIH EMISIJA NA MAGNETOFONSKE TRAKE I KASETE /Dipl.inž.Dragoljub Vasić
	[55]	ULOGA ARAPSKIH EMISIJA NAMENJENIH OMLADINI/Salah Abdel Kader
TELEVIZIJA	[60]	PREVENTIVNOST U DEČIJOJ PSIHIJATRIJI I TELEVIZIJA/Dr Olga Hadži-Antonović
	[67]	TELEVIZIJA ILI NEISPUNJENI SNOVI /Jadviga Viskjel
KOMUNIKOLOGIJA	[75]	TOKOVI SAMOUPRAVNE INFORMACIJE/Mr Miroljub Radojković

- [84] OBLICI VREDNOVANJA RTV
PROGRAMA/Mario Plenковић
[95] DRUŠTVENOST KOMUNIKACIJE
/Matko Meštrović

DOGAĐAJI

- [103] NOVI TV NAGOVEŠTAJI -
PORTOROŽ 1978./Ana Šomlo
[109] RAZNORODAN I BOGAT FESTIVAL
JRT - 78. U PORTOROŽU/Jadviga
Stefanović
[113] NAGRADE 13. FESTIVALA JRT
PORTOROŽ 78.
[115] USPEH RADIO-BEOGRADA NA
TAKMIČENJU JRT „NEDELJA
RADIJA 78”/D.Grdanički
[118] MEDITERANSKA KULTURA I
TELEVIZIJA/Branka Malčić
[123] RAZGOVOR S PJerOM SELINDŽEROM

JEZIK

- [138] ZA VIŠU GOVORNU KULTURU
/Đorđe Kostić
[148] JAZ IZMEĐU SLIKE I REČI NA
TELEVIZIJI/Raša Popov

TEHNIKA

- [161] ČOVEK ILI KOMPJUTER U PROCESU
VIDEO-MIKSOVANJA/Živojin S. Lalić

MUZIKA

- [167] PUTEVI DOMAĆE UMETNIČKE
MUZIKE NA GRAMOFONSKIM
PLOČAMA/Svetolik Jakovljević
[171] JUGOSLOVENSKA GODIŠNJA
NAGRADA ZA GRAMOFONSKU
PLOČU/S.J.

**NOVE KNJIGE I
ČASOPISI**

- [174] „REVUE DE L'UER” 1976. br. 5. I
„REVUE DE L'UER” 1977. br. 6/Mira Kun

PROGRAMSKA SARADNJA JRT

Zaključci sa Savetovanja jugoslovenskih radio-stanica o unapređivanju zajedničkih programa i međusobne saradnje

Rasprava o stepenu ostvarene saradnje među jugoslovenskim radio-stanicama i njenom daljem unapređivanju, vođena na Savetovanju 28. i 29. marta 1978. godine u Miločeru, pokazala je sledeće:

- Protekli period predstavlja plodno razdoblje međusobne saradnje jugoslovenskih radio-stanica. Pojedini sadržaji, oblici, zajednički planirane akcije, način njihove realizacije i kritička procena vrednosti znatno su prevazišli ono što je ranije dostignuto i otvorili nove pravce i smerove saradnje i zajedničkog delovanja aktivnih, dinamičnih, samostalnih radio-stanica.
- U središtu pažnje bila su osnovna pitanja koja dominiraju i u matičnim programima svake radio-stanice: aktuelna društveno-politička, ekonomska i kulturna zbivanja, afirmacija vrednosti narodnooslobodilačke borbe i socijalističke izgradnje, jubileji revolucije, problematika udruženog rada, izgradnja političkog sistema, aktivnost društveno-političkih organizacija, ostvarivanje kongresnih i ustavnih odluka u najrazličitijim oblastima života: obrazovanja, nauke, narodne odbrane, delovanje slobodne i nesvrstane SFRJ u savremenom svetu prepunom konfliktnih situacija, ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, razvoj socijalističkog samoupravljanja kao temeljnog odnosa. I u primarnim orijentacijama, i u području saradnje, kako je naglašeno, ostaje kao trajan zadatak oslobađanje od odjeka starih odnosa, zatvaranja u vlastite sredine, i aktivno uključivanje u borbu protiv još prisutnih raznorodnih građanskih pseudoliberalističkih iluzija i ideologija, ostataka dogmatske, birokratsko-centralističke i nacionalističke svesti, koji izrastaju na protivurečnostima našeg razvoja kao negacija naše revolucije i socijalističkog samoupravnog odnosa.
- Sagledavanje polja ostvarene saradnje kao saznanja, potrebe, jedinstvenosti ispoljavanja sličnosti, različitosti, otvaranja novih mogućnosti, teče u trenutku dinamičnog razvoja

jugoslovenskog socijalističkog društva. Informisanje i društveno komuniciranje zahtevaju od radija, republičkog i pokrajinskog, regionalnog i lokalnog puno razvijanje programskih inicijativa, razvijanje društvenog upravljanja i samoupravljanja, dosledno i sve dublje podružtvljavanje dejstva radija, višesmerno razvijanje komunikacije i sve aktivnije učešće slušalaca, svih nosilaca društvenih interesa, koji treba da postaju sve delotvorniji i inicijativniji učesnici u komuniciranju.

- Posebno povoljnu okolnost za dalje unapređivanje dejstva radija i međusobne saradnje u krilu JRT predstavljala je činjenica što je Savetovanje održano u času završnih intenzivnih idejno-političkih i društvenih priprema za republičke i pokrajinske kongrese i konferencije, kao i za XI Kongres Saveza komunista Jugoslavije. Bilansi dostignuti u svim sferama društvenog života, kritička analiza ostvarenih rezultata i unapređivanje pravaca budućeg razvoja, bili su i podsticaj i društveni zahtev, a ujedno i idejno-politička i metodološka pomoć da se i u širokom području dejstva jugoslovenskog radija realno utvrde ostvarene vrednosti, slabe tačke, manjkavosti, i preduzmu mere za dalje razvijanje programskih vrednosti i otklanjanje nedostataka.

- Rasprava je bila otvorena, angažovana, samokritička i kritička. Nastojalo se da reč bude teorijski zasnovana, dovoljno principijelna da bi se svestrano osvetlili novi koncepti u programiranju, nove ideje u programskom stvaralaštvu i, istovremeno, dovoljno konkretna i praktična da bi se ocenile i unapredile sadašnje akcije, pokrenule nove.

- Savetovanje je usledilo posle detaljnih priprema u kojima su učestvovalе sve republičke i pokrajinske radio-stanice, redakcije svih centara, komisije JRT za radio, Odbor JRT za radio, poseban Organizacioni odbor. Na taj način, saznanje o sadašnjem stepenu razvoja i otvorenim pitanjima međusobne saradnje u krilu jugoslovenskog radija široko je zasnovano na sveopštim iskustvima i ocenama koje su u osnovi dali stvaraoци programa – neposredni učesnici u razvijanju saradnje i zajedničkih programa. U uslovima pune inicijative stvaralaca programa u svim radio-stanicama. Savetovanje i Zaključci mogu dati željene rezultate ukoliko ishodište saznanja po programskim smerovima i akcijama, o onome što valja činiti, dopru do svih neposrednih stvaralaca programa. Pri tome, s obzirom na visok stepen saglasnosti i jedinstva idejno-programskih pogleda na osnovna pitanja međusobne saradnje, ovi Zaključci su kako priznanje valjanosti postojećih inicijativa, tako i ohrabrenje za dalje delovanje u već

razvijenim i novim pravcima i naglašavanje potrebe konkretnih dogovora i obaveza svih redakcija.

● Višestruko je izraženo da unutrašnji sistem komunikacija u JRT treba da se doslednije, određenije i striktnije razvija, naročito njegova planska komponenta, jer je to uslov za otklanjanje i mnogih slabosti na koje je ukazano tokom rasprava u komisijama, na ranijim savetovanjima, kao i na ovom Savetovanju o unapređivanju međusobne saradnje jugoslovenskih radio-stanica.

Osnovna tačka na kojoj Savetovanje insistira jeste međusobno informisanje, razmena iskustva, planiranje, usaglašavanje, utvrđivanje sadržaja i oblika saradnje tokom donošenja plana programa već za narednu, 1979. godinu.

I

Kritička ocena ostvarene saradnje, postignutog nivoa zajedničkog pripremanja programa, razmene i međusobnog informisanja, ukazala je na sledeće:

1. U proteklom periodu oživeli su razmena i zajedničko stvaranje idejno-programskih osnova sveukupne saradnje. Obogaćena je saradnja takozvanih tradicionalnih vidova programa (umetnički, muzički, obrazovni, rekreativno-zabavni programi i dr.) uz čvrsti oslonac na programe svake republičke i pokrajinske stanice kao izraza nacionalnog autentičnog stvaralaštva. Istovremeno, intenzivan, možda i najintenzivniji razvoj doživljava upravo saradnja u dnevnom, tekućem oblikovanju informativno-političkih programa.

2. Nivo planirane saradnje, stepeni realizacije, modaliteti sprovođenja u život onoga što je zajednički dogovoreno, nose karakteristike već uveliko fundirane i razvijene saradnje koja je značajan elemenat fizionomije, sadržaja i strukture svakog republičkog i pokrajinskog programa i jugoslovenskog radija u celini. Ova saradnja, na razini već dostignutog, otvara nova, aktuelna pitanja.

3. U ostvarenoj relaciji, novom odnosu negovanja stalnih oblika saradnje i programskih prožimanja, zajedničkih programskih akcija, u radu komisija JRT, uređivačkih odbora, radnih grupa, na savetovanjima, stručnim razgovorima, stalnim timskim i ličnim kontaktima, zapaža se metodičnost, sistematičnost i doprinos uvođenja posebnih radnih mesta urednika za saradnju u pojedinim stanicama. Preporuka je

ovog Savetovanja da se u svim republičkim i pokrajinskim stanicama razmotre i preduzmu mere u cilju svestranijeg osposobljavanja za saradnju i razmenu programa. Analogno rešenjima u govornom delu programa i u muzičkim programima valja uspostaviti radna mesta urednika za međusobnu saradnju i razmenu programa i, kako je rekao jedan učesnik na Savetovanju, obezbediti na taj način i „muzički Tanjug”. U tom smislu pažnju zaslužuju i zahtevi koji su izraženi u pojedinim komisijama JRT, koji su ispoljeni i ovom prilikom, da se obezbede mesta sekretarâ komisija JRT u cilju unapređivanja dogovaranja i operativnog realizovanja preuzetih obaveza.

4. Dobra iskustva komisija, radnih grupa, pulova, oblici saradnje u kojima je ostvareno najpunije međusobno prožimanje, ukazuju i na mogućnosti i potrebe unapređivanja analitičkih sposobnosti korišćenja medijskih prednosti radija, ocene efekata dejstva u funkciji razvoja višesmerne komunikacije i vrednovanja same međurepubličke i druge saradnje, bilo da je reč o mogućnim klasifikacijama saradnje ili o primeni vrednosnih i drugih kriterija.

5. Sadašnji trenutak veoma razuđene i slojevite međusobne saradnje i razmene programa, gledano u celini, pokazuje sliku jedne piramide saradnje u čijoj je osnovici, s punim pravom, potreba za dnevnom i nedeljnom razmenom informacija i segmenata programa: informativno-političkih, kulturno-umetničkih, muzičkih (na primer, obezbeđivanje sistematske cirkulacije aktuelnih muzičkih materijala), obrazovnih i drugih. Zatim sledi pokrivanje krupnih političkih, kulturnih, muzičkih i drugih događaja sistemom pula i drugim oblicima, realizacija zajedničkih koncepata emisija, akcija, i zajedničko koncipiranje i realizacija snimanja muzičkih i drugih dela trajnije vrednosti, formiranje zajedničkih ekipa za studijsko istraživanje i tretiranje problematike. Tu su najzad, stalni oblici saradnje i fiksni termini. U težnji za unapređenjem svakog programa i međusobne saradnje traga se za novim radiofonskim rešenjima, inovacijama u sadržajima i formama. Tradicionalne sheme prilagođavaju se zahtevima društvenog trenutka, slušalaca, kao i specifičnostima širih i užih sredina. Pri tom, traže se nova vremena, novi prostori, nova tehnička rešenja, unapređenje sistema veza koji će omogućiti potpunije uključivanje lokalnih i regionalnih stanica u radio-difuzni sistem republika i pokrajina i, istovremeno, u različite oblike bilateralne i multilateralne republičke saradnje. To traženje mora biti brže i dinamičnije, slobodnije, ali istovremeno se moraju negovati i kritičkom analizom unapređivati i one tradicionalne vrednosti

zajedništva, emisije i programi koji su postali sinonim „jugoslovenskog radio-programa” i po kojima smo prepoznatljiviji u našem zajedništvu, u našem trajanju, u našim osećanjima.

6. Uz globalne zahteve za ocenom idejnog i društvenog aspekta bilateralne i multilateralne saradnje, čemu su naročito doprinele rasprave i ocene komunista u našim radio-televizijskim centrima i na savetovanjima komunista JRT, značajna je primena i drugih kriterija za sagledavanje sadašnje i buduće saradnje: kriterija dužine zajedničkih programa, raznovrsnosti oblika, tematskih područja, broja stanica učesnica u stvaranju i emitovanju zajedničkih programa, celovitosti preuzimanja i emitovanja, kriterija vremena emitovanja (istovremeno ili odložno) itd. Sistematskom primenom pomenutih i drugih kriterija, njihovom razradom i kritičkom ocenom valjanosti sa stanovišta informativnog, društveno-političkog, kritičkog i propagandnog dejstva, valja unapređivati ukupnu saradnju.

7. Izraziti kritički stav u ocenama o programskoj saradnji, ostvarenom nivou i procenama mogućnosti, koji je obeležje u svim raspravama u okviru JRT, valja i dalje negovati. Izrečene kritičke primedbe u raznim delovima programa na račun nedovoljno definisanih koncepata, nepridržavanja preuzetih obaveza, oscilacija u saradnji, nedoslednosti, potvrđene i na ovom Savetovanju, zahtevaju doslednije mere i akcije. Treba više dogovora o mogućnostima saradnje u jutarnjim, večernjim i u programima subotom i nedeljom. Potrebno je modernizovanje saradnje u dečijim programima, u programima namenjenim selu, razvijanje saradnje u andragoškim programima; insistiranje na kontinuitetu saradnje u muzičkim programima, posebno na svrsishodnijoj razmeni muzičkih snimaka; razvijanje potpunije saradnje u „trećim” i „drugim” programima; jasnije organizaciono situiranje saradnje u omladinskim programima; intenzivnija razmena reportaža i dokumentarnih emisija, itd.

8. Učesnici Savetovanja podržavaju sva nastojanja da se razviju što neposredniji kontakti stvaralaca programa u različitim područjima, da se u ostvarivanju funkcija i kombinacija funkcija unapredi planiranje u svim radio-stanicama i, na toj osnovi, obezbedi još uspešnije i dugoročnije planiranje međusobne saradnje i razmene programa. Neophodan uslov za to je i široko postavljanje i razvijanje sistema unutrašnjih komunikacija u okviru jugoslovenskog radija da bi u jedno dogledno vreme informacija svake republičke, pokrajinske,

regionalne, lokalne stanice, u principu, postala dostupna svima, celokupnom sistemu jugoslovenskog radija; republičke i pokrajinske stanice kao matične treba da podržavaju i oblike saradnje koji podrazumevaju veće i stvaralačkije programsko ispoljavanje i lokalnih radio-stanica kao delova radio-difuznog sistema republika i pokrajina.

9. Polazeći od programa SKJ, rezolucija kongresa i konferencija, ustavnih i zakonskih načela, Zakona o udruženom radu, neophodnosti negovanja vrednosnog sistema socijalističkog samoupravnog društva, *potrebna je i dalje afirmacija pozitivnih primera*, informativno-propagandno tretiranje značajnih događaja savremenosti i prošlosti, *ali isto tako i angažovan, aktivan i razrađen kritički odnos prema negativnim pojavama i promašajima* u različitim oblastima političkog, ekonomskog i svekolikog društvenog života. Kritika kao redovan i odgovoran oblik borbe mišljenja sa pozicija samoupravljanja i sastavni deo političke i idejne akcije, koja je deficitarna i u vlastitim programima pojedinih stanica, nedostaje i u programskoj saradnji. Stoga je *neophodno da se o ovoj temi povede široka rasprava* u JRT već i u sklopu prvih narednih dogovora o sprovođenju u život zaključaka i rezolucija kongresa i konferencija SK.

10. U duhovnoj, kulturnoj, političkoj komunikaciji sa savremenim svetom moramo i dalje biti otvoreni za vrednosti drugih, ali istovremeno moramo imati više osećanja za skladnije proporcije i izoštrnije kriterije u prenošenju informacija i ostvarenja drugih.

11. Jedno od područja našeg dejstva van granica Jugoslavije jeste obraćanje našim radnicima na privremenom radu u inostranstvu i pripremanje časova za emisije namenjene našim iseljenicima, kao i pripremanje priloga za inostrane radio-stanice koje daju programe na jugoslovenskim jezicima namenjene našim radnicima u pojedinim zemljama. U programima ove vrste treba da bude celovito zastupljen jugoslovenski prostor. Za uspešan rad potrebno je redovno učešće svih u snabdevanju *Korespondentskog centra u Zagrebu*, dosledno sprovođenje zaključaka o pripremanju većeg broja zvučnih priloga kod kojih je praktično manja mogućnost intervencije tuđih redaktora, kao i stvaranje nužnih uslova da se poveća propusna moć ovog našeg Centra. I u tu svrhu, kao i u pogledu stvaranja uslova za normalno proizvođenje časova za jugoslovenske iseljenike, valja tražiti zajedno sa društvom odgovarajuće načine materijalnog obezbeđivanja ove vrste proizvodnje.

12. Novo poglavlje u okupljanju radio-difuznih organizacija nesvrstanog sveta koje je započelo sarajevskom konferencijom, zahteva i nova angažovanja. Principi na kojima se razvija saradnja među jugoslovenskim radio-stanicama utkvaju se na logičan način i u globalni koncept ravnopravne saradnje i razvijanja elemenata programskog zajedništva sa nesvrstanim zemljama. Pred nama je zadatak još neposrednijeg organizovanja za zajedničko istupanje, udruživanje napora i mogućnosti naših stvaralaca radi pružanja doprinosa koji se od udruženih jugoslovenskih radio-stanica i očekuje. Onoliko koliko budemo otvoreni za saradnju i učešće radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja u našim programima, u skladu sa Akcionim programom i drugim dokumentima donetim u Sarajevu od 27. do 30. oktobra 1977. godine, rašće i naše mogućnosti da budemo bliži realizaciji opštih vrednosnih i ljudskih orijentacija nesvrstanih. Rasprave koje su već započete u pojedinim komisijama i radnim grupama o razrađivanju praktičnih kriterija i modaliteta saradnje valja nastaviti i proširiti, vodeći računa o obezbeđivanju materijalnih pretpostavki, striktnom planiranju na kraći i duži rok, sinhronizaciji ovih napora i inicijativa, angažovanju programskih stvaralaca i obezbeđivanju stalne informacije o rezultatima, promašajima, nužnim korekcijama, potrebama, koji će strujati kroz sve naše radio-stanice.

13. U sportskim programima, i pored mnogih idejnih raščićavanja i zapaženih rezultata u tretiranju sfere fizičke kulture, još ima tendencija zatvaranja u tzv. svoje sredine i ne oseća se dovoljna spremnost za stvaranje objektivne sportske informacije građene na vrednosnim kriterijima koji mogu ispunjavati ceo jugoslovenski informativni prostor. Polazeći od rezultata koji su postignuti u zajedničkom praćenju velikih međunarodnih događaja i najboljih inicijativa na bilateralnom planu, saradnju valja razviti, pre svega, na području pokrivanja domaćih događaja i problematike, uz punu spremnost na odricanje od parcijalnih videnja mogućnih interesa i doslednu borbu protiv svih vidova parcijalizacije.

14. U celom opsegu međusobne saradnje valja ubuduće posvetiti *više pažnje pitanjima jezika, komunikaciji sadržaja* koji se stvaraju na svim jezicima naroda i narodnosti Jugoslavije. Polazeći od dragocenih rešenja kojima su preovladavane jezičke granice, treba u tom pravcu ulagati dalje napore. Informacija započeta na jezicima kojima se služimo u jugoslovenskom prostoru i praćena prevodom postaje samo autentičnija i izvornija. Neke radio-stanice poput Ljubljane, Skoplja, Novog Sada i Prištine osposobljene su da

prihvate, prevedu i obrade tekući i drugi materijal koji dobijaju na srpskohrvatskom, odnosno da svoj materijal koji daju u razmenu ponude na srpskohrvatskom jeziku. Očigledno, poželjno bi bilo, i u duhu ravnopravne saradnje, da se i radio-stanice na srpskohrvatskom jezičkom području osposobe da bar prihvataju, prevode i obrađuju materijal koji dobijaju u razmenu. Značajna su nastojanja da se u okviru radio-školskih časova slušaoci upoznaju sa jezicima i literaturom naših naroda i narodnosti, što je sve izraz našeg bogatstva i realnosti, našeg zajedništva i ravnopravnosti.

15. Da bi se uspešno razvijali autentični programi i njihova saradnja *potrebna je programska prospekcija, istraživanje radija kao medija, njegovih funkcija, efekata, analiza sadržaja, ispitivanje prirode i karaktera veza sa auditorijem koji treba da bude sve više subjekt komunikacije. I ovde, kao i u drugim područjima, potrebne su redovne i sistematske informacije o rezultatima u jednom centru, nužna su i zajednička istraživanja. Posebno valja pomenuti istraživanja vladajućih sistema vrednosti, tradicionalnih i socijalistički samoupravnih, realne situacije u pojedinim oblastima društvenog života, da bi se i na taj način, polazeći od rezultata istraživanja, efikasnije usmeravali programska aktivnost i dejstvo.*

16. Buduća saradnja i sprovođenje ovih Zaključaka pretpostavlja i odgovarajuću tehničku osposobljenost naših radio-staica. Treba razviti sistem linkova i drugih veza na način koji će obezbediti neposredno komuniciranje svih naših centara. Kvalitet veza treba podići na viši nivo, u skladu sa zahtevima pojedinih vrsta programa. Takođe treba stvoriti i održavati potrebne tehničke uslove za savremenu produkciju i reprodukciju radio-programa.

II

Jugoslovenski radio, republički, pokrajinski, regionalni, lokalni, ostvarivaće svoje zadatke i društvenu ulogu ukoliko bude permanentno, u saradnji sa televizijom i drugim društvenim medijima, delovao na idejnoj platformi SK, kao činilac organizaciono-samoupravnog rada, kao tribina radničke klase, njenih organizacija i asocijacija. Stvaralačko polje pred nama je polje svestrane saradnje, razvijene i sve razvijenije unutrašnje i opštedruštvene komunikacije samosvojnih radio-organizama koji teže zajedničkom dejstvu. Jedino na taj način, polazeći od svojih autentičnih mogućnosti i potreba primarnih sredina u čijem krilu delujemo, možemo da se

razvijamo kao jugoslovenski radio i izražavamo sveukupnost samoupravnih interesa našeg društva.

U ovom otvorenom procesu saradnje, u kojem društveni motivi i unutrašnji podsticaji treba stalno da se prepliću i prožimaju, zaključci kongresa i konferencija, i posebno XI Kongres SKJ, su osnova dinamičnog određenja našeg sveukupnog radija i svih naših stvaralaca programa. U društvu koje dosledno marksistički istražuje i gradi sistem društvenih odnosa u kojima se radnička klasa istorijski ovaploćuje, društveno biće radija zahteva živu, svestranu komunikaciju u jugoslovenskim relacijama i, istovremeno, u prostorima celog sveta u kojem se zajedno sa ostalim nesvrstanim borimo za slobodu, nezavisnost, mir, novi ekonomski i društveni poredak.

Samoupravnim sporazumom potpisanim pre dve godine i ustavnom transformacijom JRT u samoupravnu zajednicu jugoslovenskih radio-difuznih radnih organizacija snažno su naglašeni zadaci zajedničke programske politike. Informisanje se razvija kao izraz samostalnosti i slobode naroda i narodnosti, republika i pokrajina, kao stvaralačko prožimanje humanih i progresivnih vrednosti nacionalnog stvaralaštva i socijalističkog samoupravnog zajedništva jugoslovenskih naroda i narodnosti.

Pred nama su neposredno još dva značajna zadatka:

- utvrđivanje osnova zajedničke programske politike i donošenje Smernica o programskoj saradnji i
- izrada Predloga samoupravnog sporazuma o zajedničkom planiranju i međusobnom usaglašavanju programa.

Priprema i izrada plana programa za 1979. godinu prva je prilika i obaveza da bogata saznanja kojima ukupno raspolazemo i koja su, prirodno, samo delimično fiksirana ovim Zaključcima, primenimo na korist svojih programa i ukupnog jugoslovenskog radija.

Smernice za programsku politiku jugoslovenskih TV stanica u 1979. godini

I

1. TV program je u Jugoslaviji uistinu postao važna karika u čitavom društvenom komunikacionom sistemu i nezaobilazni deo kulture samoupravnog društva. On se sve više i sve određenije formirao kao celovit idejni i sadržajni kompleks sa snažnim akcentima na jačanju idejno-političke angažovanosti i klasne usmerenosti. Najzad on sve više postaje sastavni deo društvene akcije.

2. Dalje podruštvljavanje televizije je neophodan uslov njenog razvoja, delovanja i potvrđivanja kao odgovornog, samostalnog i uticajnog društveno-političkog činioca samoupravnog razvoja. Takva televizija predstavlja značajnu mogućnost da se naša stvarnost, vrednosti i etika socijalističkog samoupravnog društva, dostignuća, akcije i društvene kritike radnih ljudi i njihovih samoupravnih zajednica, društveno-političkih i društvenih organizacija, kao i aktuelni društveni zadaci adekvatno izražavaju, razmatraju i afirmišu.

3. U 1979. godini, polazeći od dokumenata XI kongresa SKJ i kongresa i konferencija SK u republikama i pokrajinama, TV program treba da doprinosi i da se uključuje u dalji razvoj i produbljivanje socijalističkih samoupravnih odnosa na osnovu Ustava i Zakona o udruženom radu, posvećujući pri tome posebnu pažnju delegatskom sistemu, problemima sticanja i raspodele dohotka, udruživanja rada i sredstava, očuvanju i razvijanju ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije, jačanju patriotizma na tekovinama NOB i socijalističke revolucije, prožimanju nacionalnih kultura, ostvarivanju politike nesvrstavanja, borbe za mir i ravnopravne odnose u svetu.

Na poseban način će se, prema zajedničkom dogovoru, u celokupnom programu televizije obeležiti 60-godišnjica KPJ-SKJ.

4. TV program će negovati pre svega istinitu, pravovremenu i razumljivu informaciju kao jedan od bitnih uslova da radni ljudi i građani sve uspešnije i sve odgovornije upravljaju društvenim poslovima. To podrazumeva informaciju kao sredstvo ne samo međusobnog upoznavanja nego i

---

samoupravnog izražavanja pluralizma društvenih interesa, kao doprinos sporazumevanju i dogovaranju i konkretnim društvenim akcijama.

5. TV program treba da se afirmiše i kao značajna mogućnost društvene kritike kao normalnog, redovnog i odgovornog oblika borbe mišljenja sa pozicija socijalističkog samoupravljanja, kao jedan od najvažnijih činilaca formiranja socijalističkog samoupravnog javnog mnjenja i podsticanja pozitivnih društvenih procesa, dakle, kao sastavni deo političke i idejne akcije. Takav TV program istovremeno će biti efikasan oblik borbe protiv još prisutnih centralističkih, unitarističkih i nacionalističkih pojava, raznovrsnih građanskih i pseudoliberalističkih iluzija, dogmatskih i birokratskih ponašanja i rezonovanja, kao i protiv tendencija i pojava parcelizacije, zatvaranja, isključivosti, nerazumevanja pa i nipodaštavanja nacionalnog i osobenosti drugih sredina.

6. TV ima obavezu i odgovornost da izvorno informiše o životu, radu i interesima republika i pokrajina i o celini jugoslovenskih interesa. U tom cilju TV stanice će pravovremenim i kompletnim informacijama o društveno-političkim, ekonomskim i kulturnim kretanjima i zbivanjima u republikama i pokrajinama kao i prezentiranjem televizijskog i drugog stvaralaštva u njima doprinositi izražavanju i razvijanju ravnopravnosti naroda i narodnosti u Jugoslaviji i njihovog socijalističkog zajedništva. Na ovim osnovama će se usklađivati programi svih TV stanica, raditi na konkretnim rešenjima za prevazilaženje jezičke barijere, unapređivati postojeći i tražiti novi oblici zajedničkog rada na bilateralnoj i multilateralnoj osnovi, a sve u skladu sa ustavnim odredbama i razvitkom političkog sistema.

7. Iz revolucionarne istorije naroda i narodnosti Jugoslavije i ustavnog sistema proizilazi princip ravnopravnosti jezika i pisama, odnosno književno-jezičkog izraza naroda i narodnosti. Ove principe treba poštovati i razvijati i u oblasti proizvodnje i emitovanju TV programa.

8. Naši radnici i građani na privremenom radu u inostranstvu treba da se informišu kao i drugi radni ljudi u Jugoslaviji. U tom cilju treba dalje razvijati postojeću praksu saradnje između naših TV stanica, kao i saradnju sa inostranim TV stanicama, kulturno-informativnim centrima i klubovima naših radnika u inostranstvu.

Dužnu pažnju treba posvetiti i razmeni kako informacija tako i rezultata kulturnog i umetničkog stvaralaštva naših naroda i

narodnosti i njihovih manjina van Jugoslavije.

9. U informisanju o zbivanjima u svetu treba i dalje nastojati da se osiguraju autentične informacije i analitički sadržaji o borbi, životu, društveno-ekonomskom razvoju, istoriji i kulturi pojedinih zemalja posebno onih koje pripadaju pokretu nesvrstanih. Rasporedom dopisnika, korišćenjem pula novinskih agencija nesvrstanih zemalja i planskim slanjem TV ekipa u inostranstvo treba obezbediti ravnomerniji priliv informacija iz različitih regiona sveta i osloboditi se monopola visokorazvijenih zemalja na interpretaciju i distribuciju agencijske i TV informacije. To je put za stvaranje objektivne slike o svetu u kojem živimo.

10. Na osnovu dokumenata XI kongresa SKJ i kongresa i konferencija SK u republikama i pokrajinama, u 1979. godini nužno je potpunije definisati uticaj društva na programe, produbljivati postojeće i nalaziti nove oblike i metode podružtvljavanja programske, razvojne i kadrovske politike u TV stanicama.

11. Televizija ne treba da svojim programom zameni ni radio, ni novine, ni bioskop, ni pozorište, ni koncertnu dvoranu, ali treba da upućuje na njih.

II

1. Nema potrebe da se ukupan obim TV programa u 1979. godini bitnije menja. Većina TV stanica tako se i orijentiše. Ukupna struktura programa po poreklu, međutim, treba da pretrpi izvesne izmene. To se pre svega odnosi na strani program.

2. Programi sopstvene proizvodnje, u celini uzev, ne bi trebalo da porastu u 1979. godini. Umesto toga, opravdanije je očekivati veći obim razmene između studija i proizvodnju zajedničkih programa. Rezultat takve orijentacije bila bi ekonomičnija proizvodnja, bolji kvalitet programa i daleko potpunije međurepubličko informisanje radnih ljudi i građana. S toga je preporučljivo da matične stanice sopstvenu proizvodnju prilagode takvoj orijentaciji.

3. Strana produkcija zauzima dosta prostora u svim delovima našeg TV programa i to će i ubuduće biti slučaj. Međutim, nužno je podvrći temeljnijoj kritici kriterije za selekciju uvoza stranih programa. Rukovodeći principi pri tome treba da budu ravnopravnost u svetu, otvorenost naše zemlje za

progresivna opredeljenja i stremljenja i jasan kritički stav prema svim neprihvatljivim tendencijama, uticajima i ideologijama.

Kao najveći problem pak, ocenjuje se to što još uvek uvozimo najveći deo programa iz jednog dela sveta (oko 60% ukupnog stranog programa potiče iz 4 zemlje). Otuda bi u 1979. godini uvoz TV programa iz visokorazvijenih zemalja, pogotovu onih koje su najveći proizvođači TV programa, trebalo zaustaviti na nivou 1978. godine, možda i nešto nižem, a povećati nabavku programa iz ostalih zemalja, naročito onih koje pripadaju pokretu nesvrstanih. Taj program trebalo bi udvostručiti u odnosu na 1978. godinu.

Isti principi treba da važe i u međunarodnoj razmeni vesti.

III

1. Poseban značaj u programskoj politici za 1979. godinu treba dati *borbi za kvalitet programa*. Pod ovim se podrazumeva, pre svega zajedničko izgrađivanje kriterijuma za komponovanje celovitih programa (žanrova, ciklusa, serija), utvrđivanje dugoročnih programa proizvodnje i emitovanja domaćih serija, izgrađivanje zajedničkih kriterija za selekciju programa stranog porekla, utvrđivanje zajedničkih akcija radi obezbeđivanja ravnomernog kvaliteta programa u svim vremenskim periodima.

2. Borba za kvalitet programa uključuje i shvatanje o komplementarnosti televizije i ostalih medija (štampe, radija, pozorišta, filma) i nastojanja da se suzbiju pojave egocentričnosti, arogancije i autarhičnosti, a iskoriste stvarne komparativne prednosti televizije. To nije ništa drugo nego borba da se čitanje radio-vesti i novinskih komentara na ekranu, emitovanje snimljenih pozorišnih drama i pretvaranje TV u kućni bioskop, zameni autentičnim TV stvaralaštvom. To isto tako znači podsticanje veće spremnosti stvaralaštva u svim oblastima (politici, nauci, kulturi itd.) da se koristi televizijom i da joj da svoj doprinos.

3. Značajan doprinos borbi za kvalitet programa može dati ubrzanje procesa podružtvljavanja programske politike u celini. Još više nužna je političko-programska i profesionalna kritika programa od strane programskih tela. Toga do sada nije bilo dovoljno ni u samim TV stanicama, a skoro nikako u JRT.

4. U informativnom programu pod boljim kvalitetom se

podrazumeva intenzivniji prelazak od površine ka suštini problema, od protokolaštva i formalizma ka sadržajnoj informaciji. To znači i veću ažurnost u reagovanju na događaje i zbivanja kod nas i u svetu. To se može postići angažovanjem novinara svake TV stanice, a znatno poboljšati razvijenom saradnjom TV stanica.

Informativne emisije TV treba da omogućavanjem demokratske rasprave, inspirisane željom za bržim razvojem socijalističkih samoupravnih odnosa kroz doslednu primenu delegatskog sistema, doprinose kvalifikovanijem političkom i samoupravnom odlučivanju.

Obeležavajući značajne jubileje naše revolucionarne prošlosti i kulturne baštine, TV će doprinositi jačanju svesti o razvoju našeg radničkog pokreta i kontinuitetu revolucije, afirmaciji marksističkog pristupa nacionalnom pitanju, kritičkom preispitivanju kulturne i druge tradicije i vaspitanja mladih generacija u duhu najprogresivnijih primera iz naše istorije.

U dokumentarnim programima treba tematski i produbljenije analizirati ključne teme socijalističkog samoupravnog razvoja: realizaciju delegatskog principa, sticanje i raspodelu dohotka, slobodnu razmenu rada, agrarnu politiku, socijalnu politiku, rad društveno-političkih organizacija, istoriju radničkog pokreta kod nas i marksistički pristup temama istorije, samoupravni preobražaj obrazovanja, kulture i nauke, opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, međunarodne odnose i međunarodne veze SFRJ i društveno-političkih organizacija, fizičku kulturu i sport, zaštitu čovekove okoline, borbu protiv antisamoupravnih snaga i tendencija. Na bazi ovih programskih opredeljenja trebalo bi izraditi koncepcije pojedinih emisija.

5. Sport ima značajno učešće u TV programu i veliki broj gledalaca. Veliki deo toga čine prenosi sportskih priredaba na kojima učestvuju profesionalni kao i poluprofesionalni klubovi. Sa prenosima ovih događaja često se prenosi i sve ono negativno što opterećuje naš profesionalni i poluprofesionalni sport. To zahteva veoma kritičan odnos komentatora prilikom prenosa što je svojevrsna borba za kvalitet TV programa. Osim toga, sportski program treba i dalje dopunjavati prenosima „manje atraktivnih” sportova i uvođenjem sporta kao teme u emisije koje tretiraju društvenu problematiku.

6. U većini obrazovnih emisija dostignut je visok profesionalni kvalitet, ali ti programi nisu inkorporirani u naš ukupni obrazovni sistem. Osim toga, taj program nije uvek koncipiran

u dogovoru sa gledalištem kojem je namenjen. Otuda i velike razlike u profilisanju tih programa. Ove razlike i slabosti svakako treba prebroditi. U 1979. godini u obrazovnom programu prioritet će imati samoupravljanje, marksističko obrazovanje, zdravstveno prosvetovanje, kultura stanovanja, higijensko-tehnička zaštita i društvena samozaštita.

7. Dečiji programi zadržaće u 1979. godini iste karakteristike koje su imali u 1978. godini uz nastojanje da se okupljanjem što šireg kruga autora obezbede kvalitetni informativni, edukativni i rekreativni sadržaji, da se u što većoj meri zadovolji dečija radoznalost za svet koji ih okružuje i da u što više programa deca i sama učestvuju, kako bi, posredstvom većeg voditelja, svojim vršnjacima govorila sopstvenim jezikom.

8. U proizvodnji igranih programa, i po kvantitetu i po kvalitetu ima ozbiljnih teškoća. Naročito to važi za dramske serije, humoristički i šou-program, kako domaćeg tako i stranog porekla. Ima mišljenja da je planirani prostor za igrane programe već u 1977. godini i 1978. godini prevazilazio stvaralačke i finansijske potencijale TV stanica. Jedini izlaz iz ove krize jesu dugoročno planiranje i međustudijska saradnja, tj. udruživanje snaga. Pa i ovakvo udruživanje daće dobre rezultate samo ako se bude nastojalo da ti programi postanu integralni deo delovanja svih kreativnih subjekata u našem društvu. Zato je preporučljivo koristiti i posebne stimulativne forme okupljanja i angažovanja stvaralaca oko TV i za TV.

Što se repertoara igranih programa tiče treba produžiti već utvrđenu i društveno verifikovanu orijentaciju na savremene teme, sistematsko negovanje tradicija NOB i socijalističke revolucije i kulturnu baštinu. Razume se, biće veoma značajno i da se, bez obzira na lepe želje, obim igranog programa realno i sigurno planira.

9. Izgrađivanje oštih idejno-estetskih kriterija, afirmacija istinskih vrednosti, borba protiv šunda i kiča i iznalaženje novih oblika TV stvaralaštva, negovanje revolucionarne i rodoljubive pesme i muzike koja nastaje na tradicijama NOB i socijalističke revolucije – biće osnovno opredeljenje u formiranju zabavno-muzičkih programa. Sam muzički program treba još izrazitije staviti u funkciju izgrađivanja muzičke kulture gledalaca. Pri tome se ne treba kloniti ni takvih novina kakve su muzička scenska dela i male muzičke numere pisane specijalno za TV. Kviz emisije su opravdale svoje mesto u TV programu, pa ih treba i dalje negovati kao pogodan oblik zabavno-edukativnog žanra.

IV

1. Shema TV programa u 1977. i 1978. godini ocenjena je kao bolja nego ranijih godina. Usklađeniji su bili programi dva kanala, manje je „pokrivanja” emisija istog ili sličnog žanra, subotnji film počinje ranije, opravdano je bilo prebacivanja humora u predvečernji blok, nema više „konkurencije” dva velika programska bloka sredom itd.

2. Zamerke koje se stavljaju shemi, međutim, mnogo su ozbiljnije od pohvala. Pre svega, sadašnja shema nije shema svih 8 TV centara nego samo srpskohrvatskog jezičkog područja, pa ne odražava ili nedovoljno odražava Jugoslaviju i njeno TV stvaralaštvo u celini. Programski je neopravdano odsustvo TV Skoplja, TV Ljubljane, TV Prištine i TV Titograda iz mnogih delova programa, posebno emisija iz kulturnog života. Osim toga, shema se ponekad svodi na slučajan zbir emisija sačinjen mehaničkim putem. Najzad, vrlo često se program završava veoma kasno u sate kada broj gledalaca pada ispod svakog minimuma.

3. Prva promena koju treba učiniti u shemi za 1979. godinu jeste da ona, nastane kao rezultat programskih planova TV stanica i njihovog usklađivanja, a ne kao polazna osnova za planiranje. Razume se, shema će imati povratno dejstvo na planove programa, ali ne suštinsko. Dogovoreno planiranje programa i pravljenje sheme na osnovu toga značće i dobre polazne uslove za održavanje „žanrovske discipline”.

4. Druga promena koju treba učiniti, jeste da se shema pretvori u rezultat proizvodnje svih 8 TV centara. Razume se, to zahteva ne samo tehničke promene u izradi sheme, nego i tako razvijenu saradnju i dogovaranje između TV stanica koje će omogućiti da se blagovremenim završetkom emisija i njihovom obradom one emituju na svim jezičkim područjima istovremeno.

5. Reprize u shemi ne bi trebalo da nadoknađuju nedostatak nekih vrsta programa, nego da budu „planska kategorija” i rezultat realne želje i potrebe gledališta da vredna programska ostvarenja vidi još jednom. Osim toga, poželjno bi bilo koliko god je to moguće ustaliti vreme emitovanja TV dnevnika 3.

V

1. Planiranje TV programa u JRT se vrši tako da svaka stanica

samostalno planira svoj program na osnovu zajednički dogovorene sheme i podele termina. Svaka stanica, takođe, svoj program daje na javnu raspravu, a potom svom programu dodaje programe koje preuzima od drugih. Na taj način program, koji se emituje, pretežno je mehanički zbir više samostalnih programa. Neki delovi programa se u kasnijoj fazi usklađuju, a kod nekih delova nema praktično nikakvog usklađivanja osim usklađivanja termina.

2. I pored ovako nesinhronizovanog planiranja, saradnja između jugoslovenskih TV stanica zabeležila je 1977. godine značajne rezultate. Nedeljni TV dnevnik na srpskohrvatskom području manje je lokalna nego ranije, pulovi za TV izveštavanja sa značajnih događaja u zemlji i inostranstvu pokazali su se kao izvanredno plodotvoran oblik zajedničkog rada, određeni kvalitet obezbeđen je i zajedničkom pripremom programa za praznike (1. maj, Dan borca i Dan Republike), dogovoreni program u vezi sa jubilejima druga Tita realizovan je u potpunosti, broj koprodukcionih projekata bio je veći nego ikad.

3. Međutim, ni jedna TV stanica nije zadovoljna obimom, sadržajem i rezultatima saradnje. Ocene o plasmanu programa jednih stanica u programima drugih stanica prilično su različite. Jedinstvena je, međutim, ocena da međurepublička informacija nije dostigla ni poželjan obim, ni potrebnu tematsku raznovrsnost adekvatnu bogatstvu društvenih tokova u svakoj sredini. Ima se utisak da prevladavaju informacije o protokolu, o radu političkih foruma i delegatskih skupština. Još uvek je veoma malo programa koji se rade zajednički. Dogovoreni stavovi o saradnji nisu bili dosledno poštovani, zajednički dogovorene obaveze neke stanice nisu ispunjavale. Dešavalo se da do dogovora ne dođe zbog razlika u ličnim afinitetima urednika i redakcija.

Posebnu teškoću u ostvarivanju saradnje čini nedostatak jedinstvene metodologije planiranja programa i nedovoljna međusobna informisanost TV stanica o programskim poduhvatima koji se pripremaju.

Sve ove slabosti, kao i neke druge nisu dozvolile da se u praksi realizuje prihvaćeni stav da je svaka TV stanica odgovorna za celokupan program koji emituje na svom području, bez obzira gde je program proizveden.

4. Uzroci teškoća u saradnji treba da budu predmet posebnih analiza da bi se jasno odelilo ono što su stvarno različiti interesi TV stanica od onog što su lični interesi ili prestiž

autora i urednika. I ovaj drugi interes treba poštovati, ali samo onda kada ga matična TV stanica potvrdi kao svoj interes. Mimo toga lični interes se pretvara u privatizaciju.

5. Uz prihvatanje principa da je celokupan program svake TV stanice dostupan svakoj TV stanici, veoma značajan instrument i garant dobrog razvoja međustudijske saradnje leži u preciznom godišnjem planiranju TV programa. No, da bi se i samo planiranje uskladilo, nužno je doneti samoupravni sporazum o zajedničkom planiranju i međusobnom usaglašavanju planova programa. Tim samoupravnim sporazumom trebalo bi regulisati i tromesečno pa i kratkoročnije dogovaranje i planiranje proizvodnje i emitovanja programa. Razume se, samoupravni sporazum treba da reguliše način suštinskog a ne formalnog usaglašavanja programa uz uvažavanje svih posebnosti svake stanice kao nosioca matične funkcije i kompletne odgovornosti za ukupno emitovani program.

6. Osnovni preduslov saradnje između TV stanica je njihova međusobna informisanost i to pre svega o onome što će tek raditi, a ne samo o onome što su već uradile. To je jedini način da se ostvari zajednička proizvodnja kadgod je to u interesu više stanica, u tome je mogućnost boljeg kvaliteta i nižih troškova emisije, kao i istovremenog emitovanja na više jezičkih područja.

Blagovremeno informisanje je naročito značajno za udruživanje snaga za velike programske projekte. Poželjno bi bilo da, u principu, svaki veliki programski projekat svake TV stanice bude otvoren za koprodukciju sa svakom domaćom TV stanicom koja za to izrazi interes. Oživotvorenje takvog principa obezbedilo bi kvalitetniju i jeftiniju a time i veću proizvodnju dramskih serija i sličnih programa.

7. Za međusobnu saradnju u oblasti informativnog programa veoma je značajno opredeljenje da u principu svaka TV stanica bude osnovni izvor informacija svim ostalim TV stanicama, što ne isključuje mogućnost posebnih dopisnika i slanja ekipa tamo gde za to postoji interes i potreba. Osim toga, nužno je ubrzati obezbeđivanje tehničke uslove za blagovremenu i brzu razmenu TV informacija između svih 8 TV stanica.

VI

1. Redovnom i dopunskom proizvodnjom TV programa i u 1979. godini obezbeđivaće se TV programi za naše radnike na privremenom radu u inostranstvu, za radnike detaširanih

pogona jugoslovenskih OUR u inostranstvu, za naše iseljenike, kao i za razmenu sa inostranim TV organizacijama. Pri tome će posebna pažnja biti posvećena razmeni programa sa TV organizacijama nesvrstanih zemalja u skladu sa postavkama Akcionog programa usvojenog na Konferenciji u Sarajevu.

2. Uspešan plasman najkvalitetnijih delova jugoslovenske TV proizvodnje u inostranstvu zajednički je interes svih naših TV stanica. Da bi se uskladio taj zajednički interes sa posebnim interesima svake TV stanice, kao i da bi se ukupna međunarodna aktivnost JRT odvijala organizovanije i sistematičnije, neophodno je doneti i poštovati zajedničke dogovore i planove o našim nastupima na međunarodnim festivalima, sajmovima i drugim priredbama.

VII

1. Ovim smernicama obuhvaćena su uglavnom samo ona pitanja programske politike, planiranja programa i međustudijske saradnje za koja se, na osnovu dokumenata TV Beograd, TV Ljubljana, TV Sarajevo, TV Skoplje i TV Novi Sad moglo pretpostaviti da postoji dosta visok stepen saglasnosti.

2. U narednom periodu biće neophodno da dnevni red Programskog odbora i drugih tela postavi i neka aktuelna praktična pitanja (godišnji plan putovanja TV ekipa u inostranstvo, konkursi za tekstove dramskih serija, otvaranje dopisništava u inostranstvu, elementi za utvrđivanje sheme 1979, a zatim još neka pitanja vezana za kvalitet programa (fizionomija TV Dnevnika, sportski program na TV, obrazovna funkcija TV, muzički festivali, humoristički program, ukupni strani program, EPP) kao i neka pitanja razvoja TV u Jugoslaviji (odnos I i II programa, perspektiva III programa, satelitska televizija, lokalni TV programi itd.).

3. Ove Smernice treba da posluže svim TV stanicama i organima JRT kako za utvrđivanje programskih planova i sheme programa za 1979. godinu, tako i za kritičke analize o ostvarivanju programske politike. Takve analize istovremeno će značiti proveru stvarne vrednosti ovog dokumenta i orijentaciju za izradu osnova programske politike u 1980. godini.

Mr Boško Tomašević,
samostalni istraživač programa
i auditorija, RTV Novi Sad

O BITI I STRUKTURI RADIO-DRAME

*Ka jednom ontološko-fenomenološkom određenju
radio-dramskog umetničkog dela*

Čoveku koji je samo jedanput slušao radio-dramu i čoveku koji ima nekoliko stotina odslušanih radio-drama iza sebe – zamislimo pri tome obojicu kao ljude spekulativno usmerene, sklone filozofsko-teorijskim razmišljanjima o problemu koji ih trenutno zaokuplja – moguće je da barem jedanput u životu padne na pamet pitanje koje i nas u ovom trenutku zaokuplja: „Šta je bit radio-drame?” ili drugačije, ali opet na filozofski način formulisano: „Na koji način radio-drama jeste?”

Jasno je, već na prvi pogled, da odgovor na ovo pitanje moramo tražiti u oblasti ontologije umetnosti strukturalne analize i fenomenologije umetničkih formi. Prilikom razmatranja koje sledi, imaćemo, dakako, uvek na umu da je radio-drama u trenutku konkretizacije umetničko delo, ili, kako bi rekao Serž Dubrovski „oblik pojavljivanja Drugog”.

Pre nego što pređemo na analizu problema o kome je ovde reč, želeli bismo da već na ovom mestu otklonimo eventualne terminološke nesporazume kada je u pitanju sintagma „radio-drama”. Naime, jedan tip ontološke pogreške (ontological fallacy) bio bi kada bismo celu sintagmu „radio-drama” kojom se služimo da označimo jedan žanr svekolike dramske književnosti, shvatili *samo* kao tekst čiju sadržinu otkrivaju glumci (izvođači), a prenosi medij, u ovom slučaju radio. Sintagma „radio-drama” je denotatum u celini, pri čemu, u ovom slučaju, prvi deo sintagme „radio” u sebi ne konotira ništa više pojmova od onoga drugog dela sintagme „drama”. Oba dela sintagme „radio-drama” jesu denotatum koji ne sadrži ništa više od onoga što on sam po sebi označava i sam

sobom nosi kao svoj ontički fundament u trenutku svoje konkretizacije. Kao što vidimo već u samoj sintagmi „radio-drama” sadržano je ontičko pitanje radio-drame.

Ukoliko želimo da ostanemo prilikom utvrđivanja ontološke dominante radio-dramskog umetničkog dela u sferi umetnosti, metodološki je neophodno primeniti dve vrste analize: *konstitutivnu* i *modalnu* pri čemu konstitutivna analiza zahteva analitičarev prodor u strukturu umetničkog dela, u njegovu „građu”, ne bi li se tako došlo do odgovora na pitanje šta je radio-dramsko umetničko delo po sebi, dok modalna analiza istražuje „modus postojanja umjetničkog djela”¹, u ovom slučaju radio-dramskog umetničkog dela, odgovarajući pri tome prvenstveno na fundamentalno pitanje *kako ono jeste* i utvrđujući, takođe, koliko je to moguće, njegovu *differenciae specifica* tj. ono što ga razlikuje od svih drugih bića i vidova pojavnosti umetničkih dela.

NAČIN BIVSTVOVANJA (SEINSWEISE) RADIO-DRAMSKOG UMETNIČKOG DELA. MODALNA ANALIZA

U okvirima modalne analize radio-dramskog umetničkog dela, kao što smo malopre rekli, neophodno nam je da utvrdimo njegov način postojanja (Seinsweise). Za tu priliku, po našem mišljenju, može dobro da nam posluži analiza koju je svojevremeno primenio Roman Ingarden (Roman Ingarden) u svome ogledu pod naslovom *Identitet muzičkog dela*.*

U poglavlju pomenutog rada „Muzičko delo i njegovo izvođenje”², veliki poljski filozof, fenomenolog, Roman Ingarden ukazuje na šest bitnih odlika izvođenja Sonate h-moll Frederika Šopena. Samo se po sebi razume da bi se umesto ovog primera koji navodi Ingarden moglo uzeti bilo koje drugo delo bilo kojeg muzičkog stvaraoaca. Na ovom mestu ćemo navesti, u izvodima relevantnim za našu analizu, svih šest odlika izvođenja muzičkog dela, idući onim redom koji je uspostavio Roman Ingarden u svome radu.

* Nije slučajno što je analizu identiteta muzičkog dela moguće primeniti i na oblast radio-drame. Parafrazirajući Ničea možemo reći ‚rođenje radio-drame iz duha muzike’.

¹ Upor. I. Focht, *Uvod u estetiku*, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972, str. 39.

² Roman Ingarden, *Identitet muzičkog dela*, Treći program Radio-Beograda, Jesen 1973, str. 471-595.

„Svako izvođenje nekog muzičkog dela jeste” – po mišljenju ovog poljskog fenomenologa – „izvesno individualno proticanje (proces) koje se razvija u vremenu i koje je jednoznačno u njemu smešteno. Ono u jednom određenom trenutku počinje, događa se kroz izvestan vremenski period koji se da izmeriti, i u jednom određenom trenutku se završava”.³ To je prva, u najbitnijim crtama navedena, odlika izvođenja muzičkog dela kako je vidi Roman Ingarden. Druga odlika izvođenja muzičkog dela odnosi se na činjenicu da je „svako izvođenje muzičkog dela, pre svega, akustički proces.”⁴ Treća odlika definiše se kao izvođenje „istovremeno smešteno u prostoru i ‚objektivno’ i pojavno”.⁵ Pri tome Roman Ingarden pod oznakom „objektivno” podrazumeva da se zvučni talasi stvoreni prilikom izvođenja muzičkog dela „razilaze kroz prostor”, pa samim tim i obuhvataju „jedan određeni odsečak prostora”⁶; „pojavno” se u ovom kontekstu objašnjava kao nešto što zvučeći u određenom prostoru biva zapaženo od strane slušaoca. Iz treće odlike logički se razvija četvrta odlika muzičkog izvođenja. Naime, „svako izvođenje muzičkog dela dato nam je u procesu slušanja, dakle, kao mnoštvo slušnih opažaja koji na neprekinut način prelaze jedan u drugi.”⁷ Upravo ti opažaji, smatra Roman Ingarden, čine fundamentalnu „osnovu percepcije izvođenja muzičkog dela” (konkretizacija). Peta odlika muzičkog izvođenja odnosi se na činjenicu da se svako izvođenje jednog istog dela međusobno razlikuje, kako svojim kvalitetnim osobinama, tako i individualnošću izvođača, kao i položajem u prostoru i vremenu. Šesta odlika muzičkog izvođenja odnosi se na činjenicu da je muzičko delo uvek „jednoznačno pozitivno određeno”.⁸

Svih šest odlika muzičkog izvođenja, kako ih navodi Roman Ingarden, jednoznačno se, po našem mišljenju, mogu primeniti i na radio-dramsko umetničko delo. Štaviše, na osnovama ovako definisanih odlika muzičkih izvođenja moguće nam je da izvedemo i neke ontološke odrednice radio-drame kao umetničkog dela, tj. da odgovorimo na pitanje kako ontički radio-dramsko delo jeste.

³ Ibid., str. 476.

⁴ Ibid., str. 477.

⁵ Ibid., str. 477.

⁶ Ibid., str. 477.

⁷ Ibid., str. 478.

⁸ Ibid., str. 480.

Radio-dramsko umetničko delo u biti svojoj jeste heteronomno. Način na koji je ono ontički zasnovano jeste činjenica da postoji i traje u vremenu, naime, od trenutka kada se blenda otvori do trenutka kada se ona definitivno zatvori, protekne izvesno vreme. Pojedine sekvence radio-drame traju izvesno vreme, na njih se nadovezuju nove, pa i one bivaju zamenjene novim dok se, konačno, blenda ne zatvori. Međutim, iako se delovi radio-drame dešavaju sukcesivno, po onom redosledu koji su dali pisac radio-dramskog teksta i reditelj, dotle delo u celini u jednom idealnom vremenskom modelu postoji *istovremeno*, u svakom trenutku konačno i u sebi završeno.

Drugi ontički fundament na kome se zasniva postojanje radio-dramskog umetničkog dela, heteronomnog i u sebi zatvorenog, jeste činjenica da radio-dramsko delo po sebi u trenutku svoje konkretizacije nema (kao ni muzičko delo sa kojim deli ne mali broj sličnosti) „nikakvu određenu prostornu lokalizaciju”. Ovu činjenicu, međutim, treba shvatiti uz sledeće ograde. Radio-dramsko umetničko delo u trenutku svoje konkretizacije nema samo po sebi nikakav prostor ali ono, budući da je Znak, budući da je tekst prepun raznih značenja i smislova – zasniva prostor, svakako imaginarni, ali ipak prostor u slušaočevoj svesti. Štaviše, čini nam se, da u značajnom radio-dramskom ostvarenju pod dirigentskom palicom veštog pisca i reditelja prostor dobiva gotovo fizički opipljive obrise. Kažem, čini nam se, jer faktički to nije moguće. Naime, nikada ne smemo zaboraviti da je „prostor” o kome je ovde reč ostvaren putem zvuka, a zvučni prostor radio-dramskog umetničkog dela uvek je prividni prostor koji se nikada ne poklapa sa stvarnim prostorom.

Radio-dramsko delo, i to je treća njegova fundamentalna oznaka, jeste statično u svome pisanom konceptu, međutim, u biti svojoj ono je dinamičko; prilikom svake interpretacije ono oživljuje *in concreto* i stiče svoju punoću kroz slušaočev estetski doživljaj, namećući mu čarolijom svog magijskog delovanja, svoj imaginarni prostor i vreme.

Konstituisanje radio-dramskog umetničkog dela kao „intersubjektivnog estetskog predmeta” dešava se, *sensu stricto*, u trenucima njegovih *konkretizacija*. I to je četvrta, bitna odlika radio-dramskog umetničkog dela, njegov četvrti bitni ontološki kvalitet.

Konkretizacija radio-dramskog umetničkog dela konstituiše se tokom njegovog izvođenja. Naime, bit radio-dramskog umetničkog dela jeste da se ono izvodi na radiju sredstvima i načinom koji je primeren samo mediju (radio). Radio-dramsko

delo u svom ontičkom određenju postoji samo u trenutku izvođenja u svojoj konkretizaciji. Bez toga momenta radio-drama ne bi bila to što jeste, priča – tkanje života, koje se događa za nas i u nama u trenutku dok percipiramo njeno značenje i njenu poruku, i prevodimo ih na jezik našeg iskustva, doživljavajući pri tome, kao i u slučaju Evripidove tragedije – katarzu. Bez svoje konkretizacije radio-drama bi bila samo tekst (drama) za čitanje. I upravo na ovom mestu metodološki bi bilo ispravno da se upitamo, onako kako to čini Ivan Foht u tekstu pod naslovom *Granice ontologije umjetnosti u istraživanju književnog djela*:¹⁰ „Da li se ontološki može priznati samo ono što je dato u teksturi, što takoreći ulazi u fizički sastav djela ili u pojam ontičkog ulazi i sve ono što se uz to fizičko i na tom fizičkom može zamišljati.”¹¹ Drugačije rečeno, i nešto konkretnije, na drugom mestu istog teksta u Fohtovoj interpretaciji ovo pitanje glasi: „Ako je, naime, ontološki kvalitet u umjetničkom djelu samo ono što to djelo ima po sebi, a ne i ono što njegov primalac u njemu vidi, tada to mora biti primarni kvalitet. Ako se, naprotiv, tek u dodiru s čitaocem i slušaocem ili gledaocem kvalitet izdvaja i uobličava kao umjetnički, tada nije primaran i ne može se smatrati svojstvom umjetničkog djela po sebi. A ako je sekundaran postavlja se pitanje da li ga i kao takvog moramo priznati ontičkim”.¹²

Da bismo mogli da odgovorimo na ovo pitanje više nam nisu dovoljna ispitivanja modalnog aspekta ontoloških kvaliteta radio-dramskog umetničkog dela. Postalo je, naime, neophodno da sa ovog mesta svoja ispitivanja radio-dramskog umetničkog fenomena usredsredimo na instrumente i metode konstitutivne analize.

KONSTITUTIVNA ANALIZA RADIO- -DRAMSKOG UMETNIČKOG DELA

Na početku našeg rada konstitutivnu ontološku analizu u ispitivanju umetničkog fenomena definisali smo kao analitički prodor u strukturu umetničkog dela, u njegovu „građu” kako

⁹ Ibid., str. 483.

¹⁰ Ivan Foht, *Granice ontologije umjetnosti u istraživanju književnog djela*, Teka, Proljeće 1977/8.

¹¹ Ibid., str. 320

¹² Ibid., str. 320.

bi se došlo do odgovora šta su konstituansi, u svom ontičkom određenju, radio-dramskog umetničkog dela.

Najpre da vidimo kako bi valjalo da se u kontekstu ovog rada definiše pojam strukture. Učinilo nam se da bi bila najbolja ona definicija koju predlaže Laland u svom *Vocabulaire de philosophie*, III. Laland, naime, na jednom mestu kaže sledeće: „Struktura je celina koju tvore solidarne pojave tako da svaka zavisi od drugih i može biti ono što jeste samo po odnosu prema njima”.

Na osnovu svega do sada rečenog, međutim, bilo bi, takođe, potrebno da se upitamo da li je valjano kada je reč o radio-dramskom delu govoriti o pojmu strukture ili struktura. Jednina ili množina? Po našem mišljenju, kada je reč o radio-dramskom umetničkom delu i definisanju njegovog konstitutivnog ontičkog položaja među umetnostima, potrebno je govoriti o strukturama, o nivoima struktura koje učestvuju u izgradnji ovog, po mnogo čemu, složenog estetskog fenomena. Jer, kako kaže tartuuski strukturalist Jurij Mihailovič Lotman: „Umetnički tekst nikada ne pripada jednom sistemu ili nekoj jedinstvenoj tendenciji: zakonitost i njeno narušavanje, formalizacija u krajnjem izvodu – automatizacija i dezautomatizacija strukture teksta nalaze se u stalnoj međusobnoj borbi. Svaka od tih tendencija stupa u konflikt sa svojim strukturnim antipodom, ali postoji samo u odnosu na njega”.¹³

U skladu s malopre rečenim predlažemo da se prilikom pokušaja određenja bitnih konstitutivnih kvaliteta radio-dramskog umetničkog dela analizuju tri tipa strukture:

- a) spoljašnja, na nivou prostih formalnih zakonitosti radio-dramskog umetničkog dela;
- b) unutrašnja, na jezičko-književnom nivou i
- c) komunikacijska, na nivou organizacije poruke, odnosno semiologije izvora.

a) SPOLJAŠNJA STRUKTURA RADIO- -DRAMSKOG UMETNIČKOG DELA

Pod spoljašnjom strukturom radio-dramskog umetničkog dela podrazumevamo sve one konstituanse koji aktivno učestvuju u

¹³ J.M.Lotman, *Struktura umetničkog teksta*, Nolit, Beograd, 1976, str. 145.

izgradnji „prostih” formalnih zakonitosti radio-dramskog dela kao takvog. Prema mišljenju Arnima Franka¹⁴ to bi bili sledeći činiooci: „reč”, „glas”, „muzika”, „šum”, „radiofonski efekat”, „tišina” i „akustika prostora”. Ovi činiooci, iako formalne prirode, aktivno učestvuju u tvorbi *značenjskih* radnji radio-dramskog dela; bez njih u krajnjoj liniji ne bi postojalo radio-dramsko umetničko delo; kraće rečeno, bez „akustičnog prostora”, „tišine”, „šuma”, „glasa”, „muzike”, radio-dramsko delo svelo bi se na prost tekst koji bi se, kao takav, i to sasvim pojednostavljeno, mogao porediti sa libretom u operi. I konačno, ova činjenica upravo govori o tome da se eventualna poruka koju tekst sadrži ne prenosi samo na osnovu pravila književno-umetničkog dela, nego se eventualna lepeza značenja poruke prenosi na osnovu pravila radio-dramskog kôda, tačnije rečeno, „izgradnjom modela prilagođenog modelovanom sadržaju.”¹⁵

Sam tekst, onakav kakvog ga je napisao pisac i dao ga reditelju i tonskom saradniku na obradu, još ne prenosi poruku u celini (in toto); tek u trenutku konkretizacije radio-dramskog dela, dakle, kada su prisutni šum, glas, muzika, radiofonski efekat, tišina, tekst postaje radio-drama i tek se tada konstituše identitet radio-dramskog dela. Tako smo se opet vratili na tvrdnju izrečenu na jednom mestu u ovom radu da je konkretizacija radio-dramskog dela „čist ontički čin”.

b) UNUTRAŠNJA STRUKTURA RADIO- -DRAMSKOG UMETNIČKOG DELA

U trenutku konkretizacije radio-dramsko delo počinje da biva umetničkim delom. Naime, slušanjem radio-dramsko delo uspostavlja ontički dodir sa onim što bismo mogli nazvati književno-jezičkim nivoom radio-drame. Samo, i tek putem *konkretizacije* radio-dramskog umetničkog dela, mi osećamo prisustvo duhovnog bića koje radio-dramsko delo uvodi u sferu estetskog. Konstituisanjem književno-jezičkog nivoa u radio-dramskom umetničkom delu, što je posao pisca drame, dolazimo u situaciju da radio-dramsko delo posmatramo kao model književne strukture. Ovakvo viđenje radio-dramskog

¹⁴ Arnim Frank, *Das Hörspiele Vergleichende Beschreibung and Analyse einer neuen Kunstform durchgeführt an amerikanischen, deutschen englischen und französischen Texten*, Phil. Diss. Frankfurt/M, 1962, Ed. Heidelberg, 1963.

¹⁵ Novica Petković, *Principi Lotmanove strukturalne poetike*, u: J.M. Lotman, *Predavanja iz strukturalne poetike*, Sarajevo, 1970. str. 19.

umetničkog dela zahteva analizovanje njegove unutrašnje strukture.

Prema J. M. Lotmanu „kompozicija umetničkog teksta”, u ovom slučaju radio-dramskog umetničkog teksta, „organizuje se kao sled funkcionalno raznorodnih elemenata, kao sled strukturnih dominanti raznih nivoa”.¹⁶ Naime, prema pisanju ovog ruskog strukturaliste „u književnom tekstu izdvajaju se pojedini nivoi: fonološki, gramatički, leksičko-semantički, mikrosintaksički (rečenički) i makrosintaksički”.¹⁷ Radio-dramsko umetničko delo unutar makrosemantike je Znak. On „modeluje svet vršeći izbor njegovih određenih elemenata. Znači, strukturalizuje materijal dajući mu novi smisao označen putem unutarznakovnih odnosa”.¹⁸ Takođe, taj znak (čitaj radio-dramsko umetničko delo) je polifoničan, višeznačenjski i neprestano se nalazi *in statu nascendi et moriendi* tvoreći na taj način ono što Julija Kristeva (Julia Crysteva) naziva „polysémie infinie”.¹⁹

Na drugoj strani, fenomenološka analiza Romana Ingardena²⁰ koja se odnosi na tumačenje književno-umetničkog dela, u velikoj meri bi nam pomogla da sagledamo *unutrašnju* strukturu i samog radio-dramskog umetničkog dela.

Ovaj poljski fenomenolog otkriva u strukturi književno-umetničkog teksta postojanje četiri sloja (die Schicht).

Prvi sloj književno-umetničkog teksta tvore reči, glasovi, zvuci. Drugi sloj tvore elementi značenja reči, kao treći sloj Ingarden navodi sloj predmetnosti, u stvari, sloj prikazanih predmeta (ljudi, stvari, zbivanja) i, najzad, kao četvrti u književnom delu egzistira sloj shematizovanih aspekata u kojima nam se pojavljuje predmet prikazivanja. Naime, predmeti u književnom delu prikazani su u njihovom uzajamnom odnosu u raznim perspektivama, pre svega, u vremenskoj i prostornoj perspektivi i u tom odnosu oni su fiksirani. Ali, kao sami predmeti, oni nisu u potpunosti prikazani, već jedino u nekim svojim aspektima, onako kako je to pisac želeo i umeo, i onoliko koliko su mu ti aspekti bili poznati i dostupni. Na taj način prikazani predmet zapravo je samo jedna shema aspekata, nikada realan predmet u celini.

¹⁶ J. M. Lotman, *Struktura umetničkog teksta*, Nolit, Beograd, 1976, str. 357.

¹⁷ *Ibid.*, str. 357.

¹⁸ Stefan Moravski, *Estetika i semiotika*, Treći program Radio-Beograda, Jesen 1976, str. 224.

¹⁹ Julia Crysteva, *Théorie d'ensemble*, 1967.

Sada nam se nužno nameće pitanje koji je od ovih slojeva književno-umetničkog dela, odnosno radio-dramskog umetničkog dela, ontički utemeljen u samu suštinu radio-dramskog umetničkog dela? Drugim rečima, posmatrajući ove slojeve koje Roman Ingarden otkriva u svakom književno-umetničkom delu, pitamo se šta je ontički fundament radio-dramskog umetničkog dela, imajući pri tome u vidu da je ovde reč o konstitutivnoj analizi estetskog fenomena.

Ontički fundament radio-dramskog dela, u okvirima konstitutivne analize ovog umetničkog fenomena utemeljen je, po našem mišljenju, u prvom i trećem sloju. Ili, kako bi rekao Ivan Foht: „objektivni su i prema tome primarni u književnosti: glasovi, riječi, rečenice, kao neposredno dato, kao i njihove relacije koje tvore sklopove, nizove, arhitektoniku dela – herbartovsku formu. Treći plan se prostorno i lokalno potpuno poklapa sa prvim, tj. jednako kao što objektivno postoje sami glasovi i riječi, tako postoje i njihove relacije i u istom mediju su dati”.²¹ Prema tome, estetsko dejstvo radio-dramskog dela proizilazi iz sinteze prvog i trećeg sloja. Ova sinteza radio-dramskog umetničkog dela tvori po našem mišljenju ono što Roman Ingarden naziva metafizičkim kvalitetom umetničkog dela. Naime, metafizički kvalitet radio-dramskog umetničkog dela je, pre svega, duhovne prirode a stvara se u odnosima između izgovorenih reči, šumova, muzike i poruke. To bi bilo ono teško uhvatljivo osećanje slično Dž ojsovoj epifaniji ili „čaroliji” Vladimira Jankeleviča.

c) ANALIZA KOMUNIKACIJSKE STRUKTURE RADIO-DRAMSKOG UMETNIČKOG DELA

Na kraju, ostaje nam da u glavnim crtama analizujemo komunikacijsku strukturu radio-dramskog umetničkog dela na nivou organizacije poruke, odnosno „semiologije izvora”.²²

Najuprošćeniji vid komunikacijske strukture radio-dramskog dela dobijamo ako radio-dramsko delo shvatimo kao prost Znak koji ima da bude upućen putem kanala (radio) slušaocu. Tada ćemo imati najjednostavniji slučaj semiotičke trijade koji se može prikazati pomoću čuvenog Ričardsovog trougla; ovaj

²⁰ Roman Ingarden, *Das literarische Kunstwerk*, 1931.

²¹ Ivan Foht, *Granice ontologije umjetnosti u istraživanju književnog djela*, Teka, Proljeće 1977/78.

²² Umberto Eko, *Kultura, informacija, komunikacija*, Nolit, Beograd, 1973.

trougao Umberto Eko navodi u svome delu *Kultura, informacija, komunikacija*. Imaćemo, dakle, izvor informacije, kanal i prijemnik informacije. Ili, upotrebljavajući Pirsove (Charles Sanders Peirce) oznake za istu shemu, imaćemo (opet trovalentna struktura): reprezentant, predmet i interpretant.

Međutim, budući da je predmet naše analize radio-drama, dakle, umetničko delo, stvari stoje drugačije. Naime, upravo dosadašnja analiza predočava nam nešto složeniju komunikacijsku strukturu radio-dramskog umetničkog dela. Jednostavna trovalentna struktura komunikacije kakvu predlažu A. Ričards i Pirs ne odgovara onome što smo ustanovili kao estetski plan radio-dramskog umetničkog dela.

Drugačije rečeno, u trenutku konkretizacije radio-dramskog umetničkog dela dolazi do prevazilaženja prostog *informativnog* nivoa radio-drame. U tome trenutku, naime, radio-dramsko umetničko delo „kreira svoju sopstvenu supstancu” naglašavajući pri tome sebi svojstvenu vrednost i ostvarujući ono što Roman Jakobson zove *poetskom funkcijom komunikacije*. „Dijalektički algoritam” (Gremasov termin), odnosno binarni opozicioni karakter komunikacijske strukture radio-dramskog umetničkog dela, bio bi upravo ovo dovođenje komunikacijskog procesa do jednog višeg nivoa, „nadinformacijskog” – do nivoa poetskog. I radio-dramsko-umetničko delo je, dakle, kao što smo na početku rekli navodeći reči Serža Dubrovskog – „način pojavljivanja Drugog”.²³

Objašnjavajući poetsku funkciju radio-dramskog umetničkog dela rečima semiotičara Čarlsa Morisa rekli bismo da je poetska funkcija poruke *significance* tj. „mogućnost nekog znaka da na odgovarajući način ostvari svrhu radi koje se upotrebljava”.²⁴ Pojam *significance*, alias poetskog, dobija još dublje značenje kod Č. B. Hejla (C.B. Heyl). U Hejlovom kontekstu *significance* znači „bogatstvo značenja, dostojanstvenost, moć sadržine kao i izvornost, plodnost”.²⁵ U krajnjoj liniji funkcija poetskog u komunikacijskoj strukturi radio-dramskog umetničkog dela postaje „stalno drugi tekst” (Šefer), tvoreći na taj način višeznačenjsku poruku (polysémie infinie) u smislu koji ovom terminu daje Julija Kristeva.²⁶ Što

²³ Serge Dubrovsky, *Pourquoi la nouvelle critique*, Mercure de France, Paris, 1967, p. 55.

²⁴ Gvido Marpurgo Taljabue, *Savremena estetika*, Nolit, Beograd, 1968. str. 45.

²⁵ Ibid., str. 259.

²⁶ Julia Kristeva, *Théorie d'ensemble*, 1967.

se nas tiče skloni smo da verujemo kako se malopre pominjani metafizički kvalitet radio-dramskog umetničkog dela, između ostalog stvara i na nivou komunikacijske strukture, tj. upravo u ravni poetskog. Samim tim nismo rekli ništa drugo do da poetskom kvalitetu, u smislu u kome smo do sada govorili o njemu, pripisujemo ontički čin.

Na ovom mestu bilo bi logično da se počne s analizovanjem primaoca radio-dramskog dela. Međutim, kako smo naslovom ograničili svoj prostor istraživanja to ćemo fenomenološko ispitivanje položaja primaoca u trenutku dok sluša jedan radio-dramski tekst ostaviti za neku drugu priliku. U svakom slučaju, predmet koji smo analizovali na prethodnim stranicama, barem što se tiče ontološko fenomenološke orijentacije u tumačenju umetničkog dela, obuhvata, kao što kaže Umberto Eko, „jedino sâmo delo kao poruku - izvor”.²⁷ Ili, drugim rečima, onu suštinu zbog koje je delo tu i zbog koje „postoji”, bez ikakve potrebe da nekome nešto „kaže”.

Završavajući našu analizu želeli bismo ukratko da ukažemo na pređeni put. Najpre, moramo reći, pređeni put je sasvim kratak i iz ove perspektive mi mu još uvek naziremo početak. Ali kako mi vidimo stvari, barem za sada, tako mora biti. Ontološko-fenomenološka orijentacija i tumačenje umetničkih fenomena, već po definiciji je takva: ona uvek zahvata u izvor i početak, u bit i rađanje fenomena. Ontološko-fenomenološka orijentacija u okvirima našeg rada, nadamo se, pokazala je šta čini ontički fundament radio-dramskog umetničkog dela, tj. začela ontičko pitanje kako radio-dramsko umetničko delo *jeste*, pokušala, barem u glavnim crtama, da definiše konstituansu radio-dramskog dela. Još jedanput želeli bismo da napomenemo da smo duboko svesni da je ovo tek početak. Suma naše analize, ontološko-fenomenološka vizija radio-dramskog umetničkog dela, možda se dâ naslutiti iz do sada rečenog, vizija je akustičkog prostora koji u slušaćevojoj svesti transcendirâ u Događaj koji sam svojim ontičkim postojanjem i Čarolijom začinje sopstvenu stvarnost.

Eleonora Prohić,
savetnik RTV Sarajevo

MULTIMEDIJSKI SISTEM U PROCESU OSAVREMENJAVANJA NASTAVE

Značaj audiovizuelnih medija u razvoju savremenog društva predstavlja već neosporan aksiom. Mnogostrukost i efikasnost njihovih uticaja, izuzetan njihov udeo u savremenom sistemu komunikacija, široka mreža međusobnih upoznavanja i uticaja koju oni pružaju čoveku današnjice, učinili su našu epohu, i u ovome, novim korakom ljudske civilizacije, učinili su je novom, elektronskom erom čovekovog istorijskog razvitka.

Globalno selo kakvo je čitav svet postao upravo zahvaljujući mreži audiovizuelnih medija predstavlja ovu eru u jednom novom istorijskom svetlu, koja, nema sumnje, ima svoje velike prednosti, ali i svoje skrivene opasnosti. Naime, ako nema sumnje da novi audiovizuelni mediji mogu postati i univerzalni instrument manipulacije – unutar razvoja klasnog društva, i dovodeći se u funkciju njegovih robno-proizvodnih odnosa – nije li trenutak da upravo ovi mediji, kroz svoju autentičnu i demokratsku upotrebu, budu stavljeni u službu čovekovog menjanja sveta?

Interpretacije i radio i televizijskog medija kao komunikacionih sredstava uglavnom idu za tim da potcrtaju njihove dokumentarne prednosti. Činjenica da nas ovi mediji bombarduju informacijama čiji je ideal što veća autentičnost i istovremenost sa događajem, činjenica da prenos „uživo” – bilo to na radiju ili televiziji – treba samom svojom direktnošću da nam obezbedi tu objektivnost i nepatvorenost života, sve su to postali ideali oba medija. Postavljajući pitanje o manipulaciji dokumentom jednostavnom mogućnošću njegove selekcije i montaže ne dovodimo u sumnju neosporne mogućnosti medija, ali hoćemo da ukažemo i na izvesnu relativnost ovog kriterija, ili bar na ogradu koja je istovremeno uvek prisutan kriterij korekcije one vernosti tona i slike kakvu direktno emitovanje u osnovi odista pruža.

Međutim, čini nam se da se u isticanju ove prednosti audiovizuelnih medija otišlo suviše jednostrano u krajnost, i da se, najzad, postavlja pitanje: da li je to odista *sve* što ovi

mediji mogu i treba da pruže? Bila bi to naime kratkoročna i uska ambicija koja bi mogućnosti radija i televizije uproščeno svela i uskratila im mogućnost da u kulturnom i društvenom životu naše epohe odigraju mnogo složenije uloge: preživlost mnogih formi kulturnog života, na primer, uspešno biva zamenjena kroz fonoteke i filmoteke medija, kao instrumentarij novog posredovanja kulturnih i društveno trajnih sadržaja.

U oblasti širih i kompleksnijih namena radio i televizijskog medija, njihova edukativna funkcija i njihove edukativne mogućnosti – što se tek nalaze na pragu svoga punog i pravog razvoja – zauzimaju prvo mesto.

Kao što je poznato, edukativna upotreba radija traje već pedeset godina. Edukativna upotreba televizije oko dvadeset. Pa ipak, u tom za obrazovne procese veoma kratkom roku, uz činjenicu da je za ove svrhe potrebna tehnički organizovana baza prijema programa i jedan sasvim novi tip njegove produkcije – znamo da se u svetu i kod nas oba medija uveliko upotrebljavaju u veoma raznovrsne pedagoške i andragoške svrhe, čineći tako edukaciju putem radija i televizije jednom od njihovih prioritetnih i legitimnih upotreba. Sve nam jednom rečju ukazuje na to da edukativna upotreba oba medija, i sama sobom, i u kontekstu svesnih i organizovanih napora društva pogotovu, postaje sredstvo demokratizacije svesti u najširem smislu reči, dajući šansu svima – udaljenima geografski, u okviru istorijskog razvoja ili različitog kulturnog i obrazovnog nivoa – da prekorače vekove elitnih skrovišta zatvorene kulture i obrazovanja.

Gorući problemi savremenog društva, u koje svakako spada i ogromna razlika u stupnju obrazovanosti unutar savremenog ljudskog društva, učinili su problem obrazovanja i vaspitanja jednim od najistaknutijih društvenih problema današnjice. Prirodno je, onda, što su novi mediji, mediji savremene elektronske epohe morali biti uključeni u rešavanje ovog značajnog pitanja današnjeg društva u celini. Jer, ne bi se moglo reći da problemi obrazovanja teku jednosmernom linijom; naprotiv, oni su toliko kompleksni i izdiferencirani da je već i samo to dalo povoda elastičnijim konceptima obrazovanja – od školskog regularnog, preko elementarnog prosvetavanja i opismenjavanja odraslih, pa sve do intenzivnijih zahteva za sistematskim permanentnim obrazovanjem ne samo stručnog tipa, već i u najširim kulturno-društvenim okvirima. U toj eksploziji obrazovne problematike pokazalo se kao neophodno da se sama didaktička sredstva oslobode svojih konzervativnih vekovnih oblika, s jedne strane, i da se u

obrazovanje inkorporira što veći i što različitiji broj medija, odnosno posrednika.

Izraz „multimediji” pojavio se pre desetak godina. Odsutan na III kongresu edukativne radio-difuzije održanom u Parizu 1967. godine, on već 1970. godine čini glavnu temu Bazelskog stručnog seminara za televizijske edukativne eksperte. Naime, pokazalo se da zahtevi savremenog obrazovanja, čak ako su oni obuhvaćeni i audiovizuelnim medijima uzetim posebno, ne odgovaraju potrebama moderne edukacije koja hoće da izađe ne samo iz konzervativnog tipa škole same, ili škole kao Radio-škole ili Televizijske škole, već da otvori jedan *proces obrazovanja i samoobrazovanja u kontinuiranom i elastičnom pluralizmu metoda i medija shvaćenih u njihovoj otvorenoj cirkulaciji*.

Iz već postignutog iskustva upotrebe raznovrsnih medija u edukativne svrhe rodila se ideja o njihovoj kombinovanoj, kompenzatorskoj ulozi koja bi – putem elastičnih a zaokruženih tematskih projekata – izazvala neku vrstu *edukativne presije*, uz očekivanje efikasnijih rezultata. Pri tome, naročitu pažnju treba obratiti na činjenicu da ovo umnožavanje medija i njihovo dosta elastično redanje unutar jednog multimedijiskog niza, mora imati vrednost i osobine *sistema*, a ne slučajnog i bezrazložnog umnožavanja.

Šta ovo znači? Već iskustvom se bilo došlo do proširenog spiska onih pedagoških instrumenata koji danas mogu da se uključe u edukativni proces: osim, dakle, predavačeve reči pred slušateljstvom u razredu, na radiju ili televizijskom ekranu, kao legitimna edukativna sredstva prihvaćeni su:

- 1) audiovizuelni dokumenti (dijapozitivi, transparenti, nastavni filmovi, magnetofonske trake, kasete i video-kasete);
- 2) štampani dokumenti (sve vrste publikacija, knjige, priručnici, uputstva, novine, itd.);
- 3) obrazovna sredstva vezana za moderne metode (edukativne igre, programatori, makete, itd.);
- 4) edukativni izvori iz okoline (izložbe, koncerti, muzeji, biblioteke);
- 5) telekomunikatori (kao što je telefon i u najnovije vreme teletekst).

S druge strane, osetila se potreba da se ovo gomilanje instrumenata poveže u organizovanu, svrsishodnu i psihološko-pedagoški adaptiranu celinu. Jednom rečju, osetila se potreba

za integracijom medija i njihovom planskom i sistematskom upotrebom.

Multimedijski sistem ili multimedijski „paket” predstavlja praktičan odgovor na ovu naraslu potrebu za integracijom medija. Shvaćen kao opšti i elastični model, on načelno odgovara zahtevu za integracijom didaktičkih sredstava, u svim složenim, sinhronim, simultanim i sukcesivnim obrazovnim procesima savremenog obrazovanja u celini.

Čini se, međutim, da ovaj model ima i širu teorijsku vrednost: multimedijski sistem predstavlja u stvari jedno *načelo*, jedan princip edukacije prilagođene uslovima i potrebama datog cilja. On tako – kao model – ima svud upotrebljivu praktičnu vrednost i adekvatnost, jer broj pedagoških instrumenata i operacija u ovom sistemu je praktično i teorijski beskonačan po broju svojih mogućih kombinacija. *Prva osobina*, prva karakteristika ovog modela je, dakle, da je on povezan u jedan sistem, u kome se svaki pojedinačni član, odnosno medij, nalazi u koherentnoj funkciji sa drugima. Pri tome, multimedijski paketi mogu sadržavati samo dva medija: radio i publikacija, televizijski program i radna grupa u kojoj se on gleda i analizira, – pa sve do mnogo komplikovanijih sistema koji uključuju četiri, pet ili više medija. Sasvim je, naravno, jasno da broj integrisanih medija ne proističe samo iz zakonitosti pedagoške svrhe projekta. Često je izbor i broj medija skopčan sa praktičnim okolnostima. Međutim, principijelno govoreći moglo bi se istaći da se *drugom osobinom* multimedijskog sistema može smatrati pravilo da funkcija uključenih medija mora biti u njihovom kompenzativnom dejstvu u cilju efikasnijeg delovanja, a nikako u njihovom ponavljanju i pokrivanju vlastitih prednosti. Otud je sasvim jasno da funkcija audio-medija, odnosno radija mora biti zasnovana upravo na specifičnim mogućnostima koje audio-medij pruža, dok se upotreba televizijskog, odnosno vizuelnog medija planira tamo gde ona umnogostručuje efekat edukacije, a nikako onde gde su mogućnosti vizuelizacije minimalne, ili čak nepogodne. Kao *treću osobinu* multimedijskih sistema mislim da bi trebalo istaći i njihov inicijativni uticaj na sam proces učenja: svrha svakog multimedijskog paketa je ne samo u tome da se određeno „građivo”, određeni sadržaj efikasno prenese, već da se – kombinovanjem, neposrednim uključivanjem u edukativni proces – objekat nastave pretvori u aktivnog subjekta. Jednostavno rečeno, pasivnost klasičnih pedagoških instrumenata bila je oduvek njihova imanentna kočnica: pretvarajući ličnost u pasivnog slušaoca ili gledaoca, ovaj je po pravilu bio stavljen u poziciju primaoca utisaka,

jednosmernog konsumenta. Ni radio, ni televizijski obrazovni program nije mogao u potpunosti da izbegne ovu zamku. Naprotiv, možda ju je čak povećavao, oduzimajući čak i kontakt se živim nastavnikom. Multimedijiski sistem *pretpostavlja* izvesnu permanentnu aktivnost vlastitog konsumenta koji prati radio ili TV program, učestvuje u diskusijama svoje grupe, upotrebljava i čak, doslovno, manipuliše ostalim medijima upotrebljenim u paketu – uputstvom, testom, dijapozitivom, trakom ili filmom. Pri tome, ne radi se samo o fizičkoj manipulaciji: učešće u multimedijском sistemu takoreći neosetno ističe i prosleđuje celinu obrazovnog procesa, razloge njegovog stupnjevanja i povezanosti na ovaj ili onaj način.

Iz svega ovoga proističe i *četvrta* zajednička i opšta osobina multimedijских paketa: mogućnost da korisnik ovog oblika obrazovanja bude i inicijator strukture samog paketa, bilo da se radi o sugestijama unutar postojećeg sistema i o stvaralačkim doprinosima, bilo da je reč o inicijativama za nove oblike. Na izvestan način, poznato je da su, na primer, inicijative tako reći zakoniti pratilac nekih kulturnih manifestacija. I da one mogu biti vrlo spontane i široko prihvaćene kada je reč o opšte zanimljivim manifestacijama kulturnog značaja kao što su izložbe, koncerti, itd. Tako, i u smislu edukativnih celina već postoje određena iskustva u svetu. Primera radi, poznato je da su u Kvebeku, pokrajini Kanade, 1973. godine na inicijativu samih građana bili pokrenuti veliki multimedijски projekti za obrazovanje odraslih, za što bolju i efikasniju participaciju u društveno-ekonomskom razvoju zemlje.

Najzad, trebalo bi istaći da multimedijски pristup nije nikakav fetiš, odnosno – kao *peto* – da ovakav pristup nije obavezna edukativna forma upotrebe audiovizuelnih medija, već da on predstavlja jedan složeniji pristup koji čak i ne mora biti uvek najpogodniji.

I, *šesto*, mislim da se mora podvući karakter edukativne presije koju svaki multimedijски sistem ima i sa kojim u svom delovanju i računa. Ponavljanjem iste materije u raznim medijima, sa raznim pristupima, na različitom nivou uopštavanja i praktičnih primera, sam sadržaj nužno biva dublje shvaćen i efikasnije zapamćen.

Svi navedeni razlozi u mnogim zemljama sveta, pa i u nas, pretvorili su se u inicijative, projekte i već stečena i verifikovana iskustva koja pokazuju neosporan značaj i efikasnost multimedijских paketa, u najrazličitijim sredinama i za najraznolikije obrazovne ciljeve.

Znamo, na primer, da se ova vrsta obrazovnih projekata primenjuje u Keniji za opismenjavanje 60% nepismenog stanovništva, ili u Indiji koja milion i po nastavnika koje ima permanentno obrazuje ovakvom mrežom projekata. Sasvim je jasno da toliki broj nastavnika ne bi ni mogao biti obuhvaćen bilo kojom tradicionalnom vrstom permanentnog obrazovanja kroz seminare, stručne sastanke i zborovanja.

U istu svrhu, za obrazovanje nastavnika, Poljska je 1972. godine u Institutu za obrazovanje nastavnika, organizovala multimedijiski projekat NURT pod pokroviteljstvom UNESCO-a. Sada taj projekat, koji je postao neka vrsta stalne institucije, prati godišnje 15.000 nastavnika. Iskustva sa NURT su, u najopštijim crtama, sledeća: u prvom periodu aktivnosti, imajući u vidu šire društvene interese kao i potrebu da NURT pokrije što veći broj nastavnika, materija na kojoj se radilo odnosila se na četiri osnovne oblasti od šireg interesa: pedagogiju, psihologiju, marksističku filozofiju i teoriju društvenog razvoja. Programi se emituju tokom cele školske godine i podeljeni su u cikluse. Primera radi, kurs iz psihologije sadrži 28 časova (12 radio, 16 televizijskih), program političkih nauka ima 39 lekcija (9 radio, 30 TV), a najširi program, iz marksističke filozofije, sadrži 41 emisiju (11 radio i 30 TV). U početku 1975. godine NURT je počeo program usavršavanja nastavnika matematike u osnovnoj školi. Rukovodilac projekta profesor Kravčević izvodi sledeće opšte zaključke iz dosadašnjih iskustava NURT:

- 1) ciljevi obrazovanja putem multimedijiskih paketa moraju se precizno utvrditi, kako sa stanovišta prosvetnih institucija, tako i sa stanovišta potreba samih individualnih nastavnika;
- 2) nužna je racionalna selekcija i adekvatno prilagođavanje svih elemenata multimedija;
- 3) pošto radio i TV emisije ne mogu u potpunosti ispuniti funkcije obrazovanja i usavršavanja, one moraju obavezno biti praćene didaktičkim sredstvima drugog tipa - pisanim tekstovima, slajdovima, shemama, itd.;
- 4) sve ovo pretpostavlja bolje organizovan i veoma stručan personal, adaptiran novim obrazovnim metodima.

Od značaja je pomenuti i jedan drugi značajan projekat i to iz Velike Britanije. Naime, radi se o velikom projektu BBC, televizijske Redakcije za obrazovanje odraslih koja je najveće napore uložila u multimedijiskom poduhvatu opismenjavanja. Naime, Velika Britanija poslednjih godina dostigla je

nezavidnu cifru od 2 miliona nepismenih odraslih stanovnika, te je projekat BBC bio usmeren na to da podstakne inicijativu za opismenjavanje kod ove velike mase stanovnika. Pri tome, koncipiran je jedan posebno adaptiran multimedijiski paket u kome televizijski medij, kao i radio-medij, ima dosta striktno ograničene funkcije. Radio je, naime, emitovao pozive za opismenjavanje, uz stalnu muzičku špicu, u formi petominutnog spota koji je davao broj telefona na koji se treba obratiti za pomoć pri opismenjavanju. Funkcija TV je bila slična, s tim što je sekvenca trajala 10 minuta, imala igranu epizodu u nastavcima, a broj telefona za pomoć najavljivan je vizuelno vrlo efektno. Dalji posao prepuštan je centrima za opismenjavanje koji su na osnovu telefonskih poziva organizovali kurseve za opismenjavanje.

U ovoj godini, čini se da veliki broj zemalja prihvata slične inicijative, za sve uzraste i za sve obrazovne ciljeve – i za regularno obrazovanje i za opšte i za stručno obrazovanje odraslih, kao i za permanentno obrazovanje na svim nivoima. Tako DR, Danska radio-televizija, upravo emituje multimedijiski projekat posvećen životnoj sredini radnika. U projekat su uključeni radio (7 programa), televizija (7 programa), publikacije i rad u radnim grupama. Projekat je zajednički poduhvat danskih sindikata, Zavoda za zaštitu na radu i Radio-televizije. Isto tako, Južnonemačka televizija (SWF) počinje da proizvodi veliki multimedijiski projekat (52 TV emisije, uz to radni i dokumentarni materijali, i organizovan rad po grupama) na temu *Učenje i problemi ponašanja kod dece*, namenjen učiteljima, školskim psiholozima i lekarima i roditeljima.

Sve su to dokazi o velikim potrebama nastalim u obrazovanju – da se njegova funkcija modernizuje iznutra, ne samo mehaničkom upotrebom jednog ili drugog inovativnog metoda ili medija, već da se ciljevi obrazovanja počnu ostvarivati na kondenzovan i sistematizovan način.

Sve to je, naravno, imalo odjeka i u nas, pa se već može i u Jugoslaviji govoriti o izvesnim pokušajima i već dosegnutim iskustvima sa prvim multimedijiskim paketima. Tako znamo da se u Makedoniji, u saradnji Radio-televizije Skopje i Matematičkog instituta, svake godine organizuje Matematička škola namenjena nastavnicima ili učenicima srednjih škola. Ova Matematička škola ima sve odlike multimedijiskog paketa: rad u grupama, informacije u pisanom obliku (kroz štampu) i televizijske emisije; takođe, na kraju svakog kursa polažu se testovi provjere stečenog znanja. Znamo da se i u Srbiji već od

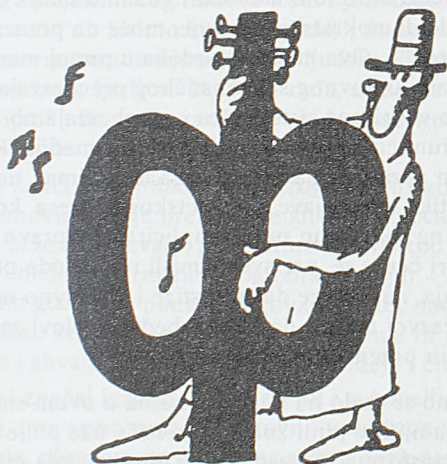
1971/72. godine radi na multimedijском projektu Škole samoupravljača. U projektu učestvuju: Institut za političke studije u Beogradu – koji priprema program škole, organizuje i angažuje autore, publikuje i distribuira literaturu za slušaocе škole, i priprema konsultante, zatim veliki broj narodnih univerziteta i političkih i sindikalnih organizacija koji biraju polaznike škole i organizuju njihov rad sa konsultantima, brinu o korišćenju radio-emisija, itd., i Radio-Beograd koji, u dogovoru sa prethodnim učesnicima, vrši izbor tema za radio-emisije, priprema i emituje radio-emisije na teme iz programa škole, kao i druge emisije posvećene školi (reč je o kratkim emisijama u jutarnjem programu sa informacijama za polaznike Škole samoupravljača, kao i o dokumentarnim emisijama u večernjim satima zamišljenim kao dokumentarni prilozi na teme kursa).

Isto tako, upravo sada Radio-televizija Sarajevo ulazi u rad na multimedijском projektu za permanentno obrazovanje nastavnika. Projekat je baziran na Zakonu o permanentnom usavršavanju nastavnika i pretpostavlja stalni sistem koji bi se shodno tematici obuhvaćenoj posebnim multimedijским paketom, iz serije u seriju lako prilagođavao i menjao. Osnova, međutim, ostaje stalna i nju čine četiri osnovne komponente: Radio-program, Televizijski program, Publikacija, rad u stručnim grupama. Kako je prvi projekat – što treba da zaživi ove jeseni – zasnovan na temama iz teorije udruženog rada, on pretpostavlja sledeću proceduru: Publikacija sa odštampanim priložima i bibliografijama distribuira se slušaocima radnih grupa mesec dana pre početka emitovanja RTV programa. Mesec dana nakon toga, kada su radne grupe preko regionalnih PP Zavoda već organizovane i dobile svoje mentore, počinje emitovanje paketa od 10 programa: prvo ide radio-emisija, dvaput početkom sedmice, a krajem sedmice kontakt TV emisija, sa dokumentarnim insertima, i uz mogućnost telefonskih pitanja autoru teme.

Prirodno je pretpostaviti da će ovaj model biti u mnogim pojedinostima sasvim drugačiji kada bude reč o temama koje imaju audio ili vizuelne veće mogućnosti, pa time omogućuju i veću varijantnost u izboru strukture svih komponenti: i publikacija ne mora biti tekst, već zadatak ili slika, i radio-program može poslužiti kao muzička ilustracija, i televizijska emisija može više insistirati na svojim likovnim elementima – ako je reč o drugim oblastima.

Čini se da nas sve što smo do sada naveli navodi na zaključak o potrebnosti nastavnih inovacija, o neospornoj legitimnosti

upotrebe audiovizuelnih medija u svim vrstama obrazovanja i, najzad, o stalnoj potrebi da se modeli u obrazovanju shvate kao uvek živa i prisutna mera vlastite efikasnosti. U tom smislu, multimedijiski sistemi su jedno od najsavremenijih rešenja koje nam se nudi u savremenom konceptu kompleksne moderne nastave. Koliko ćemo ih mi prihvatiti i kako će nam oni poslužiti – stvar je ne samo njihove, već i naše sopstvene efikasnosti i sposobnosti.

Likovni prilozi u ovom broju, autora Dušana Petričića, uzeti su iz emisija AKCIJE OPISMENJAVANJA, TV Beograd

Radmila Uzelac,
urednik Radio-Beograda

SLUŠALAC – SAGOVORNIK I „PRODUŽENI” AUTOR

„Samoupravni socijalistički sistem ne bi bio to zašta se deklarirše, ako u njegovoj osnovi ne bi stajali interesi i potrebe ljudi kao slobodnih stvaralačkih ličnosti” – kaže Edvard Kardelj. I – „samo onaj čovek koji preuzme odgovornost za svoju slobodu može biti slobodan. A samo onaj čovek koji je u položaju da demokratski odlučuje, može da preuzme takvu odgovornost.” – Ove misli E.Kardelja u punoj meri izražavaju i smisao samoupravnog socijalističkog preobražaja našeg obrazovno-vaspitnog sistema, pa i preobražaja obrazovno-vaspitne funkcije Radija kao društvenog medija. Razume se da reforma obrazovanja i vaspitanja u nas ima i neke bitne karakteristike ove pojave kao svetskog procesa, koje, uostalom, na specifičan način impliciraju i upravo navedena gledišta, pri čemu se, pre svega, misli na metode permanentnog obrazovanja, na napore da se sustiže i kreativno usvaja vrtoglavi razvoj nauke, da se obezbeđuju uslovi za razvijanje stvaralačkih potencijala jednog društva.

Zadržaćemo se malo na nekim idejama u ovom smislu, s obzirom na njihov puni značaj i za naše uže polje interesovanja: Radio u transformaciji vaspitanja i obrazovanja mladih, i odraslih. Mislimo na značaj, i u pogledu sadržaja, i u pogledu formi, odnosno, metoda obraćanja slušaocu; ili, bolje – sadejstva dve ili više ličnosti putem radija. Jer, uveliko je prevaziđen odnos: proizvođač (stvaralac) – konsument, u svim domenima, pa i u radio-programu. „Čovek, po Suhodolskom, u suštini, nije konsumirajuće biće, iako za svoj biološki i društveni život mora konsumirati određena dobra – nego je u suštini ono stvorenje koje svoje ostvarenje nalazi u pravoj delatnosti, u stvaralačkom radu koji preobražava zatečenu sredinu.” I naši poznati autori, sociolozi Manojlo Bročić i Ratko Božović podvlače da pod pojmom stvaralaštva ne treba podrazumevati samo neku izuzetnu delatnost, recimo, u oblasti umetnosti. Danas se o stvaralaštvu govori kao načinu rada i življenja, načinu pristupa pojedinim sadržajima i

stvarima. Govori se o naučnom i tehničkom stvaralaštvu, o stvaralačkom pristupu marksizmu, stvaralačkom učešću u društvenom radu, u obrazovanju i vaspitanju mladih i, uopšte, stvaralačkom doživljaju dela umetnosti i kulture itd.

Dr M. Pečujlić kaže: – „Savez komunista treba da inspiriše izgrađivanje, perspektivu jedne stvaralačkije pedagogije koja nije prožeta hijerarhijskim mentalitetom i odnosima...”

Kažu da se rađamo kao originali, a umiremo, odnosno živimo kao kopije. Ispitivanja su pokazala da trogodišnje dete loptu najčešće crta kao spiralu, znači, u funkciji, u kretanju, izvorno dijalektički poima svet oko sebe, da bi, već u desetoj godini, loptu crtalo kao krug – statički, što je po svoj prilici rezultat „teranja” deteta „u red”, u poslušnost prema starijima i u porodici i u školi, pa i u široj životnoj sredini... A smisao našeg samoupravnog socijalističkog razvoja jeste upravo da se, ne samo rađamo, već i da živimo kao „originali”, da se ne sputava, već otkriva i razvija samosvojnost svake ljudske ličnosti, da se stvara više sposobnih ljudi no što ih se rađa, da se ne stvaraju „konfekcijski ljudi”; da se prevazilazi i ukida otuđenost ljudskog rada, otuđenost ličnosti.

U savremenoj nauci o vaspitanju i obrazovanju široko je prihvaćeno stanovište da je prenošenje znanja, umeća (koja, uostalom, sve brže zastarevaju, pa je bitno razviti kod ljudi radne navike i metode permanentnog obrazovanja) – cilj, uvek podređen onom glavnom: podstaći aktivan odnos, navesti drugog da zaposli svoju imaginaciju, da obogaćuje ili ispravlja vlastita znanja i shvatanja, polazeći od sveta ideja i činjenica. Fundamentalni značaj iznetih ideja koje su i u temeljima reforme našeg, i ne samo našeg obrazovno-vaspitnog sistema, pa i preobražaja, obrazovnog programa radija, sagledava se naročito u kontekstu teorije i prakse permanentnog obrazovanja, jer se sve njegove osnovne pretpostavke stiču ili propuštaju upravo u detinjstvu, u mladosti. I nezavisno od svake „teorije”, sam život, razvoj savremenog sveta ukida klasičnu podelu na vreme kad se samo uči, a ne radi (što je i danas kod nas uzrok preopširnosti i zastarelosti mnogih školskih programa), a zatim radi, ali ne uči. Upravo permanentno obrazovanje treba da doprinese prevazilaženju razlika u nekim „startnim” pozicijama ljudi (porodica, uža životna sredina i sl.) ali, i otkrivanju i razvijanju onih pravih, autentičnih razlika među mladima i ljudima uopšte, koje pojedinca čine – ličnošću.

Podsticati stvaralačku poziciju mladih može samo pedagog koji i sam kreativno prilazi svome poslu, a to se u specifičnom

vidu odnosi i na poslenike u obrazovno-vaspitolnom programu radija. Pitanje kreativnog doprinosa sredstava masovne komunikacije obrazovanju i vaspitanju, pre svega mladih, čini značajnim činjenica da u reformi obrazovanja i vaspitanja dobijaju (ili treba da dobijaju) na značaju tzv. prošireni kapaciteti škole (biblioteka, štampa, radio, televizija, dokumentacioni centar, muzej, kao i sve druge organizacije udruženog rada već prema profilu škole i sredine u kojoj ona deluje). A kad su u pitanju „verbalne metode” – kaže Dr D. Franković, – one su nenadoknadvive za tumačenje pojava, formiranje pojmova, stavova, i uopšte kao sredstvo direktnog ličnog uticaja na učenike i ljude uopšte. Prenoseći svoju poruku posredstvom pojma, smatra se da radio, u izvesnom smislu nije bolje „naoružan” od knjige (Kaznev); ali, setimo se i reči naše Isidore Sekulić: – „Govornu reč čovek dušom i telom akcentuje i ponavlja iskonski jezički akt imenovanja. Zvuk je nešto najmoćnije i najnežnije u jeziku. To je orkestar u kome bruji sve što smo kao narod ikada srećno, i nesrećno nazvali, dozvali...”

Ograničavajući polje našeg interesovanja na obrazovno-vaspitolnu funkciju Radija, čini se da je prilika za preispitivanje i njenih sadržaja, i formi i metoda i, razume se, i nas kao poslenika u ovom mediju, iz više aspekata, pa i iz aspekta kritike „stare škole”, stila predavanja i – „primanja”, konsumiranja i, uopšte, prevaziđene pozicije – subjekt: objekt, predavač: korisnik – i informacija, i obrazovanja, i svih drugih sadržaja. Ističući da se obrazovanje zasniva na pažljivom odnosu i veri u sposobnosti drugog čoveka, Pol Langran dolazi do misli fundamentalne i za naš posao u obrazovnom radiju, a i šire. On kaže: – „Slušanje postaje u istoj meri značajno – (i kreativno, dodali bismo) – ako ne i značajnije nego govorenje”. A to je dosta zanemarivan, a bitan aspekt kreativnog pristupa našem poslu. Tako bismo, ostajući verni suštini one misli da je čitalac (književnosti) – „produženi” autor, mogli reći da je i slušalac radija, ako ga načinom svog obraćanja učinimo svojim sabesednikom i „sumislivcem” – produženi „autor”, kreator naše radio-tvorevine. I – kao što je „čitanje, ne samo otkrivanje dela, već i iskazivanje čitaoca” (R.Božović) mogli bismo, s obzirom na neiscrpne mogućnosti dejstva auditivnih komponenti na čoveka, na njegovu misao i maštu, sa isto toliko osnova reći da i slušanje radija može itekako biti i – iskazivanje slušaoca. Uspeh u ovome, razume se, zavisi od toga kako mi pristupamo svom delu posla. Jer, ne može se pledirati, svuda pa i u sredstvima javnog informisanja, i na radiju, za stvaralački pristup u svim domenima, pa i u

obrazovanju i vaspitanju mladih i ljudi uopšte, a u svom poslu se ne ponašati tako. Govori se često o „blokirajućoj funkciji” škole, udžbenika, nastavnika, u odnosu na razvoj stvaralačkih interesovanja i sposobnosti dece i mladih. Međutim, moramo reći da i već pomenuti „prošireni kapaciteti” škole, pa i Radio, mogu da deluju takođe, na ovaj ili onaj način „blokirajuće” u odnosu na razvoj slobodne svestrane stvaralačke ličnosti (i mladih i odraslih) – bilo da je u pitanju hermetičnost sadržaja i formi, pa se ne može uspostaviti ni „primarni” kontakt sa mogućom „publikom”, bilo da je u pitanju šund, poremećeni vrednosni sistem u produktu koji se nudi itd. itd.

U odsustvu prisnog, pristupačnog, stvaralačkog pristupa deci i mladima treba se zapitati: ne sudelujemo li i mi nekim svojim „proizvodima”, u onome što se naziva „zavera” škole i porodice, (i udžbenika, dodali bismo) – protiv dece. I našu osnovnu školu – ne bi „položili” ni mnogi roditelji!

Činjenica je da se na našim programima, a i šire, često govori i o marksizmu, o dijalektici, o samoupravljanju, metodom koja je potpuno suprotna njihovoj suštini, njihovom biću: skolastično, dogmatično, ne tragajući zajedno sa slušaocem za zakonitostima, međuzavisnostima, ne budeći njegovu pažnju, ne uvlačeći njegovu misao u dijalektički proces prilaza pojavama, stvarima... To je sve, razume se, posledica „uspavanosti”, lenjosti, krutosti – ili nerazvijenosti sopstvene misli i duha. I to je, onda, samo verbalna podrška marksizmu, iracionalni odnos prema marksizmu, kako neko reče. To nije put da se mladi „inficiraju” njime (Davičo), da on biva „duhovna snaga koja stvarnost shvata i menja” (Dr Radoslav Ratković).

Razume se da se smisao rečenog kao poželjna tendencija može odnositi i na sve druge sadržaje, bilo da ih pripremaju ljudi iz redakcija, ili autori i stručnjaci raznih domena van Radija, ali koje mi treba da prezentiramo slušaocu. Zaista, i slušanje radio-emisije može biti doživljaj, ali samo slušanje pravih, za slušaoca relevantnih sadržaja, izloženih pristupačno, zanimljivo, koji ga uvlače u proces prezentiranih razmišljanja, čineći ga prisutnim u njima, računajući na njegovu misao, njegov duh, nedoumicu, dilemu, pitanje. Samo to može biti prava „egzistencija” emisije, govorne poruke. Ne može se govoriti o – dobroj, naprednoj, naučnoj sadržini ali „samo” datoj u teškoj, hermetičnoj ili monotonj, nezanimljivoj, tj. neosmišljenoj, nepodsticajnoj formi! Tu ne mislimo na neku „uglađenost”, „završenost”, zatvorenost forme... Naprotiv! Mislimo na demistifikaciju radio-obračanja, na njegovu personalizaciju, obraćanje čoveka čoveku; ne objektu

informisanja, obrazovanja, već samoupravnoj, slobodnoj ličnosti koja se informiše i obrazuje da bi stvaralački radila i odlučivala. U tezama za XI kongres SKJ u oblasti informisanja ističe se pravo i dužnost radnog čoveka da bude obavešten i da obaveštava. On nije više ni u kom pogledu objekt, već subjekt koji „prima” i daje informacije. On je samoupravljač, subjekt društveno-političkog života koji treba da bude informisan i obrazovan da bi se opredeljivao, odlučivao o svim pitanjima života i rada, i svoje uže sredine, i razvoja čitavog našeg društva... Ako slušalac ne prihvati, ne shvati sadržaj poruke emisije koja je njemu namenjena, znači da tu nema ni pravog sadržaja za njega, a ne samo prave forme!

Jer, kažu: jezik nije sredstvo kojim se misao služi – on je sama misao. Ili: „Na pitanje ko govori, odgovor svetluca u samoj reči” (Malarne).

Treba, u stvari, na kraju reći da su mogućnosti Radija da otkriva i afirmiše samosvojnost ljudske ličnosti ogromne i nedovoljno iskorišćene. Zapaženo je da su neki njegovi „dokumentovani” segmenti, često najsvežiji, najpitkiji, a ne retko i vrlo obrazovni i vaspitni. Znači onda kad je na programu „sam život”... Ali, moramo priznati da smo i tu ponekad „majstori kvariši” koji od „originala”, od ličnosti pred mikrofonom, ličnosti bez obzira na njen obrazovni nivo (!) – prave „kopiju”, jer smo i sami – ili „kopije” sa nedovoljno duha, ili neuki, ili bez refleksa, bez profesionalnog „umeća” da otkrijemo – original. Ali, sve je to velika posebna tema...

Dipl. inž. Dragoljub Vasić

MOGUĆNOST SNIMANJA OBRAZOVNIH EMISIJA NA MAGNETOFONSKE TRAKE I KASETE

Sigurno je da zaposleni u tehničkim službama radija nisu u situaciji da odgovore na zahteve škola za presnimavanje pojedinih obrazovnih radio-programa, usled obimnosti svakodnevnih poslova. Karakter radija ne pruža mogućnost dnevnog repriziranja programa, slučaj sa školskim TV programom, a vreme emitovanja tih programa ne može zadovoljiti potrebe nastavnika i radnog vremena škole. Nastavnici mogu da sami snimaju emisije i da ih potom reprodukuju svojim učenicima u željeno vreme. No, iako ovakva mogućnost postoji, ona se ređe koristi. Razlozi su brojni, nastavnici su veoma opterećeni raznim školskim poslovima, a veoma mali broj je obučen da pravilno rukuje magnetofonom; kada se zna da je veliki procenat žena - nastavnika, i da one, ako nisu na časovima, u vreme emitovanja radio-škole rade u kući, postaje jasnije zašto se snima mali broj emisija.

Najzad, treba istaći da je za pravilno korišćenje ovih magnetofonskih snimaka od izuzetnog značaja da budu zadovoljavajućeg kvaliteta, bez smetnji, šumova, dovoljno jasni, i da se dobri snimci mogu postići samo sa odgovarajućom opremom i osposobljenim kadrovima. Prema ispitivanjima koje je sprovodio Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, ustanovljeno je da postoji veoma veliki broj tipova radio-prijemnika u školama na području uže Srbije van pokrajina, da su to mahom stariji tipovi radio-prijemnika koji uglavnom nemaju talasno područje sa frekventnom modulacijom. Posebno ističemo talasno područje sa frekventnom modulacijom, tj. ono što u svakodnevnom životu nazivamo ultrakratkim talasima, jer je vrednost reprodukcije, a samim tim i kvalitet upravo na ovom talasnom području najbolji. U zemlji se danas proizvode veoma dobri radio-prijemnici, pre svega mislimo na radio-prijemnike NSR-30 i HRS-48 koji svojim karakteristikama mogu zadovoljiti i najviše stručne zahteve. U pogledu magnetofona situacija je daleko teža, jer se u zemlji ne

proizvodi ni jedan tip sa otvorenom vrpcom, a proizvodi se svega nekoliko tipova kasetnih magnetofona koji su po svojim tehničkim karakteristikama na donjoj granici zahteva koji se postavljaju za nastavna sredstva. Raznovrsnost tipova radio-prijemnika i magnetofona u našim školama pominjemo kao još jedan od ograničavajućih faktora za šire korišćenje obrazovnih emisija.

Na seminarima u pet opština na nedovoljno razvijenom području, koje je Sektor za inovacije i usavršavanje nastavnika Republičkog zavoda održao, bilo je posebno reči o karakteristikama i mogućnostima korišćenja magnetofonskih snimaka školskih i drugih obrazovnih emisija. Karakteristično je da velika većina polaznika nije imala osnovnih tehničkih predznanja za rukovanje magnetofonom i snimanje, bilo direktno, bilo preko radio-prijemnika. Svega dva polaznika od oko 190 snimala su školske programe. Očigledno da ovim postotkom od svega 1% ne možemo biti zadovoljni. Da bi situacija bila još teža, ispostavilo se da su i ta dva nastavnika snimala emisije uz pomoć mikrofona, a ne direktnim priključivanjem radio-prijemnika na magnetofon, dakle i ovi snimci su načinjeni na pogrešan način. S druge strane, treba istaći činjenicu da je oko 60% nastavnika koji su prisustvovali seminarima izjavilo da bi rado koristili obrazovne emisije, ali da ne znaju kako da do njih dođu; i prema njihovom mišljenju vreme emitovanja školskih radio-programa bilo je dosta nepodesno za direktno slušanje. Interesantno je napomenuti da su sve škole u kojima su održavani seminari bile opremljene jednim ili većim brojem radio-prijemnika, da je oko 80% škola opremljeno i magnetofonima, ali da radio-prijemnici najčešće stoje u direktorovoj kancelariji ili nastavničkoj zbornici, a magnetofoni u kabinetima za muzičko obrazovanje.

Da bi se emisije za učenike efikasno koristile, one, po našem mišljenju, i ne moraju da budu korišćene u školi u vreme njihova emitovanja na radio-talasima. Razlog je pre svega u tome što nastavnik mora, pre nego što emituje određenu školsku emisiju u svom razredu, da se sam upozna sa sadržajem emisije, da pripremi svoj komentar za određenu emisiju i iskoristi one delove emisije koji najviše odgovaraju potrebama njegovog razreda, odnosno određene sredine.

Nedostatak osnovnih tehničkih predznanja za snimanje školskih radio-emisija koji se javlja kod nastavnika, može se prevazići sistematskim organizovanjem seminara u školama za korišćenje obrazovnih emisija. Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovaja izradio je koncepciju

regionalnih i međuopštinskih centara za inovacije i usavršavanje nastavnika. Ovaj materijal predviđa osnivanje ovih centara u svim regionalnim punktovima. Zadatak centara bio bi sistematski rad na upoznavanju nastavnika sa modernom obrazovnom tehnologijom.

Pored toga, u ovim centrima bi se nalazile smeštene regionalne, odnosno međuopštinske medijateke u kojima bi nastavnici sa određenog regiona mogli da se upoznaju i da rade sa svim audiovizuelnim aparatima i didaktičkim materijalima. Pored formiranja regionalnih centara, planira se da postojeće opštinske filmoteke, koje postoje sada u 93 opštine na području SR Srbije bez pokrajina, prerastu u medijateke, tj. da, pored nastavnih filmova, raspolažu i drugim audiovizuelnim didaktičkim materijalima. Snimci obrazovnih emisija su izuzetno pogodan materijal za bogaćenje medijateka, jer bi i svojom pristupačnom cenom omogućili školama da dođu do brojnih dragocenih auditivnih materijala. Pored formiranja regionalnih i opštinskih medijateka, neophodno je menjati određene stavove u školama i raditi na formiranju školskih medijateka. Može se slobodno reći da radio-prijemnici u direktorskim kabinetima, magnetofoni u kabinetima za muzičko obrazovanje ili, eventualno, srpskohrvatski jezik, predstavljaju pogrešno mesto za smeštaj ovih aparata, jer se ovako smešteni oni koriste malo, ili nimalo. Zalažemo se za formiranje školskih medijateka u kojima će se nalaziti svi didaktički aparati i materijali. Smatramo da postojeće biblioteke mogu da postanu žarišta koja će postepeno prerastati u medijateke, u radne prostorije u koje će svi nastavnici i učenici imati nesmetan, ali organizovan pristup, i moći samostalno da rade. Ovakva organizacija u školama, opštinskim medijatekama i regionalnim, odnosno međuopštinskim centrima za inovacije i usavršavanje nastavnika, u velikoj meri bi doprinela boljem korišćenju savremene nastavne tehnologije, a samim tim i boljem korišćenju obrazovnih emisija Radija.

Snimanje emisija Radio-škole, kao i uopšte snimanje ma koje vrste programa sa radio-prijemnika na magnetofon, predstavlja dosta složen posao. Prilikom direktnog snimanja emisija sa radio-prijemnika na magnetofonsku traku, problem je u tome što se dobija samo jedna magnetofonska traka koja se kasnije može koristiti. Presnimavanje emisija sa magnetofona na magnetofon, što je neophodno ukoliko želimo da se u većem broju škola koriste emisije, dug je posao – za svaku novu traku zahteva isto onoliko vremena koliko traje sama emisija. Interesantan je pokušaj „Filmoteke Osijek” u kojoj su

problem umnožavanja snimljenih traka rešili na taj način što su povezali veći broj magnetofona „redno” sa glavnim magnetofonom na kome se nalazila traka-matrica koju je trebalo presnimiti. Mada ovakvo rešenje skraćuje vreme presnimavanja za onoliko puta koliko je magnetofona vezano „na red”, sa tehničke strane gledišta ono nije prihvatljivo, jer svaki magnetofon vezan „na red” unosi određeni stepen distorzija, odnosno smetnji, tako da se umanjuje kvalitet slika za 5-10% po svakom magnetofonu.

Potreba za snimanjem emisija nije samo problem koji se javlja u nas, već su se sa ovim problemom susrele i druge zemlje. Pomenimo nekoliko primera kako se to čini u inostranstvu. U Berlinskom Lambild Stele postoji posebno odeljenje koje se bavi presnimavanjem radio-emisija kao i presnimavanjem sopstvenih programa koji se izrađuju u njihovom tonskom studiju. Za presnimavanje se koristi „Teleksova” oprema koja omogućava presnimavanje na 6 magnetofonskih traka. Vreme presnimavanja jednočasovnog programa smanjeno je sa 60 na svega 6 minuta; dakle, vreme presnimavanja je deset puta kraće od vremena trajanja emisija. Treba istaći da je pri tome stepen distorzije manji od 5 procenata i da se kvalitet snimka u odnosu na kvalitet originalne trake neznatno smanjuje, tako da se, samo uhom, ne mogu primetiti nikakve razlike.

U Francuskoj, u regionalnim centrima za pedagošku dokumentaciju, takođe postoji oprema za brzo presnimavanje trake. Prema rečima direktora regionalnog centra u Strazburu, ova oprema se izuzetno mnogo koristi, tako da oni u svojoj dokumentaciji imaju preko 15.000 snimljenih traka, koje potom, prema potrebama, pozajmljuju školama.

Firma „Telex” je, pored opreme za brzo presnimavanje magnetofonskih traka, razvila i uređaje za brzo presnimavanje standardnih kompakt-kaseta. Ovi uređaji karakterišu se malim dimenzijama, mogućnošću istovremenog presnimavanja od 1 do 20 kasete istovremeno, i vremenom presnimavanja jednog programa u trajanju od 30 minuta za 3 minuta, bez obzira da li se radi o presnimavanju jedne ili 20 traka! Ovo praktično ukazuje da se ovakav uređaj može proširivati prema potrebama korisnika. Kvalitet presnimljenih emisija je izuzetno visok.

S obzirom na postojeću situaciju u zemlji, tj. da ne postoji domaća proizvodnja magnetofonskih aparata sa otvorenom vrpcom, već samo proizvodnja „kasetofona”, smatramo da bi za naše uslove upravo odgovarali aparati za presnimavanje

kaseta, jer su po svojoj ceni sasvim prihvatljivi, a po svojim kvalitetima zadovoljavaju sve tehničke normative.

Ko bi mogao da bude proizvođač obrazovnih emisija na kasetama? Jedna od mogućnosti je da to bude Zavod za izdavanje udžbenika i nastavna sredstva; druga mogućnost je da proizvođač bude Produkcija gramofonskih ploča Radio-Beograda. Ne bi bilo neizvodljivo da proizvođač ovih traka bude i neki od regionalnih, odnosno, međuopštinskih centara za inovacije i usavršavanje nastavnika. Nesumnjivo je da je neophodno da postoji uska saradnja u ovoj proizvodnji između Radija kao autora školskih programa, proizvođača, škola kao korisnika, i Zavoda za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, koji bi trebalo da odigra važnu ulogu u ovoj saradnji. U ovaj posao je potrebno uključiti i samoupravne interesne zajednice obrazovanja, kao finansijere, ili, bar, kao jednog od finansijera ovoga posla.

Mi istražujemo mogućnosti snimanja školskih emisija na kasete pre svega, jer smatramo da su svi programi vredni po svom kvalitetu, po svojoj sadržini, i mogu mnogo da doprinesu vaspitno-obrazovnom radu u našim školama. S druge strane, dobro nam je poznata finansijska situacija koja vlada u našim školama, kao i činjenica da se privreda više ne sme opterećivati novim većim izdavanjima za potrebe opšte i zajedničke potrošnje. Međutim, ove emisije snimljene na kasete ne bi zahtevale velika nova ulaganja u vidu didaktičkog materijala koji je do sada veoma retko korišćen. Prema grubim proračunima, jedna snimljena kasete u trajanju od 45 minuta, tj. sa 3-4 školske radio-emisije, ne bi trebalo da košta više od 100-120 dinara. Cena jednog kasetnog magnetofona kreće se od 1.500 do 3.000 dinara. Za školske potrebe, tehničke standarde sasvim zadovoljavaju kasetni magnetofoni čija je prosečna cena 2.000 dinara. Stoga smatramo da dodatno ulaganje škole u opremu, koje bi godišnje iznosilo od 2.500 do 3.000 dinara, ne bi predstavljalo veliko opterećenje za inače „mršave” školske fondove. Sasvim je sigurno da je pre pristupanja ovome poslu neophodno sprovesti ispitivanje na osnovu kojeg bi se utvrdile preciznije potrebe i mogućnosti škole. Jer, podaci kojima raspolažemo nisu, na žalost, rezultat precizne analize. Ali, već i na osnovu navedenih podataka, čak i da je načinjena gruba greška u proceni, tj. da umesto 10.000 traka škole imaju potrebu za svega 5.000, novac uložen u opremu za presnimavanje, kao i troškovi ličnih dohodaka radnika koji rade na ovim poslovima bili bi pokriveni.

Mnoge škole imaju magnetofone sa otvorenom trakom. Da li

opredeljenje za snimanje emisije na kompakt-kasete na neki način ograničava korišćenje ovih magnetofona? Odgovor je, na prvi pogled, potvrđan; međutim, s obzirom na to da je oprema za presnimavanje otvorenih traka daleko skuplja no oprema za presnimavanje kompakt-kaseta, i da u zemlji nema proizvođača magnetofona sa otvorenom trakom, a da se prilikom opremanja škola moramo prevashodno orijentisati na opremu koja se proizvodi u zemlji, jasna je orijentacija zbog koje bi se trebalo opredeliti za opremu za snimanje kompakt-kaseta.

Ovo nikako ne znači da postojeće magnetofone treba isključiti iz upotrebe. Rad na permanentnom usavršavanju nastavnika preko Republičkog zavoda za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, i regionalnih, odnosno, međuopštinskih zavoda za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja, treba znatno da doprinese boljem korišćenju savremene obrazovne tehnologije, a samim tim i postojećih magnetofona u školama, odnosno snimaka obrazovnih radio-programa.

NAPOMENA UREDNIKA: Imajući u vidu audiovizuelene centre, filmoteke, fonoteke, teleteke i sl. možda bi novopredloženi termin „medijateka“ valjalo zameniti jednim koji bi bio sveobuhvatniji i adekvatniji razvoju korišćenja raznih medija u vaspitno-obrazovnoj sferi i druge. Termin prihvaćen u mnogim zemljama sveta je *Multimedijiski centar*. Valjalo bi uporediti termine i potrebe i odlučiti se za najadekvatniji.

Salah Abdel Kader,

generalni sekretar Arapske unije
za radio-difuziju (ASBU)

ULOGA ARAPSKIH EMISIJA NAMENJENIH OMLADINI

Ovaj članak, iako nije naučna studija, ima nameru da iznese glavne tendencije koje osvetljaju radio-televizijske aktivnosti arapskih zemalja u korist omladine.¹

Kada govorimo o arapskim emisijama i o koristi koju one pružaju omladini, logično je poći od definicije reči „omladina” u arapskom društvu i od onoga što karakteriše tu omladinu, kao i od pitanja da li je ona drugačija od omladine iz drugih krajeva sveta. Jedna takva definicija će, svakako, istaći ulogu koju imaju arapske emisije i metode koje one primenjuju, da bi razvile potencijale mladih.

Niko ne osporava činjenicu da se mladi razlikuju, jer se svako društvo razlikuje po pitanju kulture, intelektualne delatnosti, civilizacije i politike.

Ipak, izvesne univerzalne vrednosti su sa sigurnošću priznate u svim zajednicama, kao na primer dobro koje se suprotstavlja zlu, ili nagrada kazni. Ali te vrednosti zavise od posebnosti i karakteristika koje možemo nazvati komponentama jednog društva.

1. Arapsko područje bilo je kolevka više antičkih civilizacija koje su se pojavile u Vavilonu, Mesopotamiji, dolini Nila, pored islamske arapske civilizacije na Arabijskom poluostrvu koja se proširila na sve naše zemlje i sve do nekih tačaka u Evropi. Mi naročito pominjemo te civilizacije zbog velikih reperkusija po arapsku zajednicu. One predstavljaju emanaciju samog područja i bile su stvarane i razvijane u davna vremena, iako su se druge civilizacije, npr. grčka i rimska, mešale sa tim delom sveta.

¹ Ovaj članak generalnog sekretara Arapske unije za radio-difuziju objavljen je u „Revue de l'UER”, br. 2/77.

2. Kao posledica razmene naučnih i umetničkih dobara između Arapskih zemalja i spoljnog sveta, prodrle su u našu zemlju kulturne i naučne tendencije.

3. Islamska kultura je stvorila religioznu orijentaciju koja se ogleda u sjedinjavanju spiritualnih vrednosti počev od jedinke ka porodici, zatim klanu ili plemenu, sve do zajednice – vrhovnom entitetu.

4. Neki faktori koji postoje u arapskoj zajednici nalaze se, prirodno, i u drugima, ali oni su eminentni u našoj civilizaciji, kao na primer viteški duh, neustrašivost, velikodušnost i gostoljublje.

Svi ovi faktori akumulirali su se tokom vekova i duboko su ukorenjeni u arapskom narodu. Postali su nepisana konvencija koja se prenosila s generacije na generaciju.

Zastoj i razjedinjavaje pojavili su se sa kolonijalnim osvajanjima i novi politički i društveni efekti uništili su neke gore navedene faktore. U ovom periodu pojavile su se strane vrednosti i koncepti i do tada nepoznate političke i intelektualne tendencije. Ova situacija izazvala je neku vrstu sukoba između postojećih vrednosti. Tu svojevrsnu borbu duboko je osetio veći deo populacije, a najviše od svih trpela je omladina.

Ta borba je naročito naglašena poslednjih godina, s o ziriom na nove uslove:

- političke: oslobađanje i nezavisnost svih arapskih zemalja;
- intelektualne: pojava mnogobrojnih političkih teorija;
- ekonomske: napor arapskih naroda da nadoknade svoju zaostalost i prate proces naprednih zemalja.

Ovaj uvod pokazuje da ta borba proizilazi s jedne strane iz prirode arapskih ljudi, a s druge strane iz aktuelne situacije. To je konflikt između nasleđenih vrednosti i stare kulture i novih ideja, između normi tradicije i načina ponašanja savremenog tehničkog doba.

Govoreći uopšteno, više crta karakteriše arapsku omladinu:

a) kulturna i intelektualna potčinjenost raznim zapadnim ili istočnim kulturama iz koje se javljaju nove vrednosti koje traže svoje mesto među vrednostima koje su mladi izvukli iz svoje originalne kulturne sredine;

b) reakcija na uticaj drugih kultura na mlade, što dovodi do akcentovanja vrednosti koje su izvučene iz tradicije i stare civilizacije; među tim vrednostima uglavnom se nalaze religiozne dogme i društveni modeli stvoreni na osnovu religijskog shvatanja, kao i druge vrednosti koje su u društvenim odnosima uspostavili naši očevi i preci;

c) osposobljavanje mladih za ostvarenje ambicioznih kulturnih i društvenih zadataka, skoro bez napora u odnosu na ono s čim su se njihovi prethodnici susretali u prošlosti;

d) uticaj moderne tehnologije i njenih zahteva i uslova koji svakako stvaraju nove vrednosti. One bi se mogle pridodati listi osobenosti po kojima se mladi Arapi razlikuju od mladih iz drugih krajeva.

ULOGA RADIJA I TELEVIZIJE

Prema onome što prethodi, jasno je da radio-televizija igra ulogu avangarde u suzbijanju borbe koja se mogla rasplamsati među mladim Arapima. U svim zemljama postoji izvestan broj zvaničnih organizacija koje se bave mladima i njihovim interesima. Po mom mišljenju najeminentniji su, bez sumnje, radio i televizija. Mislim da nije potrebno dokazivati važnost i mogućnost ovih masovnih sredstava u predvođenju mladih članova društva. Ipak, treba pomenuti zajedničku karakteristiku koju imaju u arapskim državama, tj. i radio i televizija su pod upravom države. Ova činjenica odražava njihove ciljeve i metode u vršenju zadataka koji se odnose na omladinu.

Ovakva situacija pokazuje da se radio-televizija angažuje putem svojih emisija na sprovođenju direktiva države u formiranju nove generacije koja želi da gradi i stvara. Štaviše, to dokazuje da radio-televizija ne traži nikakvu materijalnu dobit, već predstavlja sistem službe čiji je cilj da prenese informativnu poruku u interesantnom i privlačnom obliku. Prema ovoj koncepciji arapske organizacije, emitujući mnogobrojne emisije za mlade, izvršavaju značajan zadatak. Neke, kao što je na primer radio-difuzija Arapske Republike Egipta, uvele su poseban kanal specijalno za emisije za mlade.

Ipak, možemo postaviti pitanje da li su emisije za mlade odigrale svoju ulogu i da li one imaju veliki uticaj u arapskom svetu?

Odgovor mora da ima kao osnovu tri faktora:

1. raspoloživi potencijal, naročito naučni i društveni, kao i drugi kapaciteti radio-televizije;
2. mogućnost da se sasvim iskoristi taj potencijal, do najmanjeg dela, i
3. društveni uticaji na radio-televiziju koji definišu ponašanje i trasiraju skoro kompletan plan informacija.

Te uticaje vrše i druge vrednosti, naročito nove vrednosti, ili uticaji proizilaze iz činjenice da se radio i televizija obavezuju da poštuju jednu vrstu arapskih i svetskih informacija kao i da podstiču porast i razvoj dveju kategorija informacija.

U kontekstu ova tri elementa i s obzirom na polet arapskog sveta, svaka radio-difuzna organizacija nastoji da se koristi naučnim metodama za prenošenje informacija omladini prema sledećem redosledu:

1. planiranje programa se vrši na osnovu anketa o problemima društva uopšte, a naročito o problemima devojaka i mladića koji sačinjavaju polovinu tog društva;
2. produkcija i realizacija posebnih programa za mlade, i
3. vrednovanje programa.

Iz tog razloga u većini arapskih radio-televizijskih organizacija službe za proučavanje i vrednovanje programa saraduju sa sekcijama za produkciju prilikom planiranja emisija za omladinu. Tim se planovima akcentiraju oni fenomeni ili karakteristike koje su skoro identične u arapskom svetu i koje daju analogne rezultate u svim zemljama.

Treba, štaviše, istaći neke činjenice koje nikada ne valja zaboraviti kada se govori o ulozi radio-televizijskih emisija namenjenih omladini:

1. televizija je kod nas uvedena nedavno, u momentu kada su dominirali razni arapski i strani filmovi; ti filmovi su prenosili omladini drugačije vrednosti i koncepte od onih koje emituje televizija.
2. televizija je prikazivala dugometražne ili kratkometražne strane filmove koji su prenosili različite kulture i koncepte od onih koji vladaju u arapskim regionima; s obzirom na novost, sredstvo difuzije je imalo veliku udarnu snagu.
3. što se tiče mladih, retke emisije domaće proizvodnje nisu uspevale da uspostave pravu ravnotežu između arapskih i stranih vrednosti.

4. radio je bio ugrožen uvođenjem televizije, jer je novi medij privlačio veliki broj slušalaca, a poznate su reperkusije ove tendencije.

Tako je zadatak radija i televizije bio veoma težak u početku i iziskivao je stalne napore. Pomenimo primer filmova i dramskih serija koji su emitovani u nekim arapskim zemljama, a u kojima je opisivano nasilje i zločin. Mladi Arapi nisu podlegli ovom uticaju verovatno zbog prirode arapske sredine i njenih inherentnih vrednosti.

Suprotno, emisije koje su tretirale uzvišene ideale imale su više uticaja. U jednoj arapskoj zemlji napravljena je posebna studija i ispostavilo se da religiozne emisije zauzimaju prvo mesto na listi najomiljenijih emisija za mlade. To pokazuje da mladi prihvataju i poštuju tradicionalne arapske vrednosti. Jedan drugi primer je primer konflikta vrednosti. Ista ta anketa je otkrila postojanje unutrašnje borbe, jer na drugo mesto, posle religioznih emisija, dolaze igre i filmovi. Velika kvalitativna razlika koja odvaja te dve kategorije na čelu liste, dokaz je unutrašnjeg konflikta koji mladi doživljavaju.

Tako se manifestuje uloga radija i televizije u arapskom svetu i potreba stalnih napora u korist mladih. Jedna druga anketa koja je nešto kasnije napravljena na uzorku mladih iz iste zemlje, pokazala je da mladi vole emisije o životu raznih naroda, zatim dramske emisije u serijama ili pojedinačne, dok su strani i arapski filmovi zauzeli tek osmo i deveto mesto. To jasno pokazuje moćan uticaj televizije na mlade i ulogu koju radio i televizija mogu da imaju.

GLAVNE TENDENCIJE ARAPSKIH EMISIJA

Mogli bismo da pobrojimo sledeće osnovne principe radija i televizije u arapskim zemljama:

1. preneti na mlade arapske vrednosti bez obzira na oblik i sadržaj emisija,
2. prikazati mladima arapski svet, njegove osobenosti i poreklo,
3. podsticati i razvijati sposobnost i talenat mladih, i
4. ostvariti izvanrednu koordinaciju između različitih emisija svih radio-difuznih organizacija u korist arapskog naroda i njegove omladine.

Prevela s francuskog
Dušanka Točanac

Dr Olga Hadži-Antonović, psihijatar

PREVENTIVNOST U DEČJOJ

PSIHIJATRIJI I TELEVIZIJA

Izvod iz ekspozea na Svetskom kongresu psihijatarā, Havaji, 1977.

Sistematsko i kontinuirano sprovođenje primarne psihijatrijske prevencije, koje treba da spreči pojavu psihičkih poremećaja u dece, najsvrsishodnije i najplodnije je u razvojnom periodu – ne samo od prvih dana detinjeg života, nego i pre njegovog rođenja.

Promene u društvu poslednjih decenija, intenzivna industrijalizacija koja je dovela do velikog priliva seoskog stanovništva u gradove, raspad velike porodice, život u novoj sredini koja nameće nov način života, veliki porast standarda, ogroman porast saobraćaja, donose i mnoge nove psihijatrijske rizike. Broj razvoda je veliki. Mladi ljudi često odlaze u inostranstvo na rad ostavljajući decu svojim roditeljima ili rođacima.

Modeli autoriteta se menjaju kao i uloga oca i, sve češće zaposlene majke, tako da deca nisu pod nadzorom roditelja, a predškolskih ustanova nema dovoljno. Izvor psihijatrijskog rizika predstavljaju i preambiciozni školski programi, česte reorganizacije i mnogi nerešeni problemi školstva.

Primarna psihijatrijska prevencija u našoj sredini zahteva hitnu izmenu dosadašnjih shvatanja, pokušaja i načina delovanja. Potrebno je usmeravanje na nove puteve i sredstva koja nam pruža i nameće vreme u kome živimo.

Jedno od tih sredstava i novih mogućnosti predstavlja televizija. Prodirući u sve veći broj porodica ona istovremeno može da obuhvati ogroman broj ljudi i bude izuzetno značajna u primarnoj, preventivnoj aktivnosti – u prosvećivanju i vaspitavanju onih u čijoj zavisnosti je duševno zdravlje dece i omladine. Televizija bi mogla da zameni i objedini mnoge

dosadašnje mere: predavanja, tečajeve, savetovališta, dispanzere itd., samim tim što obuhvata daleko veći broj osoba od pomenutih ustanova i službi.

Mogućnosti savremene preventive putem televizije leže i u multidisciplinarnom skupu stručnjaka, učešću društvenih foruma i mnogih institucija – čitavog društva, i svi ovi stavovi mogu se sagledati u širokom auditoriju, najneposrednije. Angažovanost televizije u ovoj oblasti neophodnija je tim pre što je zdravstvena zaštita dece i omladine u nas – kao i u mnogim drugim zemljama – usmerena prvenstveno na zaštitu i unapređenje fizičkog zdravlja, dok se preventiva duševnog zdravlja razvija veoma sporo i nailazi na mnoge prepreke. Sve većem broju roditelja, lišenih porodične tradicije i čvrstih korena, potrebna je pomoć u podizanju psihički zdravog deteta. Oni često nisu svesni te potrebe sve dok se ne obrate lekaru za pomoć. Uključivanje sredstava masovnog komuniciranja neophodno je, jer usko specijalizovanih ustanova za psihijatrijsku preventivu dece u dogledno vreme neće biti dovoljno da zadovolje sve potrebe stanovništva.

Pogodnost televizije leži i u tome što se za zdravstveno prosvetavanje u ovoj oblasti mogu primeniti dosadašnji pristupi, pokušaji i metode. Uz primenu savremene tehnike u našim uslovima i društvu, televizija bi mogla sa samo jednim dobro sastavljenim timom stručnjaka raznih profila, na atraktivan, raznovrstan i sugestivan način, da sprovodi kontinuiranu prevenciju u koju bi bio uključen ogroman broj stanovnika.

PREVENTIVNOST U DEČJOJ PSIHIJATRIJI U PROGRAMU TELEVIZIJE BEOGRAD

Trajnoj i sve većoj brizi našeg društva za porodicu u savremenim uslovima života pridružila se i TV Beograd od 1969. godine, u okviru opšteobrazovnih emisija i drugih programa. Pojedinačne emisije i serije obuhvatile su najznačajnije probleme naše porodice u podizanju dece, sa mentalno-higijenskog aspekta. U ovim programima učestvovao je veliki broj stručnjaka, specijalizovanih ustanova, radnih organizacija i pedagoških institucija. U dokumentarnim priložima, anketama i intervjuima pojavio se čitav niz ljudi raznih zanimanja i nivoa obrazovanja: radnici, intelektualci, domaćice, polupismeni i nepismeni, deca sela i grada itd.

S obzirom da su ove emisije namenjene najširem auditoriju stručnjaci su bili primorani da veoma delikatnu i za mnoge potpuno nepoznatu materiju, izlažu jednostavnim, svima razumljivim govornim jezikom, bez upotrebe stranih izraza.

Prvom televizijskom serijom u ovoj oblasti na Televiziji Beograd, može se smatrati *TV bračno savetovalište*. Tema tih emisija bila je: priprema za brak, odnosi u braku, krizne situacije i razvod braka. Iste, 1969. godine emituje se i serija o seksualnom vaspitanju dece i mladih, koja je pružila mnoga korisna znanja roditeljima, učiteljima, nastavnicima i razbila mnoge predrasude o „tabu temama”.

Medicina i dete – serija o emotivnom razvoju i reakcijama deteta, od rođenja do polaska u školu, emituje se, naredne, 1970. godine. Istovremeno, na programu je i *TV savetovalište za roditelje*. Ova serija obrađuje sukcesivno teme koje upoznaju roditelje sa svim etapama psihosocijalnog razvoja dece, sa ulogom majke i oca, šire porodice, predškolskih ustanova itd. Pojedine emisije bile su posvećene sticanju i poremećaju navika, razvoju i poremećaju govora, saznanju o polu, ljubomori, dečjoj igri i igračkama, drugovanju sa decom, pojedinim stavovima roditelja, pripremi za obdanište...

Naredna serija nosi naslov *Dete i škola* i na programu je 1971. godine. Posvećena je pripremi deteta za polazak u školu, prvim školskim danima, odnosu roditelj-učitelj, radnim navikama, uspehu i neuspehu itd.

Problemi adolescencije – samostalnost, usamljenost, prva ljubav, izbor poziva, rani brakovi – tretiraju se u *TV savetovalištu*, seriji koja je na programu 1972. godine.

Naredne godine ova serija se usmerava na rani školski uzrast i uzroke poremećaja (razmaženost, plašljivost, agresivnost, disgrafija, disleksija, levorukost, prva bekstva od kuće i škole, prve laži...).

U okviru *TV savetovališta za roditelje*, iste godine, započinje serija koja zadire u patologiju. Ove emisije obuhvataju dokumentarnim materijalom decu i adolescente poremećenog ponašanja i delikvente u popravnim domovima, kao i napuštenu decu koja se nalaze u porodičnom smeštaju. U ovoj seriji govori se o nevoljenoj, zapuštenoj, maltretiranoj deci, o deci razvedenih roditelja i uzrocima poremećenog ponašanja.

Iste godine nekoliko emisija posvećeno je nastavnicima i profesorima i uz njihovo učešće raspravljalo se o problemu

ocenjivanja, stimulisano, kako pozitivnog, tako i negativnog u savremenoj školi.

Sledeće dve godine emisije iz ove oblasti javljaju se sporadično. Međutim, Obrazovni program emituje veliku seriju (53 emisije za dve godine) *Azbuka zanimanja* koja je, pružajući korisna obaveštenja mladima, imala značaj savetovaništa za izbor zanimanja.

Godine 1975. serija *Život u porodici* posvećena je trudnoći i ponašanju budućih majki i očeva; vaspitavanju dece u školi, školi i društvu; međusobnim odnosima roditelja i dece, pravilnoj ishrani i problemima starih u porodici.

Način obrade ovih tema, koje su imale pravi preventivni karakter, bio je raznovrstan, manje ili više pogodan, iz godine u godinu bolji, atraktivniji i bogatiji u korišćenju sve raznovrsnijih tehnika.

U svom pionirskom radu TV Beograd je počela od predavanja jednog stručnjaka praćenog, obično, stranim naučnim filmom. Ubrzo se uključuje dokumentarni materijal iz naše sredine, zatim se, umesto predavanja, koristi razgovor, prvo sa urednikom, kasnije sa jednim ili više stručnjaka, da bi u najboljim emisijama učestvovao veći broj stručnjaka, roditelja pa i mladih čiji se problem tretira.

Pored dokumentarnog materijala, anketa, kratkih filmova, neke serije koriste i kratke igrane komade na temu o kojoj se raspravlja. Ovaj tip emisija pruža daleko veću mogućnost gledaocima za identifikaciju, čime se povećava njihovo sugestivno dejstvo i omogućuje lakše i dublje prihvatanje emisije i njene poruke.

Cilj svih ovih emisija u čijoj su se pripremi i realizaciji smenjivali mnogi stručnjaci, nije bilo učenje po svaku cenu ni davanje opštih saveta – kako da se postupi u ovoj ili onoj situaciji. Njihov osnovni cilj bio je da zainteresuju roditelje, da ih privuku, da ih obaveste o savremenim postavkama i podstaknu da na novi način razmišljaju o svom detetu, sebi i svojim postupcima. Ostalo je nepoznato da li su i u kojoj meri ovi ciljevi ostvareni.

Ovaj trud i aktivnost TV Beograd ostali su neizvesni pošto njihov efekat i dejstvo na auditorij nije ispitan. Centar za istraživanje RTB obavljao je rutinska ispitivanja gledanosti svih emisija u određenim vremenskim intervalima koji su obuhvatili i po neku od ovih emisija. Nije obavljeno nijedno istraživanje koje bi pokazalo kakvo je i koliko korišćenje

sadržaja od strane auditorija, da li se i u kolikoj meri menja kvalitet normi i način mišljenja. Ovakva studija odgovarala bi po značaju epidemiološkim studijama koje su preduslov za planiranje prevencije.

ISPITIVANJA DELOVANJA TELEVIZIJE

Rezultati sve brojnijih psihosocioloških studija u mnogim zemljama pružaju sve više znanja o načinu delovanja televizije i njenom značaju. Novije studije pokazuju da je preterani značaj koji je prvih godina pridavan moći televizije nerealan. TV nije svemoćna niti može delovati kao apsolutni autoritet. Da nije tako, ljudski rod bi već ozbiljno bio ugrožen vrstom ili kvalitetom nekih programa.

Novija istraživanja ukazuju na mogućnost televizije da učestvuje u oslobađanju društva od izvesnih predrasuda.

Ž.Kaznev (J.Cazeneuve) analizira tri načina delovanja televizije na mišljenje gledalaca:

- a) pojačavanje postojećeg mišljenja,
- b) stvaranje novog mišljenja, nezavisno od mišljenja koja su do tada postojala, i
- c) napuštanje jednog mišljenja zbog drugog, koje je različito ili čak suprotno.

Mnogi stručnjaci smatraju da bi se TV i radio pokazali efikasnijim u stvaranju mišljenja kod pojedinaca koji nisu imali prethodno formirano mišljenje.

Psihički procesi na kojima bazira mogućnost delovanja televizije i radija su procesi identifikacije i projekcije kojima se pridružuje menjanje odnosa prema realnosti.

Radio i televizija mogu da postignu široku difuziju samo ukoliko upotrebljavaju svakom shvatljive sisteme izražavanja. Pri tom bi televizijski autori trebalo da vode računa o latentnoj i o očiglednoj sadržini emisije.

Od posebnog je značaja poznavanje „bumerang” delovanja – koje izaziva suprotan efekat od onog koji je stvaralac imao nameru da postigne.

Ispitivanja su, takođe, pokazala da se televizija i radio razvijaju u smeru najefikasnijeg načina delovanja a to je onaj način koji omogućuje što veće učešće auditorija u emisiji u

studiju ili putem telefona. Ovakve mogućnosti pružaju žive kontakt-emisije.

Najbolji efekat medija postiže se kada više sredstava javnih komunikacija deluje istovremeno i udruženo na određenoj aktivnosti.

SKICA ZA KORIŠĆENJE MEDIJA

Koristeći sa jedne strane rezultate istraživanja o dejstvu javnih komunikacija, a sa druge strane iskustva iz epidemiologije koja su pokazala da su planiranje, programiranje i kontinuirano delovanje osnovni preduslovi za sprovođenje profilakse – može se načiniti idejna skica za korišćenje RTV i štampe u prevenciji emotivnih poremećaja u detinjstvu.

Dosadašnja delatnost naše televizije na ovom planu, koja je potvrdila svoju spremnost da se uključi u društvenu akciju za pomoć savremenoj porodici, posebno u podizanju dece, može uz usku saradnju sa štampom i centrima za istraživanje auditorija da preraste u organizovanu, planiranu i trajnu preventivnu aktivnost. Ova delatnost mogla bi se odvijati u dva paralelna smeru:

- 1) Pružanje osnovnih znanja iz oblasti emotivnog života deteta u porodici i društvu i svih pozitivnih i negativnih uticaja sredine na njegovo psihosocijalno sazrevanje, i
- 2) Ispitivanje auditorija i dejstva ovakvog načina rada.

Za planiranje, programiranje, realizaciju i praćenje dugoročnog dejstva, potreban je zajednički rad:

- 1) ekipa stručnjaka za psihijatrijsku prevenciju,
- 2) ekipa televizijskih stručnjaka,
- 3) ekipa štampe, i
- 4) ekipa istraživača auditorija RTV koja bi mogla da koristi iskustvo i saradnju i drugih institucija.

U saradnji televizije i štampe treba da postoji određeni redosled. Štampa i časopisi koji pišu o RTV treba da zainteresuju i uz detaljnu najavu pripreme auditorij za ovu vrstu emisija. Televizija bi trebalo da koristi najsavremeniji i najatraktivniji način prezentiranja i da vodi računa o pogodnom vremenu. Kontakt-emisije sa velikim učešćem onih kojima su primarno namenjene trebalo bi, takođe, koristiti.

Trajnijem i dubljem dejstvu emisije doprineće objavljujave

teksta emisije (uz dodatak odgovora na pitanja, koja su zbog ograničenog vremena, ostala bez odgovora) u novinama ili časopisima.

U ostvarivanju emisije ne bi trebalo gubiti iz vida mogućnost bumerang dejstva do koga može da dovede prenatrpan didaktički pristup, uopšteno davanje saveta, nedovoljna mogućnost za identifikaciju, nevođenje računa o etničkim i nacionalnim osobenostima koje uslovljavaju ponašanje auditorija itd.

Pri tome, prenošenje znanja trebalo bi podrediti glavnom cilju – da se podstakne aktivan odnos auditorija, da se navede na razmišljanje, menjanje, obogaćivanje i ispravljanje sopstvenih znanja.

Na taj način najbolje će se pomoći roditeljima i svima koji, radeći sa decom, doprinose formiranju njihove ličnosti. Cilj nije da se postigne brza promena ličnosti (roditelja, vaspitača, učitelja) nego da se poveća njihova sposobnost za bolje razumevanje deteta, sebe i kompleksnosti svakodnevnih odnosa.

Tako bi se delovalo i na razbijanje mnogih predrasuda i zastarelih ili pogrešnih shvatanja i stavova u podizanju deteta.

Program bi primarno mogao biti namenjen roditeljima (kako budućim, tako roditeljima dece raznih uzrasta i roditeljima hendikepirane dece), vaspitačima i nastavnicima (čija je edukacija iz oblasti mentalnog zdravlja vrlo oskudna), i zdravstvenom osoblju koje nije dovoljno educirano niti dovoljno motivisano za zaštitu duševnog zdravlja obolelog deteta.

Posebna podobnost sprovođenja ovog vida primarne psihijatrijske prevencije putem mass media u nas proističe iz više činjenica. Navešćemo samo neke od njih:

– mali broj postojećih mentalno-higijenskih centara vezan je za zdravstvene ustanove koje leče bolesti, te roditelji tamo nerado odlaze za savet; potreba za kontaktom sa stručnjakom i savetom postoji, ali bez posete zdravstvenoj ustanovi; mnogi ljudi obraćaju se za savet ili informaciju raznim sredstvima masovnih komunikacija (radio, kontakt-rubrike dnevnih i nedeljnih listova, TV); nedostatak knjiga namenjenih roditeljima za podizanje duševno i društveno zdravog deteta; nenaviknutost mnogih roditelja da koriste knjigu; nedostatak vremena za predavanja i kurseve iz ove oblasti. I na kraju činjenica da mnogi ljudi više vole da gledaju i slušaju nego da čitaju – naročito ako su nedovoljno pismeni.

Jadviga Viskjel

TELEVIZIJA ILI NEISPUNJENI SNOVI

I

Izvanredan opseg delovanja televizije, neuporediv sa mogućnostima drugih sredstava prenosa, bio je jedan od razloga što su razmišljanja o televiziji mogla početi od tačke do koje je, na primer, nauka o književnosti dugo i teško stizala. Nauka o književnosti dugo se bavila samim delom – tretiranim ili kao ekspresija stvaraoaca, ili kao tekst – zatvoren i podložan imanentnoj analizi. Tek u poslednje vreme počela je da se dosledno bavi problematikom vezanom za prijem i društveno funkcionisanje književnosti. Istraživači televizije već na početku svojih radova postavili su sebi analogni zadatak: ni u kom slučaju nisu mogli da previde problematiku prijema televizijskih programa od strane društva. Ipak, preuzimanje tog pitanja nije jednoznačno njegovoj zadovoljavajućoj obradi. Takvu obradu neće osigurati radovi koji skupljaju empirijski materijal u isečcima – statističke podatke i rezultate ankete, iako su oni neophodni kao prva etapa ispitivanja. Pomoć u sređivanju tako prikupljenog materijala može da pruži poznavanje književnosti, nauka o književnosti, koja je problematikom prijema počela da se bavi kasno, ali veoma dosledno.

Od radova napisanih na poljskom jeziku trebalo bi izdvojiti dva: Januša Slavinskog *O današnjim normama čitanja* (Janusz Slawinski, *O dzisiejszych normach czytania*, „Teksty” 1974, nr 3) i Mihala Glovinjskog *Svedočanstva i stilovi percepcije* (Michał Glowinski, *Swiadectwa i style odbioru*, „Teksty” 1975, nr 3). Baš prihvatajući temu ovog poslednjeg, postavila sam sebi pitanje da li je moguće opisati „stilove percepcije” televizije (npr. zabavni, instrumentalni, estetizirajući...). Potpun odgovor na to pitanje i eventualni opis takvih stilova zahtevaju sprovođenje detaljnih istraživanja. Ostavljajući, dakle, generalni odgovor za drugu priliku, prihvaću se detaljnijeg problema. Pokušaću prvo da opišem dva stava, tipa očekivanja, stila prijema, koje sam sklona okvalifikovati kao nepravilne, tj. takve koji ne daju pregled detaljnih uslova televizijske komunikacije. Televizija kao svaka relativno nova pojava, još pre nego što je bila identifikovana pomoću osobina karakterističnih jedino za nju, probudila je

očekivanja koja iz objektivnih razloga nije u stanju da ispuni. I zbog toga dopuštam sebi stav ne toliko istraživača koliko kritičara, koji vrednuje i predlaže. Pojave o kojima ću pisati mogle bi se – koristeći terminologiju Glovinjskog – opisati kao mimetski i ekspresivni stil percepcije. Baš protiv njih, a ne protiv televizije je usmerena ovde predstavljena kritika.

II

„Proces do kojeg dolazi u svesti gledaoca dok gleda film nazvao bih odstranjivanjem delovanja forme. Već zbog svog negativnog uticaja on je opasan. Taj proces, međutim, prima potpuno nevin oblik, mami njemu svojstvenim mamcima. Radi se o tome da tehnički pronalazak, nivelirajući formu, obećava stalno nove radosti pretpostavkama odslikavanja, odražavanja sveta”.¹

Tako je pisao o filmu Kazimjež Vika. Izgleda da je razlika između filma i televizije u tom aspektu bitna. Film „odstranjujući iz naše svesti formu” jeste predstava istrgnuta iz svakodnevne realnosti, iako o njoj, uglavnom, govori. Predstavlja priču u striktno određenom vremenskom okviru. Ulazeći u svet filmskih junaka uživljavamo se u njihove sudbine, često poistovećujemo sa nama bliskim likom. Jednom reči film nas „guta”, istupljuje našu budnost, zaboravljamo na formu. Ali film ima finale koji nas često grubo, na naše nezadovoljstvo, budi iz sna. Postoje, takođe, košmarni snovi, a onda natpis „The End” donosi olakšanje. Tako ili drukčije, seansa završava i mi se vraćamo svakodnevici. Pretpostavljam da bi film, snabdeven ovim vremenskim okvirom i finalom, Vika priznao kao manje opasan od televizije.

Televizijski program ne poseduje vremenski okvir i finale. On je niz emisija koje nastupaju jedna za drugom i teško bi bilo pokazati njegov funkcionalni početak ili kraj. Mogu se, naravno, stvoriti veštački okviri: pauza tokom noći, kratke stanke između emisija itd. To su ipak pauze koje diktiraju tehnički ili montažerski razlozi. Noćna pauza mogla bi uopšte da ne postoji i, stvarno, na mnogim televizijama na svetu ona je skraćena na minimum ili se uopšte ne pojavljuje. Ili, isključivši razloge tehničke, ekonomske prirode ili, na kraju, tako prozaične kao spremanje studija ili konzervacija

¹ Kazimjež Vika, *Put u zemlju neverovatnog u Lutajući po temama* (Kazimierz Wyka, *Podróż do krainy nieprawdopodobienstwa w Wedrując po tematach t.3*, Wydawnictwo Literackie, Krakow 1971, s.130.

aparature, postoji mogućnost neprekidne transmisije televizijskog programa. I tako, okretanjem dugmeta na aparatu samo prividno prekidamo tok „reprodukovane realnosti“ koji van naše volje „teče“ dalje. I baš u tom aspektu posebno televizija uzurpira za sebe pravo na podražavanje života, tog toka, koji onemogućava ponovo ulazak u jednu te istu vodu. Ta druga „reka“ događaja i priča bez početka i kraja, koja teče paralelno sa našim životom, još više nego film slabi budnost i „odstranjuje formu“ iz svesti gledaoca televizije.

Zapanjuje podudarnost gore navedenog suda Vika sa znatno kasnijim zaključcima Rolana Barta:

„Teško bi bilo nabrojati naratorske metode kojima se pokušava ‚uprirodniti‘ priča, dajući joj prividno prirodnu polaznu tačku i, ako se tako može reći, lišavajući je svečane inauguracije; to je roman u obliku pisama, navodno pronađeni rukopisi, susreti autora sa naratorom, filmovi, koji počinju pre ‚špice‘. Averzija ka otkrivanju svojih ‚kodova‘ je karakteristična za građansko društvo i masovnu kulturu koja je iz njega izrasla; njima su potrebni znaci koji na znake – ne liče. To je, ipak, samo strukturalni epifenomen: iako je radnja otvaranja romana, novina ili uključivanja televizora danas tako popularna i mahinalna, ništa neće usloviti da ti banalni pokreti ne uključe odmah i potpuno naratorski kod, kakav će nam baš biti potreban“.²

Dakle tako, savremeno društvo izgleda da mori glad za „znakovima koji ne liče na znakove“. Naš spoznajni odnos prema svetu izgleda da određuje potreba kontakta sa „samom stvari“ i težnja ka razumevanju njenog značenja, potreba neposrednog kontakta sa realnošću i pristup njenim faktorima interpretacije, poverenje u podatke, koje daju čula i neophodnost njihovog organizovanja i ubacivanja u određene forme. Ne nameravam ovde da počinjem sa filozofskim razmatranjima, može se ipak, bez većeg rizika, zaključiti da postoji mnogo razloga zbog kojih treba da se vežbamo u razlikovanju realnosti od njenih predstava, pripovedaka od samog događaja, opisa od lica i stvari. Baš u tom kontekstu vidim potrebu bližeg razaznavanja prirode znakova kojima se služi televizija i pravila prema kojima se oni spajaju u određene konsekvence. Nigde drugde znak ne taji svoju „znakovnu“ prirodu u tom stepenu, kao što je slučaj u prenosu televizije.

² Rolan Bart: *Uvod u strukturalnu analizu priča (pripovedaka)* / Roland Barthes, *Wstęp do analizy strukturalnej opowiadania*, Pamiętnik Literacki 1968, sveska 4.

Pošto realnost ima procesni karakter, posebno važnu formu njene artikulacije predstavlja pripovetka. Kako je zaključio Januš Lalevič (Janusz Lalewicz) „opisivati, to znači govoriti o nečemu u kategorijama stvari, odlika i relacija, a pričati, to znači predstavljati nešto u kategorijama događaja”.³ Posredan ali ipak očit dokaz velike uloge pripovetke je bujan, posebno u Francuskoj, razvoj pripovedaštva. Već citiran Rolan Bart govori:

„Postoji na svetu neizmerljiv broj pripovedaka. To je, pre svega, čudesna raznorodnost vrsta prisutnih najraznovrsnijem gradivu, kao da se svako gradivo priklanja čoveku da mu poveri priču; pripovest se pojavljuje kako u artikulisanom jeziku, govorenom ili pisanom, tako i u statičkoj ili pokretnoj slici, gestovima, a takođe i u uređenom spoju svih tih supstanci, prisutna je u mitu, legendi, bajci, pripoveci, noveli, epopeji, istoriji, tragediji (...) filmu, stripu, novinskim vestima, razgovoru”.⁴

Bart ne mora posebno da imenuje televizijski prenos, pošto je prema njegovoj koncepciji to „uređeni spoj svih tih supstanci”. Nevolja je u tome što smo u prijemu skloni da razdvajamo sve te supstance i, ako bez teškoća raspoznamo pripovest u govornoj relaciji, onda u nastupajućoj – ispred, iza ili istovremeno sa njom – sekvenci pokretnih slika, skloni smo da vidimo, uglavnom, mehaničku reprodukciju stvarnosti. Osobita je stvar da „otkrivanje” priče u govornom komentaru ne samo da nas ne čini osetljivim na činjenicu da se možda taj isti pripovedački kod realizuje i u filmskom materijalu, već naprotiv – uspavljuje budnost televizijskog gledaoca. Sekvence pokretnih snimaka gledalac interpretira ne kao poseban materijal u kojem se realizuje isti sistem znakova, već kao nepobitan dokaz za istinitost priče realizovane u drugom materijalu. To je, dakle, jedan od najvažnijih mehanizama u rezultatu kojeg znak koji se pojavljuje u televizijskom prenosu može da sakrije svoj karakter „znaka”. Usudila bih se da ovako formulišem njegova najuopštenija pravila:

Ako se priča realizuje u konvencionalnim znakovima i takvim koji ostaju prema stvarima u odnosu sličnosti – onda se pojavljuje sklonost ka identifikaciji ovih poslednjih sa samim stvarima. Bitan, dakle (iako ne jedini) razlog napredovanja

³ Januš Lalevič, *Jezička komunikacija i literatura* (Janusz Lalewicz, *Komunikacja językowa i literatura*) Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 63.

⁴ Rolan Bart, citirano delo.

tog „nestajanja forme” koje je u bioskopu pratio Kazimjež Vika bilo bi preplitanje ili poklapanje slike i govornog komentara. Govoreći veoma pojednostavljeno ali jasno, očigledna konvencionalnost reči primorava da se zaboravi na „znakovski” karakter pokretne fotografije.

Sledeće moje pitanje treba da se odnosi na način na koji slike-reproduktori stvarnosti postaju releji priče, pripovetke o elementima te stvarnosti i događajima do kojih u njoj dolazi. To je, ipak, jedno od najtežih teoretskih pitanja na koje odgovor prelazi ambicije ove skice. Pozivajući se na bogatu literaturu o tom predmetu, navešću opis iz pera Umberta Eka (Eco):

„Neposredna transmisija nikada nije odraz događaja ,kao u ogledalu’, već *uwiek*, iako ponekad samo u neznatnom stepenu, njegova interpretacija. Pre transmisije događaja režiser razmešta tri ili više kamera tako da njihov položaj omogućava dobijanje tri ili više upotpunjujućih tačaka gledišta. Kamere mogu biti usmerene ka krajnjim tačkama istog vidnog polja, ili pak, kao u slučaju biciklističke trke, razmeštene na tri razne tačke, da bi se moglo pratiti kretanje bilo kojeg objekta u pokretu. Postavljanje televizijskih kamera uvek zavisi od tehničkih uslova, ali nikad u takvom stepenu da bi onemogućilo izvestan izbor već u toj, prvoj etapi. Od trenutka početka događaja režiser vidi na tri ekrana slike koje prenose tri kamere kojima operatori, prema želji režisera, mogu odabirati određene kadrove iz vlastitog vidnog polja (...). U tom momentu režiser se nalazi pred neophodnošću narednog izbora čiji je efekat prenos jedne od tri slike i određivanje redosleda odabranih slika. Izbor postaje, dakle, *kompozicija, pripovetka* (podvukla J.V.), diskurzivan spoj analitički izdvojenih slika iz konteksta šire serije događaja, istovremeno postojećih i uzajamno ispresecanih.”⁵

III

I drugi kompleks lažnih očekivanja koja televizija ne može da ispuni ima uzrok u nepoznavanju osnovnih odlika televizijskog komuniciranja i njegovog, kao prvo *javnog*, i kao drugo, *posrednog* karaktera. Stav o kojem ću sada govoriti pretpostavlja manje ili više svesno, da međuljudski kontakti koje osigurava televizija, mogu delovati suprotno od društvene

⁵ Umberto Eko, *Otvoreno delo* (Eco, *Dzielo otwarte*. Czytelnik, Warszawa 1973, s. 197.

dezintegracije do koje dolazi na drugim terenima. Da, predstavljajući stvar pomalo karikaturalno, jedinka izuzeta od alijenacije može nedostatak ličnih kontakata nadomestiti intimnim i beskonfliktnim sporazumom sa gospodinom Kalužinjskim ili gospođom Djedjic*. Bitan „profit“ takve zamene treba da bude činjenica da sa ljudima takve intelektualne klase ne možemo kontaktirati svakog dana. To je ipak, razumljivo, prividan dobitak, sve nade te vrste predstavljaju običan nespozum. Ta se težnja usmerava ka takvoj situaciji u kojoj ja kao lice ostajem u kontaktu sa drugim licem, a taktvu situaciju iz osnovnih razloga televizija ne može da aranžira. Kao prvo zbog toga što je (televizija) javno komuniciranje. Kao drugo, što je posredno komuniciranje.

Već u antičko doba ljudi su razlikovali dva u osnovi različita tipa situacija u kojima se formulišu izjave. Model prvog tipa može biti neposredni razgovor u kojem, nezavisno od toga da li naređujem, pitam ili nešto zaključujem, neumitno ulazim u lični kontakt sa svojim sagovornikom. Čak i ako on ćuti, onda ćuti kao lice koje sa mnom kao ličnošću ne želi da prihvati razgovor.

Sasvim druga situacija bio je npr. govor Cezara u senatu. Cezar se nije obraćao kao lice drugom, konkretnom licu, obraćao se kao na neki način istaknuta jedinka – skupu koji je tu istaknutost potvrđivao. Osnovni, ali ne jedini element te izdvojenosti predstavlja isključivo pravo na govor: javna izjava po svojoj prirodi ima karakter monologa. Dakle, *obustavljanje lične relacije i monologni karakter* to su glavne odlike javne izjave. Ne moram dokazivati da davanje izjava pred televizijskim kamerama više podseća na govor u senatu nego na razgovor uz čašu vina.

Isto su tako očigledni temelji druge osnovne razlike: neposredno i posredno komuniciranje. Oba navedena primera, razgovor uz čašu i govor u senatu, odnosila su se na neposredno komuniciranje: učesnici procesa komuniciranja nalazili su se u istoj vremensko-prostornoj situaciji. Već odavno je poznat, takođe, u osnovi različit način komuniciranja u kojem se učesnici nalaze u raznim situacijama, dok njihovo sporazumevanje omogućava neki medij. Glavni primer biće književnost. Ne ulazeći u detalje, upitaću odmah za konkretnu, strukturalnu razliku između te dve vrste komuniciranja. Govoreći o neposrednom komuniciranju treba naglašeno

* Poljski TV voditelj.

⁶ Januš Lalevič (Janusz Lalewicz), citirano delo, s. 118.

podvući –kako to radi J.Lalevič (Lalewicz)– da „govoriti ili pisati ne znači izražavati, prenositi ili kodirati neki pred-jezički prenos, već formulirati komunicat, tj. stvarati komunicat – stvarati kako jezički oblik (tekst), tako i njegov sadržaj značenja”.⁶ Razmatrajući, pak, posredno komuniciranje treba objasniti da „prenositi to znači vršiti izvesne operacije na formulisanom tekstu”. Kako će to razlikovanje da utiče na našu interpretaciju televizijskog komuniciranja? Mislim da će uticati na bitan način.

Distanca situacije između primaoca i pošiljaoca uslovljava da taj poslednji ne toliko uspostavlja kontakt sa drugim licima koliko „pravi audiciju”, „snima za televiziju”, itd. Dakle, ne stvara toliko lične relacije, koliko vrši određeno predmetno delovanje. *Javnost*, dakle i *posrednost* jesu osnovne uslovljenosti televizijskog komuniciranja (iako, očigledno, ne samo televizijskog).

Pa ipak, pritisak očekivanja primalaca tako je velik, da u svakodnevnoj praksi televizija nastoji da ih podmiri, čak i uprkos ovim osnovnim uslovljenostima. U rezultatu nastaju falsifikacije dve vrste, koje ću ovde nazvati *demonstriranom intimnošću* i *predlaganom intimnošću*.

Eto, na primer gospoda Kalužinjski i Sadkovski živo i interesantno diskutuju na temu nekog filma. Zadovoljstvo televizijskog gledaoca nije baš malo; njemu su pokazani izvrsni kritičari u njihovim ličnim kontaktima, u prepirci koja otkriva njihova uverenja, ukuse i pasije. Ali, ipak, ne smemo da zaboravimo, da ova gospoda kroz celo to vreme vide – pred nama skrivenu – kameru, da je – grubo rečeno – njihova prepirka aranžirana i kupljena od strane televizije. Da se samo prividno obraćaju sebi, dok je pravi adresat bezlično, mnogo hiljadito gledalište. Baš ono – putem ovih izjava – treba da bude informisano, zabavljano i pridobijeno. Gospoda Kalužinjski i Sadkovski autentično mogu sa sobom razgovarati jedino pre i posle programa. U toku programa – insceniraju razgovor.

Pređimo sad na predlaganu intimnost. Stalni komentator dnevnika TV za poljoprivredna pitanja počinje, gledajući ravno u kameru (što daje utisak gledanja u oči): „Sa ozimim usevima u ovoj godini nije dobro”. On se trudi da ispuni zahteve koji se postavljaju pred tzv. televizijsku ličnost: govoriti „od sebe”, angažujući se za temu i interpretirajući je na svoj način. A ipak, to je samo varka da on govori kao lice drugim licima. Govoreći meni, on potpuno omalovažava moj

svet i moje probleme, nameće mi svoje vlastite. Da bi, dakle, došlo do kontakta moram da se uzbudim „kasandrinim proročanstvom” u odnosu na ozime useve. Ako, slučajno, baš ništa ne znam o ozimim usevima ili, što je još gore, ne želim da saznam, kontakt se automatski prekida. Komentator mora da prihvati dominantnu poziciju: on određuje šta je važno, na šta može da se odnosi mogući sporazum. Primetimo da se ova dominacija smanjuje prema rastu broja izbora koje može da vrši televizijski gledalac: programa televizije, drugih izvora informacije itd. Ona, ipak, neće nikada potpuno nestati. Okretanjem dugmeta na televizoru upisujem se u bliže neodređenu zajednicu koja dopušta da joj se nametne određeni predmet interesovanja.

Prevela s poljskog
Stefania Mladenović

Mr Miroljub Radojković,
asistent na Fakultetu političkih nauka, Beograd

TOKOVI SAMOUPRAVNE INFORMACIJE

Sveukupna društvena aktivnost u ovoj godini prvenstveno će se odnositi na promene i usavršavanje političkog sistema socijalističke samoupravne demokratije. Ovo potvrđuje snažan odjek na koji je naišla studija Edvarda Kardelja *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, kao i dosadašnje pripreme za kongrese Saveza komunista. Nema sumnje da će posledice nagoveštenih promena morati dobrim delom da zahvate i celokupnu problematiku informisanja, kao i sistem javnog informisanja u našoj zemlji. Već duže vreme najviši forumi Saveza komunista i Socijalističkog saveza radnog naroda u Federaciji i u republikama kao prioritetsnu temu razmatraju načine za dogradnju i usavršavanje sistema javnog informisanja na svim nivoima. To je odraz prirodne potrebe da se u promenjenim uslovima udruživanja i razmene rada u društvene odnose, na odgovarajući način, utka i komunikaciona komponenta neophodna sa stanovišta proširivanja sloboda i potreba za informisanjem. Težnja za reformama u sistemu javnog informisanja tako je sastavni deo akcije kojom se produbljuju samoupravni i demokratski društveni odnosi, a time dalje razvija i politički sistem samoupravne demokratije.

Zahtevi za reformama sistema javnog informisanja prisutni su i u zemljama predstavničke demokratije, a ponegde se preduzimaju i određeni koraci. Međutim, za razliku od stanja u jugoslovenskom društvu, takve pojave u političkim sistemima predstavničke demokratije nisu izazvane „krizom rasta” već krizom stabilizacije, pokušajima da se održe i učvrste narušene forme predstavničke demokratije i monopola političkih partija i birokratskih struktura. Pošto se polazi od zamenjene teze o predstavničkoj demokratiji kao jedinoj demokratiji, očigledna kriza u političkom sistemu prikriva se iznalaženjem nedostataka u drugim domenima društvenog života, pa se govori o krizama obrazovanja, kulture, o disfunkcionalnosti informisanja i sistema

javnog informisanja. Zato se pristaje na reforme u svim pomenutim oblastima i njihovim sistemima, ali se one uporno odbijaju na području političkog sistema. Međutim, sve što je do sada učinjeno na području javnog informisanja nije dalo željene rezultate, jer se u okviru istog političkog sistema i istog načina ostvarivanja klasne vlasti ne može izgraditi nekakav drugačiji i napredniji sistem javnog informisanja.¹

Akcija započeta radi daljeg razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja zato je pravi izazov i za poslenike u naučnim disciplinama koje se bave problematikom komuniciranja, da ukažu na nedostatke uočene u našem društvu koji se mogu ukloniti započetim procesom. Drugim rečima, oni nisu u stezi postavke o tome da je postojeći politički sistem idealno rešenje koje se ne sme menjati, već su pozvani da u širokoj i demokratskoj diskusiji potraže bolja rešenja u oblasti informisanja koja će doprineti dogradnji socijalističke samoupravne demokratije i boljim rešenjima u političkom sistemu koja će proširiti prava i moći korišćenja informacija.

Očigledno je da je područje razmatranja veoma široko. Treba sagledati i samoupravljanje u institucijama za masovno komuniciranje, i njihove odnose sa izdavačima i telima koja predstavljaju interese delova društvene zajednice, i potrebu da se kroz sistem javnog informisanja obezbedi tribina za demokratski pluralizam samoupravnih interesa.

U ovom radu zadržali bismo se na pitanju sadržaja informacija u našem sistemu javnog informisanja. Još određenije, razmotrili bismo da li su te informacije samoupravne, da li su takve uvek ako nastaju u krilu samoupravnog socijalističkog političkog sistema, da li je za sticanje tog kvalifikativa dovoljno da ih kreiraju samoupravna tela po samoupravnoj proceduri. Mada smo se opredelili za relativno usku problematiku, moraćemo da dotaknemo i mnoga druga pitanja koja se tiču i političkog sistema i institucija, kanala i specijalizovanih grupa koji sačinjavaju sistem javnog informisanja.

Utisak je da su tumačenja informacije u našoj teoriji i praksi ne po opredeljenju, ali po ishodu, počesto na nivou jednačine bez nepoznatih. Veoma je prenaplašena upotreba termina „samoupravna informacija” bez bližeg određivanja pojma koji

¹ U ovom časopisu, na primer, pisano je o težnjama da se decentralizuje sistem javnog informisanja u Velikoj Britaniji, koje se ne mogu realizovati pre nego što se i sam politički sistem te zemlje ne decentralizuje. Isto tako interesantna je i činjenica da se pravo na „mitbestimmung” (participaciju) zakonski isključuje iz publicističkih ustanova i kolektiva radija i televizije u SR Nemačkoj, itd.

se njim označava. Sa formalne strane gledano, to ne bi ni bilo potrebno jer se u samoupravnom političkom sistemu može očekivati da on reprodukuje samoupravne informacije, koje za uzvrat treba da potpomognu dalji razvitak samoupravnih društvenih odnosa.

Međutim, veoma dobro znamo da se u krilu samoupravnog socijalističkog društva zasnivaju i društveni odnosi koji su mu tuđi, koji ga čak podrivaju i zaustavljaju u izgradnji. Otuda je neizbežno da njihova svesna i simbolička nadgradnja – informacija – u celini simboličkog okruženja u ovom društvu unosi značenja i intencije koji nisu samoupravni, bez obzira što je i takva informacija nastala u globalnom okviru samoupravnog sistema. Otuda, ako je reč o konvenciji možemo se uvek koristiti terminom samoupravna informacija. Ako je pak reč o njenoj sadržini, o njenim posledicama, samoupravne informacije čine nešto uži krug. Jer, informacija ima moć a njen korisnik stiče novo iskustvo tek kada se uspostavi uzajamna veza. Informacija je ovde shvaćena kao simbolička nadgradnja društvenog odnosa. Njen korisnik, pojedinac, samoupravljač je po Marksovim rečima „emanacija celokupnosti društvenih odnosa”. Ako je kao takva celina makar delimično okrnjen, makar u jednom aspektu otuđen i lišen samoupravne moći i odnosa, on u istoj srazmeri gubi mogućnost da preuzme „vrednost” informacije, ona ne unapređuje njegov status samoupravljača i od njega ne polazi nova samoupravna informacija. Takve protivrečnosti, međutim, još postoje i o njima Kardelj govori kao o protivrečnostima materijalnog položaja ljudi u našem društvu. Iz toga sledi da i samoupravljač može biti u sukobu sa informacijom, da je može samo pasivno prihvatiti. Ali, *za samoupravnu demokratiju najbitnije jeste da je može koristiti ako je u političkom sistemu otvoreno dovoljno prostora, kanala i institucija koje će i njegovu volju uključiti u procese odlučivanja.*

Upravo nedostatak tog prostora za aktivnost, za samoupravljanje dovodi do stalne disfunkcionalnosti između obilja informacija i političke pasivizacije građana u predstavničkim demokratijama. Samoupravni sistem *normativno* može da obezbedi prostor za korišćenje i kreiranje samoupravnih informacija počev od nivoa pojedinca. *Stvarno*, u njemu još uvek postoje pojedinci i grupe koji to ometaju ili žele da izmanipulišu odluke i informacije tako da one favorizuju njihov interes, podižu njihov status i promovišu njihove vrednosti. Zadatak je avangardnih subjektivnih snaga, nauke i stručnjaka da stalno smanjuju raskorak između normativnog i stvarnog. Politički sistem samoupravnog socijalizma obezbedio je osnovna načela da

njemu odgovarajući sistem javnog informisanja u što većoj meri obezbedi cirkulaciju zaista samoupravnih informacija koje bi doprinosile razvijanju samoupravne svesti i njegovom neprekidnom usavršavanju.

Komunikacioni kanali sa najvećom difuzionom moći nalaze se u društvenoj svojini. Sistem javnog informisanja je razuđen i decentralizovan jer samo tako može da „hrani” decentralizovan i razuđen proces odlučivanja. Institucionalizovani vidovi društvenog komuniciranja (masovni) podređeni su društvenoj, a ne partijskoj, birokratskoj ili tehnokratskoj kontroli. Sistem javnog informisanja nije ideološki neutralan i otuđen od klase jer unutar svojih institucija i specijalizovanih grupa ima ugrađene elemente subjektivnih socijalističkih snaga i samoupravne mehanizme odlučivanja. Profesionalni komunikatori su dobrovoljno angažovani društveni pregoaci na strani samoupravne socijalističke demokratije. Pravnim i drugim odnosima sistemu informisanja je obezbeđen visok stepen otvorenosti. Pravo na informisanje Ustavom je zagantovano svakom pripadniku društva, dakle sistem javnog informisanja je otvoren i prema unutra. Pa ipak, uprkos svemu tome, pojedini segmenti jugoslovenskog sistema javnog informisanja delovali su liberalistički, dogmatski, tehnokratski... Dakle, principi obezbeđeni političkim sistemom samo načelno, a ne automatski, samoupravno usmeravaju sistem javnog informisanja. Kada se od tih principa odstupi, sistem ne deluje samoupravno, i iz toga sledi, ne oblikuje niti prenosi samoupravne informacije kojima se teži. U jednom broju informacija reflektovale su se devijacije u društvenim odnosima i devijacije koje su vodile ka stvaranju nepoželjnih društvenih odnosa. Dakle, pomenute informacije nosile su nesamoupravna značenja i intencije, bez obzira na proceduru njihovog kreiranja. Zbog toga ne možemo prihvatiti izjednačavanje svih informacija u jugoslovenskom sistemu javnog informisanja sa samoupravnim informacijama.

U ovom radu nemamo ambiciju da postavimo definiciju stvarne samoupravne informacije. Pokušaćemo samo da predložimo, u vidu hipoteza koje bi trebalo empirijski proveriti, neke od kriterijuma za određivanje kvalifikativa - nesamoupravna informacija. Navešćemo neke fenomene koji se manifestuju u oblasti informisanja, koji otkrivaju da je informacija indikator društvenih odnosa koji nisu samoupravni. Dakle, šta smatramo primarnima koje ne dozvoljavaju da informacija stvarno (po dejstvu) a ne formalno (po načinu nastanka) bude samoupravna?

Prvu od nagoveštenih pojava nazvao bih *mistifikacija*.² U informacijama koje kruže sistemom javnog informisanja u našem društvu česta je primesa neodređenosti negativnih društvenih odnosa i pojava. Ogleda se, i svakom je dobro znana, u konstrukcijama koje se pozivaju na *neke* sredine, *neke* ljude, *neke* manifestacije ponašanja itd. Informacije i kanali sistema javnog informisanja prilično su opterećeni porukama sa ovakvom primesom. Šta bi mogla da bude hipoteza za istraživanje takvih informacija? Čini nam se da je u podlozi ovakvih informacija, kao svesne simboličke nadgradnje društvenih odnosa, komunikacija birokratskih struktura. Poznato je da birokratizovana struktura teži da ovlada viškom informacija, da ostvari sopstveni monopol informacija, jer i to podupire njenu društvenu moć. Bez toga se komunikator ne bi obazirao na neodređene ljude i pojave, jer ne bi znao na koga se odnose. S druge strane, takva informacija ne bi ni imala potencijalne korisnike, da posedniku istog ili užeg monopola informacija ne bi bilo poznato šta u određenom kontekstu ili trenutku predstavlja primesa „neki”. Ostali recipijenti, bez obzira što imaju status samoupravljača, na ovakav način se isključuju iz komunikacionog čina. Jednostavno, ne mogu ga dovesti do psihološkog kraja pre nego što dobiju dodatnu informaciju koja uklanja mistifikaciju. Zato smatramo da informacija sa primesom mistifikacije ne nadgrađuje simbolički čist samoupravni odnos, niti odnose slobodno udruženih samoupravljača.

Drugu pojavu označio bih kao *uzurpaciju*. Ona se pretežno odnosi na ograničavanje dostupnosti informacijama i sužavanje kruga potencijalnih i stvarnih izvora informacija. Ogleda se u prevaziđenoj navici da se davanje informacija pretvori u ovlašćenje pojedinaca u organizacijama udruženog rada, društveno-političkim zajednicama i telima. Tako profesionalni komunikatori, i ostali potencijalni korisnici informacija, ne mogu da ih dobiju ako ne kontaktiraju sa ovlašćenim izvorom. Kakav društveni odnos u takvoj situaciji treba da istražuje poslenik istraživanja masovnih komunikacija? Izvor informacija u liku „odgovornog druga” nije proizvod samoupravnog utvrđivanja načina informisanja javnosti i zaštite eventualnih tajni. O tome se govori u Zakonima o informisanju i u Ustavu, čiji ćemo član 97 citirati: „Rad državnih organa i organa upravljanja organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica i organa društveno-političkih organizacija i udruženja je javan. Način obezbeđivanja javnosti

² Termin upotrebljen na ovom mestu, kao i u kasnijim slučajevima, samo je po mišljenju autora najadekvatniji.

uređuje se zakonom i *samoupravnim aktima* (podvukao M.R.). Zakonom i samoupravnim aktima određuju se poslovi koji predstavljaju tajnu ili se ne mogu objavljivati.”

Dakle, sudbina informacije po Ustavu uopšte ne zavisi od pojedinaca „zaduženih” za informisanje. Sticanje takvih ovlašćenja navodi na pomisao o neinformisanosti ostalih članova samoupravnih asocijacija. Informacija se dobija ili ne zavisno od toga šta kaže samoupravni akt potencijalnog izvora informacija, o kome se u Ustavu govori. U praksi njih ima malo, još manje se koriste.

Isto tako uslovno može se govoriti o pojavama *birokratizacijê* u informativnim kolektivima, glavnim nosiocima javnog informisanja. Sredstva javnog informisanja u pojedinim periodima koje pamtim delovala su sa pozicija stranih samoupravnom društvu: liberalizam, tehnokratizam, nacionalizam, dogmatizam, itd. To je ocena sadržaja informacija koje su tekle tim kanalima. One su bile ne samo manifestacija već i dodatni faktor raspirivanja neprihvatljivih ideologija i nesamoupravnih društvenih odnosa. Predmet istraživanja u ovom slučaju moraju biti sprege grupa profesionalnih komunikatora, kreatora informacija, sa grupama koje imaju izrazito parcijalne i nesamoupravne interese u društvu. Jer, samoupravni sistem nije ni besklasani ni beskonfliktan. Snage koje promovišu sopstvene parcijalne interese, ideje ili ideologiju, uvek će vršiti pritisak da utiču na sadržinu informacija u sistemu javnog informisanja. Kada publicistički kolektivi u sredstvima javnog informisanja podlegnu takvom pritisku, događa se da se delovi sistema okrenu protiv samoupravnog razvitka i kreiraju sasvim vidljivo nesamoupravne informacije.

Kakav odnos je prethodni preduslov da se sredstva informisanja u samoupravnom društvu spregnu sa njegovim protivnicima? O tome Todo Kurtović piše:

„Uticaj sa strane nikad nije apstraktan, on je uvek povezan sa snagama unutar samih kuća (novinskih, prim. M.R.) a ponekad ga i snage iz tih kuća same traže jer im je takva podrška spolja potrebna.”³

Dakle, sprega sredstava informisanja sa nesamoupravnim snagama zaobilazi elemente sigurnosti ugrađene u institucije za masovno komuniciranje, ide mimo snaga subjektivnog

³ Todo Kurtović: *Komunisti i aktuelna pitanja informisanja*, IC Komunist, Beograd, 1974, str. 71.

faktora u kolektivu i savetu ustanova. To je moguće jer sprega ide samo do glavnih redaktora u profesionalnim grupama komunikatora. I tu ćemo tražiti ključni odnos koji je predodredio sudbinu informacije. Kakvi su unutrašnji odnosi u redakcijskoj grupi, ako cela podleže pritisku spoljnih snaga i nekolicine glavnih redaktora? Kakvim sredstvima, normama ili vrednostima slobodno raspolažu pojedinci u profesionalnim grupama komunikatora kada uspeavaju da parališu elemente subjektivnog faktora u grupi i društvenim telima, i obezbeđuju reprodukciju nesamoupravnih informacija? Da li uređivačku politiku određuju predstavnici društva i redakcija, sama redakcija, ili pojedinci? To su samo neka pitanja veoma interesantna za istraživanje uzroka pojavljivanja nesamoupravnih informacija.

Veoma je interesantna i pojava *ekskluziviranja* informacija. Ona je relativno nova. Pada u oči tek posle uspostavljanja delegatskog sistema, koji je pored ostalog doveo u pitanje i klasične vidove informisanja (ili komuniciranja) svojstvene predstavničkom sistemu. Delegat nije profesionalni političar i zato mu je informacija potrebna. Zbog toga su naglo otvoreni ranije prilično ekskluzivni interni kanali informisanja u organima vlasti na svim nivoima. Ali, iza probijanja tog blagog monopola informacija nastale su barem dve reakcije, interesantne za sudbinu informacija u našem društvu.

Prvo, čitava jedna struktura koja se birokratizovala na informativnim aktivnostima oko predstavničkog načina političkog odlučivanja i potreba klasičnih političkih predstavnika, dolazi u pitanje. Ona reaguje brzo. Svoju neophodnost u promenjenim uslovima želi da potvrdi pojačanim delovanjem. Famosni „materijal” ili informacije za delegate dobijaju enciklopedijski format. Opterećene svim, pa i nebitnim aspektima, informacije postaju obimne do te mere da se ne mogu koristiti. Put kroz lavirint podataka ostaje poznat samo grupama koje ga stvaraju, dakle pokazuju i delegatu, i imaju ponovo uslove da opstanu na zatečenim pozicijama. Ovako bismo skicirali prvu hipotezu o načinu „oštećenja” samoupravne informacije, koja za istraživača verovatno ne bi bila suvoparna.

Drugo, ekskluziviranje informacija mnogo je očitije u pojavi da se za delegate otvaraju zasebni komunikacioni kanali, odnosno čitava sredstva informisanja. Ne vidimo koji je to odnos u društvu ponikao u kome bi određene informacije bile namenjene (samo) delegatima. Šta je to što je informacija za delegata a ne i za čitavu bazu koja ga je delegirala? Kojim

informacijama treba da raspolaže delegat a ne i pripadnik društva koji je samo privremeno bez te funkcije ali ne i bez prava da sam usklađuje i ostvaruje svoje društvene odnose. Jer on „... bira svoje delegacije i delegate putem kojih može neposredno (podvukao M.R.) da utiče i odlučuje o ostvarivanju svojih sopstvenih interesa na svim područjima društvenog života.”⁴ Da li bi delegatska informacija trebalo da ima drugačije značenje, intenciju, ili da bude više samoupravna u odnosu na onu namenjenu širokoj samoupravnoj javnosti? Čini nam se da u sistemu javnog informisanja ne bi trebalo da se izgrađuju ekskluzivno delegatski kanali.

Konačno, kao veoma dobar indikator realnih odnosa u našem samoupravnom društvu, koji imaju uticaj na sadržinu informacija, može da posluži pojava koju bismo označili kao *parcijalizacija* informacija. U njenom smo prisustvu kada zapazimo da o istom zbivanju ili društvenom odnosu postoje različite informacije s obzirom da li se objavljuju u sredstvu informisanja organizacije udruženog rada, komune ili šire društveno-političke zajednice. Razlika je obično najveća u delu koji u informaciji nosi intenciju. Međutim, to samo znači da je zbiljski kontekst sa mnogo aspekata, na različite načine pojednostavljen. Do ovakve pojave prirodno dovodi postojanje različitih, po kvalitetu i obimu, realnih interesa u složenim samoupravnim strukturama. Ova pojava je, po mišljenju teoretičara Sovija, uočljiva u svim društvima gde je dozvoljeno slobodno kretanje ekonomskih interesa.⁵

Međutim, parcijalizacija informacija može da otežava samoupravne procese dogovaranja i sporazumevanja koji su imanentni novom tipu socijalističke demokratije kao mehanizmu za utvrđivanje i zadovoljavanje onoga što je opšti društveni interes. Parcijalizacija informacija može imati za posledicu parcijalizaciju samoupravne javnosti u užim ili širim društveno-političkim zajednicama, čime se umanjuje kritička snaga te neinstitucionalizovane baze delegatskog odlučivanja. U načelu, primese parcijalizacije informacija o istom pitanju otkrivaju nam da postoje i takvi društveni odnosi kojima se ometa slobodna razmena rada, dohodovno povezivanje delova udruženog rada, otežava se širenje svesti o opštem društvenom interesu. A upravo to treba da se postigne samoupravnim

⁴ Edvard Kardelj: *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*, IC Komunist, Beograd, 1977, str. 21.

⁵ „Ako su materijalni interesi ljudi dovedeni u pitanje opšti je slučaj da se deformacije poruka iz oblasti zbivanja na sektoru ekonomskih odnosa čine u pravcu koji olakšava odbranu ovih interesa.” Citirano prema: dr Toma Đorđević i mr Miroljub Radojković: *Teorija u sistemu informisanja*, FPN, Beograd, 1976, str. 52.

mehanizmima kojima težimo. „A drugo, što je suštinski novo u našem društveno-ekonomskom sistemu jeste uspostavljanje demokratskog samoupravnog mehanizma ekonomskih odnosa i veza koji omogućuje i podstiče povezivanje parcijalnih interesa radnika i njihovih osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica sa zajedničkim širim interesima udruženog rada i sa opštim društvenim interesima” – piše, na primer, Kardelj.⁶ Ne treba smetnuti s uma da se subjekti tih procesa informišu iz različitih sredstava, tako da im je parcijalizovana informacija nesiguran orijentir. To ne znači da se zalažemo za hijerarhiju informacija, već samo za dublje istraživanje odnosa koje mogu da podstiču parcijalizovane informacije u ekonomskim odnosima, i tamo gde se ti interesi preoblače u drugačije ruho. Ovo se odnosi na aktuelne probleme informisanja i informisanosti samoupravljača o drugim sredinama, samoupravnim asocijalcijama i zajednicama. U uslovima savremenog ustrojstva zemlje, zadire i u dosta osetljivo pitanje međurepubličkog komuniciranja, i sve više, na odnose niže od tog nivoa.

Lista pojava u oblasti informisanja, ili kako smo ih uslovno zvali primesa koje narušavaju bit samoupravne informacije u sistemu javnog informisanja našeg društva, nije iscrpljena ovim kratkim popisom. Ako smo ih ponudili kao teme za organizovanje istraživačkih poduhvata, isto tako smatramo da bi istraživanja znatno proširila ovu listu i povećala broj kriterijuma pomoću kojih se mogu razdeljivati informacije na one kojima i sistem informisanja i politički sistem teže, i one protiv kojih će se boriti. Osim toga, sve nabrojane pojave umanjuju i komunikabilnost informacija, i na taj način društvena zbivanja i odnose razume samo manji broj iz širokog kruga subjekata društvene prakse, a time se sužava baza delegatskog sistema i obim samoupravne javnosti.

Prema tome, kada govorimo o samoupravnoj informaciji nije dovoljno da kažemo da mora biti blagovremena, potpuna i tačna. Jer, ako se bude stvarala u društvenim odnosima koji su iskrivljavanje ili samo privid samoupravnih odnosa teško ćemo razlučiti njene negativne efekte i u pogrešnom pravcu možemo zahtevati korekcije. Možemo ih ponovo tražiti u sistemu javnog informisanja, na strani komunikatora ili nekompetentnih recipijenata – samoupravljača, što nas ni za korak neće približiti utvrđivanju suštine prave samoupravne informacije. Predstojeće promene u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja prilika su da se i žarišta deformacija u oblasti informisanja otklone.

⁶ Edvard Kardelj, op. citat, str. 16.

Mario Plenković,

magistar Informacijskih znanosti, RTV Zagreb

OBLICI VREDNOVANJA RTV

PROGRAMA

I prije kibernetičke spoznaje da se svaki sustav održava pomoću povratne sprege (*feedback*) – zatvoreni kružnim tokom informacija, a otvoreni spiralnim informacijskim krugom – kreatori različitih sustava komuniciranja su zaključili da je važno saznati učinak djelovanja. U tiskanom novinarstvu povratna informacija dobijala se naknadno. Korisnici su samoinicijativno pisali što im se sviđa a što ne, kreatori su pomoću anketa ispitivali javno mnijenje, a državna uprava je često ispitivala učinak novinarske djelatnosti s obzirom na propagiranje usvojene ideologije. Prema tome, kompletne procjene *outputa* masovnog komuniciranja je uvijek bilo. Razlika je samo u tome što se i taj proces neprestano usavršava i što nastojimo egzaktnije saznati konačni učinak masovnog komuniciranja, jer masovno komuniciranje nije svrha po sebi nego sredstvo za emancipiranje i humaniziranje čovjeka.

Koliko toj svrsi pridonose pojedini žanrovi, emisije, blokovi emisija i kompletni radio-televizijski programi, to je oduvijek bio problem svih kreatora ove vrste masovnog komuniciranja.

FAKTORI VREDNOVANJA

Dosadašnje tehnike istraživanja *outputa* radijskih i televizijskih emisija imale su zajednički nedostatak što nisu uvažavale djelovanje niza drugih faktora čuje se djelovanje značajno odražavalo na konačni učinak tih emisija. Uglavnom se mjerio stupanj izloženosti publike informacijama u procesu masovnog komuniciranja i prema tome stupnju se procjenjivala vrijednost emisija. Pri tome se uopće zaboravljalo da *parazitarni faktori* mogu taj stupanj umanjiti ili povećati. Od istih tih nedostataka bolovalo je i pedagoško vrednovanje koje se ranije uvijek svodilo na to da se mjeri konačni učinak odgojnog rada, jer – ne uvažavajući inicijalni odgojni status – nije se moglo nikad razabrati što je u tom konačnom učinku djelo nastavnika a što učenika i funkcionalnih odgojnih faktora (obitelj, novine, radio,

televizija, kazalište, film itd.). U školi su, prema tome, uvijek dobro prolazili oni nastavnici čiji je sastav razreda bio bolji i gdje su snažnije djelovali izvanškolski faktori, a u radio-televizijskoj produkciji, isto tako, najbolje prolaze one emisije na koje pozitivno djeluju izvanradijski i izvantelevizijski faktori.

Objektivno procjenjivanje vrijednosti emisija i programa zato mora da ima u vidu ulogu i značenje tih parazitarnih faktora kao i načine da se oni eliminiraju ako želimo saznati vrijednost emisije u informacijsko-komunikacijskom smislu.

Jedan od najobičnijih parazitarne faktora je *postojanje prijemnika*. Istraživač koji, eventualno, ne bi vodio računa o tome faktoru došao bi do uvjerenja da slušaoci ili gledaoci uopće ne komuniciraju sa istraživanom emisijom, što bi u kasnijoj obradi bili negativni poeni za tu emisiju. Međutim, objektivno istraživanje treba da isključi iz istraživanja prijema one slojeve publike koji zbog neposjedovanja prijemnika uopće ne komuniciraju s difuziranim programom. No, pri ispitivanju isto tako treba imati u vidu i brojnost prijemnika u odnosu na populaciju, jer neće biti stupanj prijema isti u sredini gdje 1 prijemnik dolazi na 50 osoba ili samo na 2 osobe.

Prema statističkim podacima UNESCO-a za 1965. godinu ovako je izgledao odnos radio i TV prijemnika prema broju osoba u nekim zemljama Evrope:

	Broj osoba na jedan prijemnik	
	Radio	Televizija
Švedska	2,5	4,0
Finska	2,9	6,0
Belgija	3,0	6,0
Danska	3,0	4,0
Francuska	3,0	8,0
DR Njemačka	3,0	5,0
Velika Britanija	3,2	(*)
SR Njemačka	3,3	(*)
Norveška	3,3	8,0
Švicarska	3,3	10,0
Austrija	3,3	10,0
Čehoslovačka	3,7	7,0
Bugarska	4,0	44,0
Mađarska	4,0	12,0

Italija	4,6	9,0
Irska	4,7	(*)
Poljska	5,3	15,0
Jugoslavija	6,0	33,0
Španjolska	6,7	18,0
Rumunjska	6,8	38,0
Portugal	7,5	51,0
Grčka	9,3	(*)
Albanija	18,0	1865,0

(*) Nedostaju podaci

Iz ove tabele je sasvim razumljivo da će stupanj komuniciranja s programima radija i televizije biti daleko veći u Švedskoj nego u Albaniji, ali to ne mora biti samo zasluga kvalitete emisija nego i faktora prisutnosti prijemnika. Štaviše, komunikacijsko-informativna vrijednost neke emisije u Albaniji može biti mnogo veća od sličnih emisija u Švedskoj.

Koliki je prodor učinila televizija među sredstvima masovnog komuniciranja najbolje se vidi iz statističkih podataka za slijedeće godine. Naime, novinska naklada stalno opada apsolutno i relativno, broj radio-prijemnika relativno se smanjuje, a broj televizijskih prijemnika rapidno se povećava. Tako je u Jugoslaviji izračunato da je 1968. godine 1 televizijski prijemnik dolazio na 17 stanovnika (što je u odnosu na stanje u 1965. godini povećanje za oko 100%), a u 1975. godini na 7 stanovnika (što je u odnosu na stanje u 1965. godini porast za više od 200%).

S obzirom na ove činjenice, neobjektivno je uspoređivati indeks slušanosti pojedinih emisija ili programa u cjelini u 1965, 1968, i 1975. godini, jer su uvjeti prisutnosti televizijskih prijemnika vrlo različiti. O svemu ovome zato treba voditi računa pri interpretaciji kvantitativnih podataka što se dobijaju anketiranjem recipijenata.

Drugi parazitarni faktor je *vrijeme emitiranja*. On je, takođe, limitativan i utječe na prijem emisija bez obzira na njihovu kvalitetu.

Ispitivanja Centra za studij programa RTZ pokazala su da 33,6% slušatelja sluša emisiju *Dnevne novosti* (I program radija od 15 do 15,30 sati). Po slušanosti ta se emisija nalazi na prvom mjestu u odnosu na sve ostale radijske emisije. Ispitivanja u 1974. i 1975. godini također su pokazala da se ta emisija nalazi na vrhu slušanosti. Znači li to da je ta emisija

informacijski i komunikacijski najkvalitetnija? Nipošto, jer, kao što vidimo, faktor vremena pojačava kao parazitaran faktor njezinu komunikabilnost. Prema tome, iz podataka da tu emisiju sluša 33,6% slušatelja ništa se ne može saznati koliki je u tome udjel pogodnog vremena, a koliki njezine informacijske kvalitete. Vrijeme od 15 do 15,30 sati je vrijeme kada jutarnja smjena radnika dolazi kući, kada se svi službenici i većina učenika nalaze kod kuće, kada se ruča, kada se preko tvorničkog razglasa prenosi emisija *Dnevne novosti*, itd. Očito je da je to najpogodnije vrijeme za uspostavljanje kontakta s radijskim programom, posebno s onim koji ima informativni karakter. Ako svemu tome pribrojimo i činjenicu da ljudi, koji uopće ili samo povremeno kupuju novine, također žele saznati što se zbiva u svijetu i u nas, pa se u tu svrhu obraćaju radiju, onda nam postaje još jasnije da bi velik broj slušatelja slušao ovu emisiju i kad bi ona informacijski bila ispod kvalitete. Objektivno vrednovanje emisija zato treba da uzima u obzir i faktor vremena kao poseban parazitaran faktor koji povećava odnosno smanjuje indeks slušanosti emisija.

Tehnička kvaliteta prijema radijskih i televizijskih emisija još jedan je značajan parazitaran faktor koji nam onemogućuje pravilno vrednovanje sadržaja emisije. Naime, ako je tehnički prijem poruka na jednom području konstantno pun smetnji i šumova, slušatelji i gledaoci se svjesno isključuju iz procesa masovnog komuniciranja, jer ih on iritira i frustrira. Objektivno vrednovanje zato treba da i o tome faktoru vode računa i da ga isključuje, odnosno eliminira ako želi saznati vrijednost emisije.

Struktura referentnog sustava auditorija još je složeniji problem, zbog toga što se anketiranjem saznaje da su i negativno usmjereni konzumenti slušatelji (a slušateljima se obično mjeri stupanj izloženosti recipijentata pojedinim emisijama, indeks slušanosti, tj. stupanj mehaničkog uspostavljanja kontakta s emisijom). Ta kategorija slušatelja ne samo da ne usvaja poruku nego je *a priori* odbacuje.

Prezentacijske kvalitete su ponekad odlučujuće za prijem emisije. Zato se mnogi režiseri trude kako bi prezentativnim inovacijama pobudili i održali pažnju slušatelja i gledalaca (u nas u tome smislu najviše domete ima Anton Marti). Međutim, i to je sa informacijskog stajališta parazitaran faktor jer on nije nosilac nego prenositelj poruke. To je samo ambalaža i dizajn, i zato i taj faktor treba razlučiti kad se želi saznati koliko je

informacija interiorizirana i u kojem se stupnju transformirala u ponašanje pojedinca.

Sigurno je da parazitarnih faktora ima još. Zato je stalni zadatak istraživanja prijema emisija i programa da te faktore otkriva, uočava njihovu ulogu u akceleriranju odnosno blokiranju posredovane informacije i objektivnije prosuđuje vrijednost emisija.

VRSTE VREDNOVANJA

U istraživanju i procjenjivanju radijskih i televizijskih emisija koriste se sve tehnike i metode istraživanja javnog mnijenja. Međutim, zbog presloženosti auditorija i ekonomskih razloga, najčešće se primjenjuju ankete na reprezentativnom uzorku jer se njihovi rezultati *per analogiam* mogu poopćiti na cijelu populaciju.

Osnovni metodologijski nedostatak ovih istraživanja je u tome što ona uglavnom prate stupanj izloženosti publike radijskim i televizijskim emisijama i prema njemu zaključuju kakva je kvaliteta tih emisija. U posljednje vrijeme se, istina, koriste i složeniji postupci (dobijanje mišljenja kvalificiranih osoba), ali je sve to nedovoljno sa stajališta teorije informacije i komunikologije.

INFORMACIJSKO VREDNOVANJE

Informacijsko vrednovanje najčešće se odnosi na procjenjivanje *inputa*, u našem slučaju žanra i emisije kao nosilaca i strukture informacije. Ovu vrstu procjenjivanja obavljaju urednici, glavni urednici i programski kolegiji radija i televizije, ali uglavnom odoka, paušalno, tj. na bazi vlastitog iskustva, impresionističkom tehnikom. Kad je ukus procjenitelja vrlo visoko razvijen i kad oni dobro poznaju referentni sustav auditorija kome su emisije namijenjene, i ove najstarije tehnike vrednovanja daju dobre rezultate. Međutim, u većini slučajeva one podbacuju.

Kvantitativna procjena priloga i emisija je uglavnom preuzeta iz tiskanog novinarstva gdje se priloge nagrađivalo opsegom (brojem kartica). Na radiju i televiziji se taj kvantitativni parametar pretvorio u mjerenje trajanja priloga, pa se prilozima uglavnom nagrađuju prema minutama trajanja.

Takvim vrednovanjem griješi se prema teoriji informacije i prema zakonitostima medija. Prema teoriji informacije trebalo bi visoko vrednovati priloge koji na sažet način oblikuju informaciju (po mogućnosti bez ikakve redundance) kao i one koji otkrivaju velike novosti (opet bez obzira na duljinu prezentacije u mediju). Suprotno svemu tome, stari način procjene vrednuje i cijeni u stvari informacijske antivrijednosti kao na primjer redundancu. Kao najkoncizniji oblici strukturiranja informacija, radio i televizija zahtijevaju pregnantnost, a ne razvlačenje i proširivanje nebitnih elemenata. Zato je nužno što prije i što temeljitije *prijeći na kvalitativno, tj. informacijsko procjenjivanje inputa* (priloga i emisija). Zašto se u novinarstvu sporo i teško prelazi na taj način ocjenjivanja priloga i emisija? Ima tu više razloga, a jedan od osnovnih je što *bit* kao jedinica informacijske vrijednosti nije vidljiva i laka za praktičnu primjenu kao što su to centimetar, broj redaka, broj minuta, itd. Kvalitativna procjena s *bitovima*, *mobitovima* i *hubitovima* kao svojim elementarnim kriterijima i mjerama zahtijevaju viši stupanj stručnosti, viši stupanj opće kulture, a i veliku odgovornost, jer svaku kvalitativnu ocjenu treba moći dokazati u slučaju bilo kakvog spora.

Međutim, bez obzira na sve subjektivne i objektivne teškoće, nužno je da se *inputi* masovnog komuniciranja adekvatnije vrednuju, jer će o tom ponajviše ovisiti i komunikacijska vrijednost emisije ili priloga.

Megalomanija kvantifikacije u masovnom komuniciranju vodi tzv. žurnalističkom raku, jer se svake godine mehanički povećava broj sati i minuta programa, otvaraju se novi programi itd., a pri tome se uopće ne misli na komunikacijske mogućnosti auditorija.

Iz sledeće tabele će se najbolje vidjeti kako se geometrijskom progresijom proširuju radijski i televizijski programi i emisije:

**Trajanje radijskog i televizijskog programa u Jugoslaviji
prema Godišnjaku JRT, Beograd, 1973.**

Godina	Broj sati	
	Radio	Televizija
1929.	3.745	-
1933.	9.459	-
1937.	12.252	-
1938.	12.230	-
1939.	14.547	-
1953.	73.895	-
1954.	70.408	-
1955.	70.538	-
1956.	81.079	-
1957.	85.976	-
1958.	86.825	-
1959.	96.196	1.586
1960.	101.385	1.525
1961.	106.645	1.620
1962.	105.506	1.789
1963.	119.402	2.088
1964.	139.733	2.751
1965.	149.178	3.891
1966.	123.726	4.570
1967.	124.153	5.529
1968.	142.780	6.391
1969.	169.441	7.608
1970.	210.006	8.491
1971.	232.937	9.250
1972.	283.109	12.011

Ova kvantifikacija tehnički može ići u nedogled, ali komunikolozi znaju da je čovjek ipak neka psiho-biološka konstanta. Sa stajališta teorije sistema čovjek je jedan dinamički sistem koji ima strogo određeni zakon svog informacijskog metabolizma. Kad organizam zaboravi mjeru svoje asimilacije i disimilacije, onda obično nastaje rak kao nekontrolirano bujanje tkiva koji, kao što je poznato, vodi razbijanju dinamičke ravnoteže i smrti, tj. prestanku funkcioniranja toga sustava. Analogno tome može se reći da rak može nastati i u višem čovjekovom sistemu (psihi) zbog prevelike informacijske redundance. Naime, povećavanjem nebitnih elemenata informacije gubi se stvaralačka, što znači

organizacijska sposobnost svijesti i *entropija* prevladava *negentropiju*. Sredstva masovnog komuniciranja, ako se stvaralački ne kontroliraju i reguliraju prema mjeri čovjeka, postaju demoni koji destruiraju čovjekovu svijest.

Suvremeni sociolozi su s tim u vezi približno izračunali da bi čovjek trebao živjeti oko 700 godina da bi mogao usvojiti sve vrijednosti koje je čovječanstvo do sada stvorilo. Što u toj situaciji ostaje čovjeku? Jedini je izlaz informacijska revolucija, tj. strogo znanstvena selekcija informacija. Na jednoj strani treba odbaciti sve redundantne informacije kao i ono što u stvari nije informacija, a istinske informacije kao novosti klasificirati i pohraniti u kompjutersku memoriju kako bi se do njih lako i brzo došlo u svakom trenutku. Što se pak tiče masovnih izraza (novina, radija i televizije), njih treba programirati sa stajališta cijelog čovjekovog životnog ciklusa od 24 sata dnevno. To znači da je selekcija, komprimiranje, kondenziranje i tu potrebno, a ne neracionalno širenje koje na kraju dovodi do prekida komunikacije ili do neurotskog ponašanja recipijenta.

Preobilno i nekontrolirano čitanje svega što je tiskano vodi pojavi *homo lectora*, čovjeka čitača. Najviše što on može postati, to je stanovit stupanj eruditivnosti, ali preobilje nebitnih informacija smanjuje i ubija u njemu stvaralačke izražajne sposobnosti. Do iste konstatacije došla je i suvremena medicina koja gojaznost tumači uglavnom kao gubljenje ravnoteže između asimilacije i disimilacije. Naime, preko mjere unesena hrana transformira se u naslage sala koje otežavaju rad organizma i vode njegovoj destrukciji. Preobilje unesenih informacija na psihičkom planu dovodi do frustriranosti, a u još višem stupnju disharmonije s granicama i mogućnostima optimalnog psihičkog funkcioniranja i do neurotskih poremećaja ponašanja.

Sve ove činjenice ukazuju na nužnost reguliranja čovjekovog *inputa*. Radio i televizija s tim u vezi trebaju proučiti koja je mjera u posredovanju informacija optimalna i, što je još važnije, vršiti veću kompresiju i selekciju u primanju i posredovanju informacija. Vrednovanje priloga na kvalifikovaniji način jedan je od bitnih momenata u cijelom tom procesu, jer ono ne pušta u komunikacijski kanal informacije s malom informativnom vrijednošću.

KOMUNIKACIJSKO VREDNOVANJE

Za razliku od informacijskog vrednovanja koje se uglavnom

odnosi na strukturiranje informacije i mjerenje vrijednosti *inputa*, komunikacijsko vrednovanje se više odnosi na vrednovanje *outputa*, tj. određivanje stupnja prijema informacije.

Dosadašnje vrednovanje, što ga provode centri za studij programa radija i televizije, previše je mehanicističko, jer uglavnom ostaje na utvrđivanju i mjerenju mehaničkog kontakta komunikatora i recipijenta. A kao što nam je poznato, iz indeksa slušnosti, tj. mehaničkog kontaktiranja s emisijom ne proizlazi percepcija i interiorizacija primljenih informacija. Ovu vrstu istraživanja bi zato više trebalo okrenuti na uočavanje psihičkih promjena što se zbivaju pod utjecajem prijema poruka radijskih i televizijskih emisija.

Za razliku od starih komunikoloških teorija koje su smatrale da je samo važno prirediti *input*, suvremena komunikologija uviđa da ovaj proces treba dijalektički proučavati i stalno pratiti *input* kao i *output*. Aksiom je dobrog komuniciranja, pa i onoga masovnog putem radija, televizije i tiska, da se novost (informacija) može posredovati i usvajati samo u onom slučaju ako između strukture informacije i strukture recipijenta postoji bazična identična struktura u kojoj su obje komunikacijske strukture (*input* i *output*) podsistemi te temeljne strukture. Jednom je bazična struktura jezik, drugi put aksiološki status, treći put psihološki kapacitet, itd. Ako u procesu komuniciranja izostane ta posredujuća struktura, onda nužno prestaje i proces istinskog komuniciranja. Naime, ako netko tko ne zna engleski sluša neku emisiju BBC-a, onda on s njom ne može semantički komunicirati. On može auditivno komunicirati s tim da percipira neke nerazgovijetne zvukove, ali se ta vrsta komuniciranja u komunikologiji naziva praznim mehaničkim komuniciranjem.

Kad je još uz to riječ o samoupravnom socijalističkom društvu, onda k svemu spomenutom dolazi još jedna zakonitost, a to je, kako kaže F.Vreg, da „Društveno komuniciranje u samoupravnoj demokraciji treba biti sporazumijevanje, jednakopravan empatičan dijalog u kojem ljudi pokušavaju razumjeti jedan drugoga, ne pak jedan drugome nametati mišljenje ... Društveno komuniciranje se ne bi smjelo temeljiti na duhovnom nasilju, nego na slobodnoj odluci pojedinca da bira između činjenica, dokaza i varijanti. Ljudi ne smiju biti objekt informacije nego subjekt samoupravnog odlučivanja u svim društvenim sferama.”¹

Kako osigurati taj proces slobodne izmjene informacija između slobodnih ljudi, to je najširi problem budućeg komunikacijskog istraživanja svih poruka u procesu masovnog

komuniciranja. Radio i televizijski izraz su još previše jednosmjerni, pa će trebati istražiti mogućnosti dvosmjernog komuniciranja, jer samoupravni radijski i televizijski medij mora biti dvosmjernan i višesmjernan horizontalno i vertikalno.

Ima još jedan problem koji je interesantan za komunikacijsko istraživanje, a to je moć i granice informacija ili svijesti uopće. Marks je konstatirao da svijest ne može mijenjati društveno biće, dok društveno biće determinira svijest. Prevedeno na komunikacijski jezik to znači da se masovnim komuniciranjem ne može bitno izmijeniti svijest nego samo revolucionarnom praksom, jer bez akcije znanje i informacija ostaju gole potencije.

U kojem odnosu postoji dijalektičko prožimanje između prakse i kognitivne komunikacije – to je također problem koji zanima komunikologiju.

Sve te vrste istraživanja su u nas još uvijek u povoju, a dok se one ne provedu još će se odoka prosuđivati što se zbiva sa informacijom kad ona napusti medij i pređe u novi sustav – u recipijenta i njegovu svijest.

PRAKSEOLOŠKO VREDNOVANJE

Kao što je poznato, vrednovanje radijskih i televizijskih emisija je još manjkavije kada se želi saznati relacija između emisijom predatih informacija i stvarnog ponašanja recipijenata.

Marks je još prije sto godina upozoravao da *čovjek nije ono što misli i govori nego ono što i kako radi*. Praksa je opći gnoseološki kriterij svih ljudskih aktivnosti pa tako i masovnog komuniciranja preko radija i televizije.

Ta vrsta istraživanja je najvažnija ali i najteža, jer je teško pronaći instrumente s kojima bi se mogla detektirati povezanost i uslovljenost između masovne difuzije informacija i ljudskog ponašanja, jer se u ovo područje upliću mnogi parazitarni faktori.

Do sada je poznato da masovno komuniciranje podržava i hrani politički verbalizam, jer se u značajnoj mjeri udaljuje od zbiljskih tokova pa nema dovoljnog intenziteta potkrepljivanja. Živa, konkretna stvarnost i stvarni međuljudski odnosi su daleko snažnije sredstvo potkrepljivanja od verbalnog

¹ Vreg, France, *Društveno komuniciranje*, Centar za informisanje i publicitet Zagreb, 1976, str. 264.

uvjeravanja u radijskim i televizijskim emisijama. To uvjeravanje ima samo šansu ukoliko se ne odalečuje od prakse, od konkretnih odnosa, nego ih stvaralački prati, tumači i nadmašuje.

Iz ovoga se može izvesti i jedan širi zaključak o granicama i moći masovnog komuniciranja, a taj je da masovno komuniciranje ima veći utjecaj na praksu, ponašanje ljudi što je bliže životu i istinskim životnim problemima i, obrnuto, da se taj utjecaj smanjuje sa stupnjem divergencije od stvarnosti i istine, te da vrlo lako može postati i antiutjecaj. To dalje znači da publicistika ne smije zastirati goruće probleme nego ih razotkrivati i u objektivnom dijalogu tražiti najracionalnija rješenja. Takvom procesu komuniciranja će se više vjerovati, u takav proces će se ljudi uključivati i samo takav proces može djelovati na formiranje ponašanja. Svi ostali oblici masovnog komuniciranja – lakirovka, svjesno obmanjivanje, pristranost, itd., neće imati humanističkog utjecaja na ljudsko ponašanje. Ono se tada formira na bazi stihije i osobnog snalaženja, a čovjek koji proizlazi iz takvog procesa masovnog komuniciranja je nužno *homo duplex*, ako je i *poliplex*.

DRUŠTVENOST KOMUNIKACIJE

*-zbornik radova u izdanju Zavoda za kulturu
SR Hrvatske*

Prošle godine Zavod za kulturu SR Hrvatske u Zagrebu obratio se stanovitom broju znanstvenih radnika u zemlji i inozemstvu s molbom da svojim izvornim prilogima – esejima i teorijskim radovima – pokušaju pridonijeti razumijevanju suštinskih veza između produkcije čovjekovog života i njegovih društvenih uvjeta, polazeći od toga da su društveni procesi zapravo komunikacijski procesi. Intencija je bila da se inicira marksistički pristup pitanjima koje građanska komunikološka i informatička znanost redovito zaobilazi: promišljanju komunikacije kao društvenog odnosa, ne zaboravljajući ni važnost suvremene komunikacijsko-informacijske tehnologije kao sastavnog dijela modernih proizvodnih snaga.

Prispjeli radovi su objavljeni u posebnoj tematskoj broju časopisa *Prilozi* Zavoda za kulturu SR Hrvatske i to ovim redosljedom:

Firdus Džinić, Institut društvenih nauka, Beograd
JEDAN NACRT ZA MARKSISTIČKI TEORIJSKI PRISTUP
FENOMENU DRUŠTVENOG KOMUNICIRANJA

Tamaš Sečko (Tomás Szecskö), Centar za istraživanje masovnih komunikacija Mađarskog radija i televizije, Budimpešta
NEKE NAPOMENE O PRIRODI KOMUNIKACIJE

Matko Meštović, Radio-televizija Zagreb
KOMUNIKACIJSKA SUŠTINA DRUŠTVENOSTI

Horst Holcer (Horst Holzer), Minhen
HISTORIJSKO-MATERIJALISTIČKA TEORIJA
KOMUNIKACIJE I MASOVNO KOMUNICIRANJE

Lotar Biski (Lothar Bisky), Centralni institut za ispitivanje omladine, Lajpcig
MASOVNE KOMUNIKACIJE I KOMUNICIRANJE MASA

Piter Golding (Peter Golding) i Greem Merdok (Graham Murdock), Centar za istraživanje masovne komunikacije, Lesterski univerzitet
TEORIJE KOMUNIKACIJE I TEORIJE DRUŠTVA

Tomas Gubek (Tomas Guback), Institut za komunikologiju,
Ilinoiski univerzitet, Urbana
KOMUNIKACIJA I SVIJEST

Luidi Manka (Luigi Manca) i Alesandra Meklin Manka
(Alessandra MacLean Manca), Odsek za novinarstvo, Lojola
univerzitet, Nju Orliens
KRITIKA MASOVNE KOMUNIKACIJE

Karl Nordenstreng (Kaarle Nordenstreng), Odsek za novinarstvo
i masovne komunikacije, Univerzitet u Tampereu
OD MASOVNIH MEDIJA DO MASOVNE SVIJESTI

Perti Hemanus (Pertti Hemánus), Odsek za mornarstvo i
masovne komunikacije, Univerzitet u Tampereu
IDEOLOGIJA, HEGEMONIJA I ZABAVA

Rejmond Vilijams (Raymond Williams), Hristov koledž, Kembridž
SREDSTVA KOMUNIKACIJE KAO SREDSTVA PROIZVODNJE

Leonard Brček (Leonard Barchak), Novinarska škola,
Univerzitet u Misuriju,
OTKRIĆE SOCIJALISTIČKOG MIŠLJENJA

Džon Dauning (John Downing), Odeljenje za sociologiju,
Politehnička škola, London
MASOVNI MEDIJI - IDEOLOŠKI DRŽAVNI APARATI

Herbert I. Šiler (Herbert I. Schiller), Odsek za komunikologiju,
Kalifornijski univerzitet u San Diegu
TRANSNACIONALNI MEDIJI I NACIONALNI RAZVOJ

Faruk Redžepagić, Institut za zemlje u razvoju, Zagreb
TELEKOMUNIKACIJE, ODNOSI VLASNIŠTVA I
NESVRSTANE ZEMLJE

Harold Sakman (Harold Sackman), Odsek za informatiku i
nauku o računarima, Kalifornijski univerzitet, Irvin
KA DRUŠTVENOJ TEORIJI KOMUNIKACIJE,
ČOVJEK-KOMPJUTOR

France Vreg, Fakultet za sociologiju, političke nauke i
novinarstvo, Univerzitet u Ljubljani
KOMUNIKACIJSKI MEDIJI I PLURALIZAM
SAMOUPRAVNIH INTERESA

Da bismo upozorili naše čitaoce na to značajno izdanje,
donosimo pogovor što ga je napisao urednik zbornika Matko
Meštrović.

POGOVOR

Naša inicijativa dobro je prihvaćena i pokazala se plodonosnom. Prilozi sakupljeni u ovom zborniku potvrđuju da je sazrelo vrijeme za kritičko-teorijsku interpretaciju komunikacijske problematike u njenim najširim, globalnim aspektima. Potvrđena je osnovna teza da su društveni uvjeti komunikacije ujedno komunikacijski uvjeti društvenosti, uvjeti očitovanja i očitavanja ukupnosti društvenih odnosa. I to na čitavom spektru aktualne povijesnosti svijeta. Suvremena društva i svijet u cjelini sučeljavaju se s istinom i saznanjem da su društvene vrijednosti plod i izraz društvenih odnosa – oblik svijesti; da su one subjektivni ključ u shvaćanju svijeta, ali i presudni činilac pokretačkog mehanizma društvenih promjena. Kritička je svijest prvi preduvjet stvarnog društvenog napretka, kao i stvarnih pomaka u znanstvenom saznanju povijesne i društvene zbilje.

Sakupljeni prilozi dotiču, potkrepljuju i osvjetljaju svaki za sebe tek poneki element te sintezne konstatacije. Raspon značenja i opću dimenziju problema o kojima je riječ nastojali smo implicitno naznačiti u samom redoslijedu kojim su prilozi objavljeni, više nego u mogućoj njihovoj usporednoj vezi. Zato ćemo i u ovom pogovoru upozoriti tek na opći obris saznanja što se iz njih razasnaje.

Na općenitom planu komunikaciju valja shvatiti kao izražajnu stranu ljudsko-društvenih odnosa u tom smislu što ona potencijalni društveni odnos pretvara u zbiljski, zauzimajući posredni položaj između različitih faza objektivacije i interiorizacije u privođenju potencijalnih odnosa stvarnom životu (Sečko). Otuda komuniciranje u društvu ima strategijski značaj za tok i ishod povijesnih procesa i zato je u izuzetnoj mjeri pokriveno ideološkim naslagama. Analiza koja ide za tim da otkrije unutarnju povezanost komunikacijskih pojava, karakter komunikacijskih struktura i njihovu društvenu uvjetovanost, mora biti usmjerena na razumijevanje totaliteta društva, to jest na razumijevanje dijalektičkog odnosa zavisnosti općeg ideološkog stanja od načina proizvodnje (Džinić). Upravo zato, teorija koja u kritici komunikacijske prakse nije u stanju ostvariti prijelaz ka društvenom djelovanju i izgraditi konzistentne kriterije društvenih promjena, promašuje svoje vlastite pretpostavke.

Holcerova je analiza egzemplarno pokazala da se institucionaliziranje takozvanih masovnih komunikacija temelji na suvremenom razvitku kapitalističkog načina proizvodnje, na odnosu ekonomije i države što ga je on uspostavio, te da u cjelini, realno i formalno, njihovo djelovanje potpada pod interese kapitala. U državnomonopolističkom sistemu vlasti, radni procesi, premda su eksterni općem procesu obrtanja kapitala, na striktan su, prikriven i proturječan način povezani s njegovim zahtjevima, a ta je povezanost ne samo tehničke, već prvenstveno ekonomske naravi.

Slažući se posve s uviđanjem L.Biskija da socijalistička kulturna revolucija na području masovnog komuniciranja ne završava prevođenjem medijskog kapitala u narodno vlasništvo, da se oslobođenje od prisile obrtanja kapitala mora nadopuniti „razvojem komunikativnih sposobnosti masa“, moramo upozoriti na bitno pitanje razvedenosti *oblikâ političke artikulacije* njihova socijalnog djelovanja, kao i društveno-ekonomskih uvjeta i mogućnosti njihova stvaralačkog oslobađanja. Sve dok se ta pitanja ne promišljaju, alternacija sintagmi masovno komuniciranje ili komuniciranje masa u opasnosti je da ostane puka ideologijska alternativa.

Biskijevo zalaganje da se razvije *teorija procesa* društvene komunikacije, koja će prevladati partikularističke analize pojedinih područja komunikativnih djelatnosti, što zanemaruju društveni kontekst i društvenu posredovanost komuniciranja, ne može biti uspješno sve dok ne dosegne kritički odnos prema samom tom kontekstu. To potvrđuje i pregled komunikacijskih teorija što su ga u svom prilogu pružili Golding i Merdok, naglašavajući zajedno s B.Berštajnom da dominantna načela kontrole i raspodjele moći u krajnjoj liniji oblikuju strukturu svih simboličkih poredaka.

Korak dalje u tom saznanju učinio je T.Gubek, pokušavajući rasvijetliti veze između društvene organizacije i političke akcije u odnosu na poimanje uloge komunikacija. Kao i sve tehnike i sve znanosti, komunikacijska su oruđa rezultat građanskih institucija. Ona nisu neutralna, niti to mogu biti; naprotiv, produkt su koji već u intenciji odgovara potrebama sustava koji ih je stvorio. Televizija primjerice, razvijena u građanskom društvu i kopirana drugdje, konstruirana je kao jednosmjerna metoda distribucije i samim tim ne pogoduje širokom sudjelovanju i disperziji kontrole.

Zato se, s pravom smatra Gubek, svijest i komunikacija ne

moгу definirati odvojeno, jer su i jedno i drugo komponente veziva koje veže društvene odnose. Ne samo komunikacijski sadržaji, nego i način i sredstva proizvodnje i difuzije moraju biti podvrgnuti ispitivanju, ako želimo da rad – onako kako se on očituje u komunikaciji, u umjetnosti i u svijesti – dosegne neotuđenu kvalitetu. Da sredstva postanu *društvena po svojoj upotrebi*, da vlasništvo nad njima bude društveno, i nadzor nad njima mora biti ostvaren kroz sudjelovanje ljudi u kreiranju i rekreiranju vlastite društvene svijesti.

Budući da su oblici intelektualne i materijalne produkcije međusobno paralelni, tek značajna promjena u *proizvodnim odnosima* može dovesti do značajnih promjena na području ideja i društvene svijesti (Manka). Promašaj u prepoznavanju subjektivnih povijesnih snaga koje mogu potaći promjene u proizvodnim odnosima, uzrok je stanovite tjeskobe koju osjećaju ponajbolji istraživači komunikacija poput K.Nordenstrenga. On i sam pokazuje da novi pristup istraživanju komunikacija nema većih izgleda sve dok povećano zanimanje za politiku i planiranje komunikacija proizlazi iz motiva ideološke kontrole. A proširenje istraživačkog konteksta, za koje se zalaže, ima tek utoliko smisla, ukoliko pridonosi *klasnoj* artikulaciji političkih akcija koje idu za tim da izmijene odnose subjektivnih i objektivnih informacijskih mogućnosti i potreba u cjelini suvremenog svijeta.

Jer, građanska ideologija i hegemonija, koja se uspješno ostvaruje kroz sadržaje masovnih medija, ne vodi računa o tome da „imućni“ objektivno nemaju nezadovoljenih želja, premda subjektivno imaju veću glad od „neimućnih“ čije su objektivne potrebe za informacijama goruće. Zato, kako uvjerljivo argumentira Hemanus, za suprotstavljanje standardiziranoj masovnoj zabavi, koja je izraz komunikacijskog imperijalizma i njegove homogenizirajuće kulturne penetracije u sve dijelove svijeta, neće biti dovoljna ograničenja međunarodnih regulativa, ako izostane kreativni napor za stvaranjem i difuzijom drugačijih vrijednosnih uzora.

I komunikacijska sredstva kao sredstva proizvodnje imaju posebnu proizvodnu povijest, ali i povijesno promjenljive odnose prema općem kompleksu proizvodnih snaga i prema općim društvenim odnosima. Vilijams je istakao karakteristične ideološke pozicije koje priječe teorijski pogled na sredstva komuniciranja u toj perspektivi, a sam je započeo njeno promišljanje postavljajući ambiciozan zadatak: teorijski naznačiti one granice između tehničkih sredstava koje, kad ih se povuče, ukazuju na temeljne razlike u načinima same

komunikacije, a time i na glavna pitanja o odnosima tih načina prema općem načinu proizvodnje, to jest prema temeljnim pitanjima *umijeća, kapitalizacije i kontrole*. Zaključak njegovog razmatranja od dalekosežnog je značaja: „Ući ćemo u nov društveni svijet kad sredstva i sisteme *izravne komunikacije* dovedemo pod našu vlastitu izravnu i opću kontrolu. Preobrazit ćemo njihov uobičajeni sadašnji status robe ili elemenata strukture moći.” Socijalizam, naglašava Vilijams, ne sastoji se samo u „oslobađanju” sredstava proizvodnje i sredstava komuniciranja. I u izravnim modusima radi se više o *uspostavljanju* nego oslobađanju, o novim preobražavajućim elementima *dostupnosti* u vrlo širokom društvenom i međukulturnom opsegu; socijalizam je opće oslobađanje na poseban način otuđenih ljudskih sposobnosti, ali i u bitnijem smislu uspostavljanja novih i vrlo složenih sposobnosti i odnosa (pa i proizvodnje novih sredstava za proizvodnju), u tom središnjem dijelu društvenog materijalnog procesa.

Aktualizirajući pitanje geneze socijalističkih ideja L. Berček pokušao je dati znanstveni (teorijsko-praktički) okvir praćenja glavnine intelektualnog razvoja s obzirom na posebne sadržaje socijalističkog društva. Nasuprot onim opisima koji znanost postavljaju iznad društvenog sistema kao linearnu zbirku činjenica, Berček se zalaže za paradigmatičko gledište istraživanja. Toj njegovoj intenciji kongenijalna je Stivensova (Stephens) Q-metodologija, čija je paradigmatička prednost u tome što *subjektivnost* ne vezuje sa sviješću o percipiranim stanjima, već je uzima za *uvjet* individualnog promatranja stvari. (Objektivna metodologija, smatra Berček, može imati praktičnog značenja u smislu stvaranja uzoraka, ali jedino Q-metoda omogućuje da se bavimo cjelovitim osobama, a ne samo njihovim dijelovima!) Ali, i tu se pokazalo da je kritičko razaznavanje konkretnog društveno-povijesnog konteksta od presudnog značaja: u nacrtu za primjenu Q-metode na praćenje mišljenja o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji Berček je za polaritetna stajališta uzeo federalizam i nacionalizam, pojmove koji ne mogu obuhvatiti ključnu problematiku jugoslavenskog društva: proturječnost i suprotnosti između samoupravnog opredjeljenja i antisamoupravnih tendencija.

A da se ta povijesna problematika ne može svesti na nacionalno pitanje, još manje na prostorne granice jedne zemlje i jednog društva, bez opasnosti od simplifikacija, najbolje pokazuje Dauningova interpretacija Gramšijevih teza. Naime, kad je riječ

o ideologiji i marksističkoj kritici njenih oblika, onda se ne može zaobići čitav niz složenih pitanja o odnosu države i intelektualnih slojeva, o koegzistenciji i međusobnom prožimanju ideoloških elemenata koji dolaze iz različitih izvora – od proturječnih stanja svijesti u radničkoj klasi do hegemonijskog utjecaja međunarodnog imperijalizma. Odjeci tih suprotnosti neizbježno su prisutni u svakom i u svim socijalističkim društvima. U tom najširem okviru ocrta se danas dramatična borba za emancipaciju i afirmaciju nacionalnih prava na samoopredjeljenje i vlastiti put razvitka, nasuprot političkim, ekonomskim pa i vojnim pritiscima *globalnog ekonomskog sistema*, kako ga je označio Šiler. U tom globalnom sistemu i transnacionalni mediji djeluju kao informacijska infrastruktura i ideološka podrška moćnih multinacionalnih kompanija koje čine njegovo jezgro.

Odisti, informacijski je proces u suvremenom svijetu postao društveno-ekonomski, političko-kulturni i psihološki činilac u tolikoj mjeri i njegova je internacionalizacija dosegla tolike razmjere, da se dosadašnja optika pod kojom je izučavan mora posve napustiti. U tom se smislu F.Redžepagić i zalaže za *kritiku političke ekonomije informacija*, to jest za kritiku društveno-ekonomskih odnosa koji determiniraju cjelokupni informacijski proces kao specifični društveni odnos kojim je u stvari posredovana internacionalizacija kapitalističkog načina proizvodnje u svjetskim razmjerima.

Tek iz tog aspekta postaje vidljivo koliko je sudbonosno pitanje suvereniteta svih naroda svijeta nad vlastitim duhovnim, kulturnim i društveno-političkim vrijednostima i kolika je važnost nastojanja pokreta nesvrstanih zemalja da formuliraju zajedničku strategiju koja bi osigurala takav razvitak cjelokupne informacijsko-komunikacijske tehnologije koji ne bi bio motiviran isključivo interesima dominacije i profita.

I dosadašnji rast kompjuterskih komunikacijskih mreža stihijski je slijedio tehnologijske inovacije i ekonomski oportunitizam, pa su, kako uočava Sakman, za daljnji razvoj njihova globalnog povezivanja bitna pitanja društveno-političke i kulturne, a ne tehnologijske naravi. Isto se tako potencijalne mogućnosti *društvenog rješavanja problema* kroz komunikacijske sustave čovjek-kompjuter u realnom vremenu, koje on ističe, ne javljaju samo kao pitanje koncepcije društvenog planiranja, nego implicite i kao pitanje koncipiranja i planiranja samog društva, njegova unutarnjeg samooblikovanja. (Sakman postavlja planiranje u kontekst evolutivnog društvenog sustava, naglašavajući da su planovi čovjekove plastične

kreacije željenih društvenih ciljeva koje u konačnici određuje javni politički proces!) Organizirana subjektivna snaga kritičke svijesti mora, dakle, biti u stanju da u kontekstu povijesnih okolnosti, u društveno-ekonomskim uvjetima svoje društvene reprodukcije, razlučuje kriterije i inicira elemente inovacije proizvodnih odnosa u kojima će se uspostavljati takvi oblici saobraćanja koji povijesno najviše odgovaraju prirodi ljudi i ljudskoj prirodi društva. Na tom su dugoročnom pravcu, sa trijeznom ali i smionim revolucionarnim nadahnućem, odmjeravani i napori jugoslavenskog društva da zajedno sa svim progresivnim snagama u svijetu odredi i suodredi uvjete svoga nezavisnog razvitka.

Ana Šomlo

NOVI TV NAGOVEŠTAJI

PORTOROŽ 1978

Smotra jugoslovenske televizije svake godine u maju predstavlja na izvesan način i mogućnost sagledavanja šta je u protekloj godini snimljeno. To je istovremeno i šansa poređenja sa prethodnom portoroškom selekcijom – da li je i u kom obliku prevaziđena prošlogodišnja jugoslovenska TV produkcija.

Posmatran u svojoj žanrovskoj raznovrsnosti i ukupnosti koju može samo intenzivno gledanje da dâ, stiče se utisak da i pored oscilacija u kvalitetu, ovaj program donosi vrednosti, potvrđuje stvaralačke mogućnosti već afirmisanih autora i najavljuje nova imena. Istovremeno ukazuje se da televizija u nas nije više mlad medij, jer doživljava intenzivnu smenu generacija. Nekih nadahnutih dokumentarnih reportaža, tipičnih za pređašnju produkciju – susreti sa ličnostima i nepoznatim predelima pred kamerom – koje su nam donosili Milan Kovačević, Rajko Cerović, Branko Lentić, Milan Andrić i drugi vrsni TV reporteri, ostaju za teleteku, a sličnih stvaralaca, čini se, nema, ili ih ovaj Portorož nije lansirao.

Nije bilo ni bogatih, istorijsko sadržajnih serija, kao prošle godine sarajevskih *Porobdžija* ili *Dimitrija Tucovića* rađenog u Beogradu 1975. godine. I u ovom žanru preovladao je možda suvlji, ali striktno dokumentarniji stil *Bombaškog procesa* ili *Vučara iz Donje i Gornje Polače*.

Sagledan sada, iako sa male vremenske distance, ali kada je TV u pitanju možda dovoljne, moglo bi se pretpostaviti (za zaključivanje bi bilo rano) da je Portorož 1978. i u dokumentarnom i u dramskom, pa čak i u obrazovnom žanru, smerao ka egzaktnijem, informativnijem i, verovatno, približnijem televizijskom izrazu no što je to bilo ranijih godina, odričući se privlačnog i bogatog nasleđa sa pozornice i filma, u potrazi i nalaženju sopstvenih mogućnosti.

FENOMEN TV DNEVNIKA

Koliko je televizija sebi svojstvena, kapriciozna u detaljima i nepredvidljiva po utisku koji ostavlja, dokazuje i ovogodišnja prva takmičarska selekcija u žanru TV Dnevnika. Tako je ostvarena dugo pominjana ideja da informacija kao suštinska vrednost TV medija bude tretirana na adekvatan način. Iako je od samog osnivanja televizijskog festivala, još u vreme kada se održavao na Bledu, nagoveštavana kao neophodna kategorija, postojala je bojazan da bi ponavljanje istih vesti, istog dana, delovalo monotono i zamaralo gledaoce. Međutim, dogodilo se da je baš takvo gledanje otkrilo i prave mogućnosti, u izvesnim trenucima i kreativnosti pojedinih reportera i studija. Vest je uvek ista, ali snimljena i izrečena na određen način, otkrila je i svoj izvanredan izvor mogućnosti ili nespretnosti. Deset verzija TV Dnevnika pružilo je priliku za poređenje i ukazalo da, sem bitne vrednosti vesti – tačnosti i pravovremenosti, daje i druge komponente, što zavisi isključivo od potencijalne mogućnosti njenog autora.

U ovom trenutku se ukazuje i ta prava TV nepredvidljivosti na koju je mogao da ukaže ovogodišnji Portorož: naizgled samo mala razlika prošle godine prvog dana festivala, dakle, gotovo svečano, prikazani su van takmičarske konkurencije, dnevnicu snimljeni istog dana u svim našim studijima. I samo ta vremenska distanca od nekoliko dana (ove godine su u Portorožu Dnevnicu emitovani kad i redovni program, Sarajevski istodobno, pa zatim svi ostali) – učinilo je da TV vest ne izgubi svoje pravo značenje – značenje informacije – i da bude praćeno sa interesovanjem i kritičnošću.

OBELEŽJA TELEVIZIJSKOG AUTORSTVA

Dugo postavljano pitanje postoji li TV umetnost, da li je televizija samo tehničko transponovanje već afirmisanih medija reči, slike, igre i informacije, moglo bi kod dobronamernog gledaoca ove godine u Portorožu da naiđe na puno optimizma. Ne znači da je jugoslovenski festival televizije odgovor svim teorijskim dilemama koje preplavljaju dela masovnih komunikacija, ali vrlo pažljivo posmatranje šezdesetak stranih gostiju iz dvadeset i šest zemalja Evrope, Afrike i Azije, sa slušalicama (zbog prevoda) i po desetak časova u zamračenoj sali portoroškog Avditorija odakle je često dopirao spontani aplauz, smeh i, naravno, i napuštanje dvorane, ukazuje da mali ekran zrači životom, informacijom i,

usuđujemo se da to pomišljamo – misaonošću i duhom – takvim jedino mogućim na televiziji.

Ono što bi se moglo smatrati obeležjem televizijskog stvaralaštva je osećanje autora, ličnosti, stvaraoca koji je pronašao sopstveni put da putem televizije izrazi svoje nadahnuće i umeće, a pre svega trenutak u kome živimo. Ovakvo priznanje televiziji bilo bi apologetsko kada u sebi ne bi sadržalo i sopstveni demanti u trenutku kada se na desetini monitora umnožava sladunjava šarena laža, tako često ovog puta emitovana, TV kič koji tako dobro ulegne u malograđansku atmosferu veštačkog cveća i sentimentalne nostalgije (*Biljana iz Šafhauzena* Dragana Jerkovića: sirota naša deca koja se muče da nauče maternji jezik – TV Sarajevo).

Tendencija dokumentarnog programa čini se ide jednim novim, direktnijim putem – približavanjem dalekih prostora na pravi način. Suština emisija koje radi Bora Mirković je naći se u pravom trenutku na pravom mestu. Kada su događaji u Grčkoj bili u žiži interesovanja svetske javnosti, Mirković se našao u Atini u centru zbivanja; kada su u Italiji predstojali izbori, sa lica mesta saznali smo prave stvari. Tako je bilo i sa susretima sa francuskim predsednikom Žiskarom d'Estenom, da ne nabrajamo ostale edicije *Bele knjige* – tako se predstavio u Portorožu emisijom *U Šangaju kokošje perje leti u nebo* – Kinom nakon smrti Mao Ce Tunga i neposredno posle rehabilitacije Teng Hsijao Pinga. No i ova pravovremenost ne bi bila sama sebi dovoljna da Mirković, umesto uobičajenih, čestih TV fraza, nije svom programu dao lično obeležje autora.

U okviru dokumentarnog programa prikazana je u Portorožu izuzetna novosadska emisija *Putokaz vremenu* o putu predsednika Tita u SSSR, NDR Koreju i Kinu. Izvanredne kamere Petra Latinovića i Slavuja Hadžića dočarale su spektakl koji, sem bitnog političkog sadržaja, donosi i virtuoznu vizuelnu komponentu. Ako bismo nastavili pregledom dokumentarnog programa, trebalo bi izdvojiti aktuelnu reportažu skopske televizije, autora Ivana Andreevskog o tome šta se zbiva sa stanovima solidarnosti. Andreevski se ovde pojavljuje kao inicijator razrešenja mučne situacije, kome se ti stanovi namenjuju i ko ih koristi ili iznajmljuje (čime se gubi osnovna intencija – solidarnost). Istim putem inicijative u istrazi polazi autor sarajevske televizije Smiljko Šagolj u traganju za pronicanjem u tehnokratsko-menadžersku politiku grupe ljudi preduzeća „Asfalter” koja po treći put formira jedno isto preduzeće. Šagolj je uspeo da konfrontira mišljenja pojedinaca umešanih

u ovu aferu. Obe ove reportaže svojim sadržajem ulaze u tematiku koja je veoma aktuelna kod nas, ali na televiziji retko viđena. Međutim, iako sadržajno nove, ove nam emisije u svom sporom ritmu i naizmeničnim krupnim planovima učesnika, ne pružaju ništa novo u vizuelnom, medijskom pristupu.

NOVI TV SADRŽAJI

Od mnoštva prikazanog programa, neke emisije su već bile u redovnom programu, poneke nisu pravdale svoju projekciju na festivalskim monitorima, ali bilo je emisija koje dokazuju uvek nove mogućnosti televizijskog izraza. Ovog puta trebalo bi izdvojiti esej Bora Draškovića *Paradoks o glumcu*, sarajevsku emisiju prikazanu u obrazovnoj selekciji. To je program specifično televizijski i ne bismo ga mogli ni videti ni pročitati niti na pozornici, ni u literaturi; misaona i sadržajna emisija u kojoj autor, govoreći i sam o glumcu, provocira i njihove lucidne trenutke u kojima nam Rade Šerbedžija i Ljuba Tadić otkrivaju suštinu svoje profesije onako kako to ne uspeva novinar u svojoj interpretaciji intervjua, niti kritičar u svom prikazu. Za gledaoce je to pravi i prvi susret sa ovim ljudima koje dugo posmatraju, ali tek u ovoj emisiji otkrivaju. U svom žanru neobična je i duhovita emisija *Padež za mladež* po scenariju pesnikinje Mirjane Stefanović, režija Dragomir Zupanc. U ovom zanimljivom spoju govora, poezije i animacije, ukazano je na jezičke greške i kako ih treba ispraviti. Tako je jedna obrazovna tema približena deci na nov, prihvatljiv način – što znači da je opet shvaćena prednost medija.

No, iako su dve pomenute emisije obrazovnog programa i neke druge nadahnute (*Fizičko vaspitanje i zdravlje* Adema Musmuratija – TV Priština), kao i emisije u selekciji informativno-dokumentarnih i kontaktnih emisija za decu – nema suštinskih obrazovnih emisija. Tako se može zaključiti isto što i nakon prošlogodišnjeg festivala – u jednoj razvijenijoj sredini no što je naša, gde nepismenost ne vlada tako suvereno, teme visoke nauke i njenih dostignuća ili šarmantne poučne igrarije, bile bi prihvatljive i atraktivne za široko gledalište. Ovako, one deluju kao anegdota u kojoj se nude kolači kad već nema hleba.

Ako je, pak, reč o TV drami koja, kako se piše, doživljava svetsku krizu, Portorož to može, bar u svom lokalitetu, demantovati. *Ludi slikar* nagradena drama Andreja Hinga

trenutak je potvrđivanja pisca čija dela predstavljaju već pravi stvaralački opus. Novo ime televizije je Jovan Radulović, autor drame *Vučari iz Donje i Gornje Polače*. On opisuje folklorno-etničke običaje u posleratnom periodu u Dalmatinskoj Zagori. Tekst jednostavan ali duhovit, odraz je lokalnog ali i sveopšteg našeg mentaliteta – drama na kakvu se godinama čeka, jer je izrazito jugoslovenska, originalna – pisana bez uobičajenih banalnosti – i opet čisto TV izraz koji daje utisak dokumentarnosti. Vrsni tekst Jovana Radulovića pružio je priliku Zdravku Šotri za novo potvrđivanje i ambijent različit od prethodnih koje nam je pokazao. Izvanredno inventivna i precizna kamera Dragoslava Mančića (nagrađena od žirija) ukazuje na pravi refleks i neophodnost saradnje snimatelja i reditelja, koja je u ovom slučaju tako uklopljena da je teško razaznati ko je autor invencije u kom trenutku – reditelj ili snimatelj. Ali, za gledaoca takva analiza nije neophodna.

Zbog ovakvih trenutaka i nekih nepomenutih bilo je vredno provoditi časove pred često monotonim monitorima, kao što je to na TV i inače, jer gledalac nikada ne zna kada se može otkriti ili propustiti prava stvar.

MUZIKA U PORTOROŠKOJ SELEKCIJI

Na ovogodišnjem Festivalu, posle pauze 1977. godine, ponovo je emitovana selekcija zabavno-muzičkog programa.

Obrazloženje zvaničnog žirija najbolje ilustruje prikazane emisije: „Žiri smatra da emisije koje je pregledao nisu donele ništa novo u tom pogledu. Naprotiv, one su slične jedna drugoj, rađene su po klišeju, što je posledica rutinske režije i neinventivnih scenarija. Žiri je mišljenja da je proizvodnja zabavno-muzičkih emisija ispod duhovnih mogućnosti naše sredine.” Žiri i , takođe, bio mišljenja da je u okviru muzičke selekcije veoma malo žanrova korišćeno. To mišljenje dele i strani posmatrači koji smatraju da su takve emisije, kako je to formulisao poljski muzikolog Tadeuš Kopel „najprikladniji most za upoznavanje i prevazilaženje jezičke barijere”. Ili, po rečima urednika švedske televizije za emisije namenjene jugoslovenskim radnicima, „najtraženiji program i najčvršća veza sa starim krajem, ozbiljnija propaganda od bilo koje govorne emisije...” Koliko je pravih tema i mogućnosti televizijskog muzičkog izraza i njenog komunikatora, podsetićemo samo na imena Gostuškog, Hristića, Danona, no to su samo putokazi koji se otvaraju i koje bi trebalo samí da sagledamo pre no što nam drugi ukažu na njih.

FESTIVAL I NJEGOVA PUBLIKA

Napomenuli smo da je Trinaesti festival JRT privukao veliki broj stranih gostiju. Ovo interesovanje za našu TV usledilo je, verovatno nakon Konferencije radio-difuznih organizacija nesvrstanih zemalja u Sarajevu. Mada je među stranim posmatračima bilo već dugogodišnjih hroničara koji u svoje programe ili pisane hronike uvršćuju naše TV emisije kao deo sopstvenog profesionalnog rada. Nešto manje interesovanja, svođenje na uvek u našoj sredini rado omalovažavanje i degradiranje svake manifestacije, pokazali su jugoslovenski TV kritičari. Ima nečeg što stoji kao obrazloženje takvog odnosa: televizijski festival, smotra najmasovnijeg sredstva javnog opštenja, odvija se van svoje prirode, kao medij bez javnosti, i demantuje svoju osnovnu funkciju.

Sličnog ima i u ostalim festivalskim manifestacijama – BITEF-u, FEST-u, Sterijinom pozorju – i tamo tada prisustvuje izbrojana publika. Ali, Portorož su i trenuci kada oni koji su profesionalno orijentisani na televiziju, bilo kao njeni stvaraoci ili kritičari, mogu zajedno da pogledaju ono što inače predstavlja njihovu svakodnevnu preokupaciju, da porazgovaraju o zajedničkim temama koje sigurno mogu biti značajnije od toga da li se u zaklonu Avditorija u Portorožu, van projekcione sale, pije viski ili brinjevac. Ako ni zbog čega drugog, a ono zbog poštovanja sopstvene profesije i tuđeg rada koji se na monitoru tako brzo odvija, ponekad omalovažavan i bez prisustva TV kritičara, iako je to, često, bila i jedina prilika da se sagleda izbor iz jednogodišnje produkcije.

Jadвига Stefanović,

TV kritičar, Poljska

RAZNORODAN I BOGAT FESTIVAL

JRT – 78. U PORTOROŽU

Veliki programski forum osam televizijskih centara Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je završen. Kao i prethodnih godina svaka republika predstavila je svoj specifičan, različit stil i način interpretacije u raznim oblicima televizijskog prenosa, što u rezultatu daje raznorodan, atraktivan i raznovrstan programski karakter cele Jugoslovenske Radio-televizije. Istorijsko, jezičko i semantičko bogatstvo naroda i narodnosti, bogatstvo običaja u pojedinim republikama i u socijalističkim autonomnim pokrajinama Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije dozvoljava televiziji da stvori Festival jedinstven u svojoj vrsti.

Ono što je ponuđeno domaćim i stranim gostima da vide i izaberu, predstavljalo je bogat „kolaž” tema, višebojni mozaik televizijskih formi i „disciplina”. Izvanredna organizacija, briga za pozvane goste, primerna tačnost i preciznost – već su postale karakteristične odlike majskog Foruma JRTV.

U oblasti programa oseća se izvesna, može biti namerna, specijalizacija. Iako je svih 8 televizijskih kuća republika i pokrajina predstavilo svoju filmsko-programsku proizvodnju iz 1977. u raznim kategorijama formi i sadržaja, primećuje se da nisu sve i uvek na istom nivou. Ovo je sigurno uslovljeno mogućnostima, potrebama i sredstvima, kao i u svakoj drugoj oblasti života. U konkurenciji dokumentarnog filma i reportaže priznanje treba odati TV Beograd i TV Ljubljana. Prvoj za vanredno kulturno i sugestivno redigovan i od strane Bore Markovića vođen film *U Šangaju kokošje perje leti u nebo*, Ljubljani za traženje novih sredstava izražavanja, npr. u *Kam?*, ili *Život i delo Hansa Kristijana Andersena*.

TV Zagreb pokazala se sa najbolje strane u filmsko-televizijskim serijama, npr. *Marija* ili *Nikola Tesla*. Posebno treba izdvojiti pozorišnu predstavu *Bombaški proces*, koju je realizovala ista kuća. Veoma brižljivo obrađeni čak i najsitniji istorijski detalji, vrlo dobri snimci i dramaturgija – to su glavne

odlike tog velikog spektakla. TV Beograd i TV Ljubljana takmiče se u sve većem razvoju „konceptije” televizijskog pozorišta, za koju su karakteristični veoma dobra gluma, scenariji i režija. Treba pozdraviti odluku o dodeljivanju nagrade komadu *Ludi slikar* TV Ljubljana i komadu TV Beograd *Vučari iz Donje i Gornje Polače*. U okviru „Poslovne projekcije” videli smo veoma lep, pun refleksija komad po delu Ive Andrića *Žena na kamenu*.

Istina o životu i svetu prikazuje se najmlađim jugoslovenskim gledaocima sa osetljivošću i poštovanjem, dosledno i verno. Da navedem samo film TV Zagreb prikazan već u okviru „poslovne projekcije” *Bombaš, a plače* ili film TV Beograd nagrađen za tekst i scenarij *Padež za mladež*.

U predstavljenim TV dnevnicima dominira angažovan i profesionalan način prenošenja informacija iz zemlje i sveta. Neki od njih (TV Beograd, TV Titograd, TV Ljubljana) izdvajali su se perfektnim vođenjem i prezentiranjem pojedinih tema. U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji dnevnik se emituje na šest jezika naroda i narodnosti, tim više se, dakle, treba diviti brizi za aktuelno i brzo prenošenje informacija.

Nije, dakle, slučajno, kada se kaže da jugoslovenski novinari i komentatori spadaju među najbolje.

Od TV Skoplje, zahvaljujući Darku Markoviću, autoru *Šou mašine*, *Kaše* i *Muzičke crtanke*, mogu se očekivati, verovatno i u buduće dobri zabavni programi. Služeći se crtežom, animacijom, muzikom i rečima, Darko Marković postiže izvanredno oštar pogled na svet koji ga okružuje – svet velikih i malih stvari. Imponuje temperamentom televizijskog prenosa i svestranim talentima koji dozvoljavaju da se njegovi programi nazovu potpuno autorskim programima.

Uvek kada se učestvuje u događaju kao što je inostrani televizijski festival, javlja se prilika za izmenu gledišta, poređenja, konfrontacije, za procenu predstavljenih televizijskih programa. Najbolje je, kako izgleda, procenjivati ih u poređenju sa vlastitom, domaćom produkcijom. Nameće se činjenica da se televizijsko stvaralaštvo u našim zemljama ne razlikuje bitno ni u pogledu forme, ni tehnike, montaže ili načina snimanja. Sigurno su zato različite mogućnosti i tematsko interesovanje tesno povezani sa političko-privredno-kulturnom realnošću date zemlje. Kao što se, već tradicionalno, za Poljsku Televiziju govori da dobro i vešto propagira kulturu, umetnost i pozorište, tako je u Portorožu, ako se može pokušati sa procenom,

Jugoslovenska Radio-televizija predstavila veoma dobre reportaže, dokumentarne filmove iz Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i inostranstva, naučno-popularne programe i televizijske serije. Zar ne bi trebalo uzajamno crpsti iz naših iskustava?

Za žaljenje je činjenica da je na Festivalu bio prikazan tako mali broj zabavno-muzičkih programa dobrih i interesantnih, uzevši u obzir da u Jugoslaviji postoje mnogi dobri orkestri, pevači, šansonjeri i vokalno-instrumentalni sastavi. Nedostajao mi je, takođe, i folklor koji je sigurno dobro poznat u samoj Jugoslaviji, ali još uvek nedovoljno izvan njenih granica. Program TV Zagreb *Svetla pozornice* daje dobar primer kako „drukčije” treba da se piše scenarij i planira zabavni program, da više zabavlja nego što uči. Treba, verovatno, žaliti što žiri „za zabavno-muzičke emisije” nije nagradio scenariste tog programa M.Grgića i V.Grgina iz TV Zagreb, a i režisera A.Martija.

Gledajući iz ugla mojih interesovanja osećam izvestan „manjak” „filmskih portreta”, reportaža i dokumentarnih filmova o radnim ljudima, predstavnicima raznih profesija i raznih oblasti života – nauke, umetnosti, politike i privrede, jer kroz ljude i njihova dela bolje se upoznaje njihova zemlja i njihova sredina.

Mislim, ipak, da je u poređenju sa prošlogodišnjim Festivalom Jugoslovenske Radio-televizije ovaj, iako trinaesti, u potpunosti postigao pretpostavljen propagandni cilj.

U predgovoru za katalog ovogodišnjeg Festivala Jugoslovenske Radio-televizije – 78, Predsednik Programskog Odbora JRT za TV Slobodan Budakov je napisao: „Uostalom, kaže se da ni najlepša devojka ne može da da više nego što ima. Ali manje, može”. Ako, dakle, pretpostavimo da je Jugoslovenska Televizija ta najlepša devojka, jednostavno će se pokazati da je ove godine predstavila manje nego što je mogla. Iz celine pregleda, ipak proizilazi da su programi bili odabirani veoma pedantno i pažljivo, sa motivacijom i pijetetom. Svi su, takođe, bili sigurno potrebni! I u tome je stvar – Festival u Portorožu iz godine u godinu „raste”, ne toliko u pogledu broja učesnika i programa, već u pogledu njihovog sve boljeg nivoa – profesionalnog, novinarskog i tehničkog. Dakle, progres.

Svaki od učesnika traži nešto drugo, ima drukčije gledište, interesovanja i potrebe, i zbog toga sa još većim priznanjem gledam na težnju organizatora da svi budu zadovoljni. Još

jedanput želim da podvučem izvanrednu organizaciju koja se ispoljavala i u festivalskim izdanjima – katalogima, prospektima, informacijama i insertima. Pada u oči veoma dobra grafika i nivo poligrafije, briga za tekst i sadržaj. Ima se utisak u Portorožu, da praksa nije mnogo udaljena od teorije, što u televizijskim uslovima predstavlja veoma retku i vanredno pozitivnu pojavu.

Iako sam u Portorožu tek drugi put, čini mi se da mogu čestitati na tako dobroj lokaciji Festivala, njegovoj organizaciji i prikazivanju programa 1978. godine.

Dopustiću sebi da citiram jednu rečenicu iz govora druga Budakova koji je održao za vreme svečanog zatvaranja Festivala JRT - 78: „Na svakom kraju stoji jedan početak”. Kako ja to razumem, ovo znači da je „ovogodišnji festival tek završen, ali pripreme za sledeći – u 1979. godini – već su u toku”.

Očekujemo, dakle, nove i još interesantnije programske pozicije, ili možda čak i proširenje festivalskih konkurencija za „konfrontacije” – tj. prezentaciju najinteresantnijih televizijskih „specijaliteta” svetske televizije, što bi predstavljalo inspiraciju i još veći podstrek za stvaraoce programa jugoslovenske televizije. Najbolji od programa predstavljenih u okvirima „konfrontacija” dobili bi nagradu u obliku zlatnog, srebrnog ili bronzanog „oka”, koje sve vidi i primećuje „oka televizijskog gledaoca”. Mислеći baš na jugoslovenske i inostrane gledaoce srdačno pozdravljam svaki energičan progres u oblasti razvoja naših i jugoslovenskih programskih namera.

Sa velikim zanimanjem smo gledali dve filmske reportaže – *Kampučija 1978* i *Palestinci*. Izvanredni filmski snimci, briljantan i kompetentan komentar jesu razlog, ne samo za mene, da iznesem opštu, poslednju primedbu da jugoslovensko televizijsko novinarstvo prezentira visoki nivo. Potpuno profesionalno, sa brzom reakcijom na važne događaje u zemlji i svetu – sigurno predstavlja važnog pomoćnika Jugoslovenskog Saveza Komunističke (SKJ), koji će na svom Kongresu odrediti pravce daljeg društveno-privrednog razvoja ove lepe zemlje dinamičnog razvoja, zemlje sa kojom nas, Poljake, povezuju bogate tradicije zajedničke borbe protiv hitlerovskog okupatora u toku II svetskog rata i veze istinski iskrenog, bratskog prijateljstva.

Prevela s poljskog:
Stefania Mladenović

NAGRADE 13. FESTIVALA JRT

Portorož 78

ZA DOKUMENTARNE EMISIJE I TELEVIZIJSKE DNEVNIKE

Žiri u sastavu: Veljko Kojović, predsjednik, Radojica Bošković, Božo Kovač, Dušan Simić, Čedo Stojkovski, Mijo Vlaović, Stojan Zamurović i Redžep Zogaj pregledao je na 13. televizijskom festivalu „JRT 78” u Portorožu osam dokumentarnih emisija i 10 dnevnika i dodijelio sljedeće nagrade:

1. STANKU EDERU 10.000 dinara za *najcjelovitiji žurnalističko-kreativni pristup u emisiji „Srce sam svoje stisnula”, TV Zagreb;*
2. ENVERU MILIĆIJU 7.000 dinara za *scenarij emisije „Misteriozno ubistvo”, TV Priština;*
3. SMILJKU ŠAGOLJU 7.000 dinara za *režiju emisije „Makedonski put asfaltera”, TV Sarajevo;*
4. BORI MIRKOVIĆU 5.000 dinara *reporteru u emisiji „U Sangaju kokošje perje leti u nebo”, TV Beograd;*
5. ĐOKI POPOVSKOM 4.000 dinara *za filmsku kameru u emisiji „Aktuelno”, TV Skoplje;*
6. PETRU LATINOVIĆU, SLOBODANU ŽIŽOVIĆU i SLAVUJU HADŽIĆU nagrada od 5.000 dinara, *po posebnoj odluci žirija, za napor da dočaraju atmosferu sa jednog istorijskog putovanja;*
7. Žiri po prvi put na televizijskim festivalima, dodjeljuje plaketu „Josipa Miškovića-Brace” i novčanu nagradu od 10.000 dinara emisiji *Kam*, TV Ljubljana, čiji su autori ALENKA AUERSPERGER, PAVLE GRŽINIĆ, ŽARO TUSAR, FRANCI VELKAVRH

i OLGA MEGLIČ.

Za televizijske dnevnike Žiri je odlučio da dodjeli sljedeće nagrade:

1. JURETU PENGOVU 7.000 dinara, *uredniku TV Dnevnika* Televizije Ljubljana;
2. VIKTORIJI KIŠ 4.000 dinara za *realizaciju TV Dnevnika* Televizije Novi Sad;
3. MIHAJLU ERIĆU 5.000 dinara, za *prilog u TV Dnevniku* Televizije Beograd;
4. TIHOMIRU ILIEVSKOM 5.000 dinara, za *prilog u TV Dnevniku* Televizije Skoplje;
5. GOJKU ČOLOVIĆU 5.000 dinara, za *prilog u TV Dnevniku* Televizije Titograd;
6. SILVU KNUPLEŽU, FRANCIJU KRAGELJU i JOŽETU SUŠI 4.000 dinara, za *elektronsku kameru u TV Dnevniku* Televizije Ljubljana;
7. MIROSLAVU LILIĆU i OBRADU KOSOVCU 5.000 za *koncipiranje i vodenje TV Dnevnika* Televizije Zagreb;
8. ALEKSANDRU VUJISIĆU 5.000 dinara, za *blok filmskih vijesti u TV Dnevniku* Televizije Sarajevo.

ZA TV DRAMU

Žiri za TV dramu na 13. Festivalu u Portorožu u sastavu: Ivan Hvala, predsjednik, Hasan Mekuli, Kalman Feheer, Dino Radojević, Đorđe Lebović, Sreten Perović, Ivan Lovrenović i Ljubiša Georgievski donio sljedeću odluku:

1. Nagrada za tekst u iznosu od 10.000 dinara dodjeljuje se ANDREJU HIENGU za TV dramu *Ludi slikar*, TV Ljubljana;

2. Nagrada za režiju u iznosu od 10.000 dinara dodjeljuje se BRANKU IVANDI za režiju TV drame *Bombaški proces*, TV Zagreb;

3. Nagrade za glumačka ostvarenja u iznosu od 6.000 dinara dodjeljuju se POLDU BIBIČU u TV drami *Ludi slikar*, TV Ljubljana i NEDŽMIJI PAGARUŠI u TV drami *Ugriz mraka*, TV Priština;

4. Nagrada za kameru u iznosu od 6.000 dinara dodjeljuje se DRAGOSLAVU MANČIČU za TV dramu *Vučari iz Donje i Gornje Polače*, TV Beograd;

5. Nagrada za scenografiju u iznosu od 5.000 dinara dodjeljuje se RADOVANU MARUŠIČU za TV dramu *Papirna*, TV Sarajevo;

6. Nagrada po posebnoj odluci Žirija u iznosu od 5.000 dinara dodjeljuje se IVANU MITEVSKOM za TV dramu *Zlatne godine*, TV Skopje.

ZA OBRAZOVNE EMISIJE I INFORMATIVNO-DOKUMENTARNE I KONTAKTNE EMISIJE ZA DECU

Žiri u sastavu: Nevena Isakova, predsjednik, Rifat Kukaj, Ljubomir Šimundija, Branka Jurica, Ljubiša Djidić, Nikša Šoljan, Atif Purivatra i Zoran Lakić, odlučio da dodijeli sljedeće nagrade:

1. JOSIPU BAKIČU i SREČKU VEGANU 8.000 dinara, autorima koji su sa najcjelovitijim pedagoško-didaktičkim pristupom obradili temu *Preživljavanje u planini* TV Zagreb;

2. MIRJANI STEFANOVIĆ 7.000 dinara za tekst i scenario emisije *Padež za mladež* iz serije „Maternji jezik” TV Beograd;

3. EMILU RIŽNARU 7.000 dinara za režiju emisije *Konstrukcije in-montaže* TV Ljubljana;

4. MARTI BURANJ, IVANU OBRENOVU i MIRKU POTU 5.000 dinara, po posebnoj odluci Žirija za cjelovitost u obradi teme *Kad procvate Tisa* TV Novi Sad;

5. METI POPOVSKOM i TOMČI STOJANOVU 5.000 dinara po posebnoj odluci Žirija za cjelovitost u obradi teme *Oriz* iz serije „Od zrna do industrijskog proizvoda” TV Skopje.

Za informativno-dokumentarne i kontaktne emisije za decu žiri je odlučio da dodijeli sljedeće nagrade:

1. ANKI PRESTOR 7.000 dinara za scenarij emisije *Vrtec na obisku: proletje v dolini Ribnikov* TV Ljubljana;

2. SAUDU SADOVIČU 7.000 dinara za režiju emisije *Moja ulica, solkan* iz serije „Mali svijet” TV Zagreb;

ZA ZABAVNO-MUZIČKE EMISIJE

Žiri za ocenu zabavno-muzičkih emisija 13. Festivala „JRT 78” u sastavu: Divna Pervan, Tripo Simonuti, Aljoša Rusi, Darian Božić, Tomislav Kettig, Dragoljub Moračić, Vladan Švacov i Vladimir Bulatović (predsjednik) jednoglasno je donio odluku da ne dodijeli nagrade za režiju i scenario.

Tri specijalne ravnopravne nagrade od po 5.000 dinara:

1. MILOVANU ILIČU za izuzetno vođenje emisije *Od glave do pete* TV Beograd;

2. DARKU MARKOVIČU za celokupni rad na emisiji *Kaša* TV Skopje;

3. ĐORĐU FIŠERU i JOVANU RISTIČU za ideju emisije *Poseta staroj dami* TV Novi Sad.

ZA TEHNIČKI KVALITET EMISIJA

Žiri za tehnički kvalitet u sastavu: Nataša Kvadranti-Grubić predsjednica, Ljubomir Čolović, Božo Osana, Milan Babošek, Radomir Jocić, Svetozar Šutić, Hisen Meka, Branko Backović, Lidija Eškerica, Sead Begtašević, Petruš Georgijevski, Kalina Slivovska, Vesna Kuč, Desanka Noveljić, Marija Ževrnja, pregledao je u razdoblju od 21. do 24. maja 1978. godine ukupno 48 emisija Nacionalnog festivala i ocenio da je tehnički kvalitet emisija svih jugoslavenskih televizijskih centara na ovogodišnjem festivalu u prosjeku bolji od prošlogodišnjeg, čemu su naročito doprinjeli mlađi televizijski centri.

Pri ocjenjivanju žiri je koristio kriterij

za ocjenu tehničkih organizacija čiji smo članovi i donio odluku da se dodijele sljedeća priznanja:

1. Diplomom za ukupan tehnički kvalitet *TV Dnevnika* dobila je TV Ljubljana;
2. Diplomom za ukupan tehnički kvalitet snimljene emisije dobila je TV Beograd za emisiju *Padež za mladež*;
3. Diplomom za ukupan tehnički kvalitet direktnog prenosa dobila je TV Beograd za emisiju *Od glave do pete*;
4. Diplomom za najbolju sliku dobila je TV Ljubljana za emisiju *Konstrukcije in montaže* iz serije Kiparske tehnike;
5. Diplomom za najbolji ton dobila je TV Zagreb za emisiju *Bombaški proces* (II deo).

USPEH RADIO-BEOGRADA NA TAKMIČENJU JRT „NEDELJA RADIJA 78”

Četiri prve, dve druge, šest pojedinačnih, dve plakete i jedna nagrada za emisiju u celini (ukupno 15 nagrada), tooo je krajnji bilans učešća Radio-Beograda na ovogodišnjem takmičenju „Nedelja radija” u Strugi. Kao najuspešnijoj radio-stanici, Radio-Beogradu je pripala specijalna nagrada koju je našem predstavniku uručio Predsednik Skupštine opštine Struga – umetnička slika poznatog stručnog slikara Vangela Kodžomana.

Svečano otvaranje održano je 8. maja u Domu poezije u Strugi, uz prigodno izlaganje Predsednika Programskog odbora za radio i Organizacionog odbora JRT Ivice Krizmanića, direktora Radio-Zagreba, a zatim je izveden

muzički program u kojem je učestvovao Srpski gudački kvartet. Program otvaranja direktno je prenošen preko svih jugoslovenskih radio-stanica, članica JRT.

U toku festivala organizovano je savetovanje na temu: „Obrazovna funkcija radija i transformacija vaspitno-obrazovnog sistema”, kao i razgovori o dramskim, informativnim i muzičkim programima.

Festivalu je prisustvovalo tridesetak gostiju iz 18 zemalja sveta.

Priredjen je veoma zanimljiv i uspeo izlet za sve učesnike u Bitolj, Herakleju i Kruševo.

Treba istaći i neke probleme i propuste organizatora, za koje se ne može reći

da su zanemarivi kad je u pitanju ovako značajna manifestacija. Naime, tehničke mogućnosti i korišćenje linkovskih veza radi emitovanja izveštaja i programskih priloga su ograničene, a otežan je i dolazak i odlazak učesnika zbog nepovoljnih saobraćajnih veza kao i prilične udaljenosti Ohrida i Struge od većine radio-centara. Takođe, i pored angažovanja organizatora iz Skoplja radi obezbeđenja što boljih uslova za smeštaj i rad učesnika, aranžmani sa hotelskim preduzećima nisu bili najpovoljniji (relativno visoke cene pansiona u predsezoni, uslovljavanje korišćenja kapaciteta u toku čitave „Nedelje radija” za sve prijavljene učesnike, nedostatak odgovarajućih osnovnih usluga s obzirom na kategoriju hotela i slično). Treba imati u vidu da ovi problemi direktno utiču na odvijanje same manifestacije, a isto tako i na raspoloženje samih učesnika.

ODLUKE ŽIRIJA

Radio-drama za decu

Plaketa JRT za najbolju emisiju u celini: VOJISLAV DONIĆ, *Medeni život*, Radio-Beograd.

„Žiri je mišljenja da je radio-drama za decu *Medeni život* (tekst Vojislav Donić, režija Darko Tatić, kompozitor Milorad Kuzmanović, ton-majstor Marijan Radojčić, uloge: Katlin Rašić, Damjan Tatić, Zagorka Marjanović, Sonja Đurđević, Mihailo Viktorović i Branko Vujović) u celini postigla visoku razinu u gotovo svim elementima koji čine ovakvu vrstu radiofonskog ostvarenja. Pri tome mislimo na odličnu ideju, vrlo dobar tekst, dobru režiju i odličnu glumačku kreaciju dvoje mladih protagonista. Zbog toga ova drama ostavlja najbolji dojam i zaslužuje najvišu nagradu u ovogodišnjoj konkurenciji. Odlična sveža ideja u ovoj je drami za decu zajedničkim naporima cele ekipe, visokim profesionalnim angažmanom ostvarila šarmantno višeslojno delo koje je verovatno podjednako zanimljivo i deci i odraslima”.

Nagrada za režiju: OLGA BRAJOVIĆ, za režiju radio drame *Stara čekaonica i ostali* autora Miodraga Đurđevića.

„Žiri je mišljenja da je Olga Brajović izuzetno vešto, maštovito i radiofonski domišljeno ostvarila komplikovani posao u pomenutoj drami”.

Nagrada za mušku i žensku ulogu: KATLIN BRAŠIĆ i DAMJAN TATIĆ, za ulogu u *Medenom životu* V. Donića.

Nagrada za originalnu muziku: VOJISLAV KOSTIĆ, za komponovanu muziku u drami *Stara čekaonica i ostali* autora Miodraga Đurđevića.

„Koristeći sva raspoloživa radiofonska sredstva Vojislav Kostić je komponovao funkcionalnu režijsku muziku”.

Nagrada za tonski snimak: PETAR MARIĆ, za realizaciju teksta *Stara čekaonica i ostali*.

„Tonska realizacija ove drame predstavljala je vrlo složen zadatak koji je uspešno rešen, a pri tom je izbegnuta opasnost da se tehnička realizacija nametne tekstu i igri”.

Obrazovni program

Kategorija: najmlađi uzrast

Druga nagrada: *Živela elektrika*, autori MILOŠ MILOSAVLJEVIĆ i VOJA CARIĆ.

Humoristički program

Druga nagrada: VLADIMIR JOKIĆ, *Potrda o životu*.

Specijalna nagrada za režiju: VLADIMIR ARSIĆ, za režiju emisije *Potrda o životu*.

Reportaža

Kategorija reportaža posvećenih jubilejima druga Tita:

Prva nagrada: SLOBODAN ANASTASIJEVIĆ, za reportažu 1941.

Kategorija reportaža po slobodnom izboru teme:

Prva nagrada: DUŠAN MIKLJA, za reportažu *Svedočenje o Africi*.

Radio-drama

Nagrada za originalnu muziku: IVANA STEFANOVIĆ, za muziku u emisiji *Nemam više vremena*.

Žiri takođe smatra da je radio-drama *Omča izdaje* u produkciji Radio-Beograda, umešnim kombinovanjem dokumenata i tekstova ostvarila potresno svedočanstvo o našoj revoluciji i ljudima u tom vremenu.

Kontakt program

Radio-Beograd nije osvojio nijednu nagradu u ovoj kategoriji, ali su zapažene emisije *Halo Irena* i *Pred praznik naše armije*.

„Emisija *Halo Irena* studentskog radio programa INDEX 202 (autora DRAGOMIRA BULIĆA i ZVONIMIRA ŠIMUNECA) koristi vrlo originalan i neobičan način – metodu kontaktiranja, u čemu je voditelj Zvonimir Šimunec pokazao mnogo domišljatosti i spretnosti bez obzira na to što emisija ni suštinski nije vezana za vreme, a nije ni izričito radiofonski iskorišćena”.

„Emisija *Pred praznik naše armije* koja je nastala u sklopu zajedničke emisije Radio-Jadrana, II programa Radio-Zagreba i II programa Radio-Beograda pod naslovom *Zeleni megaherc* (autori Branko Vondraček i Mihailo Tošić) zadržava sve elemente kontaktnog programa, prisustvo događaja, uključivanje mnogobrojnih sagovornika

i uspešno iskorišćavanje mogućnosti koje pruža radio kao medij. Žiri je mišljenja da tu emisiju treba posebno istaći”.

Nedelja emisija za selo

Plaketa za zabavni i rekreativni program *Nedeljom za selo*, Radio-Beograd (urednik Jelisavka Šinžar).

„Priznanje se dodeljuje za interpretaciju cele emisije, a naročito humorističkih priloga, kao i za dobro ukomponovane muzičke ilustracije”.

Plaketa za obrazovni program *Nedeljom za selo*, Radio-Beograd.

„Ovo priznanje žiri je dodelio pomenutoj emisiji za raznovrsnost i brojnost priloga obrazovnog karaktera, njihovu aktuelnost u tom trenutku, za kvalitetno i popularno prezentirani, radiofonski solidno obrađeni obrazovni deo programa ove emisije u celini”.

Muzičke emisije

Dramatizovane ili muzičko-literarne emisije sa određenom temom ili raspoloženjem:

Prva nagrada: NEDA BEBLER (izbor muzike) i DOBRICA PIVNIČKI (prpratni tekst) za emisiju *Kad cvetaju trešnje*.

Druga nagrada: MIRJANA RODIĆ (tekst) i LJUBOMIR MLADENOVIĆ (izbor muzike) za emisiju *Zvuci anonimnih* iz ciklusa „Inspiracije”.

„Ocenjeno je da emisija na fini način prikazuje staru muziku koja je ređe na programu, što je istaknuto kao vredna ideja”.

D. Grdanički

Branka Malčić,

novinar „Vjesnika”, Zagreb

MEDITERANSKA KULTURA

I TELEVIZIJA

*VI međunarodni tjedan visokih TV studija
u Barseloni*

Polovinom maja održan je u Španjolskoj Šesti međunarodni TV festival (VI Semana internacional de estudios superiores de television). Ova zanimljiva smotra prvi put je organizirana u Španjolskoj u julu 1956. godine. Manifestacije su uvek održane sa različitim temama, ali svaki put strogo vezanim sa medijem televizije i njegovim specifičnim izrazom i mogućnostima. Tako su na primjer na „Četvrtim visokim TV studijama” u vrlo zanimljivim debatama sudjelovali s lucidnim idejama Abraham Mol (Abraham Moles) i Žofr Dimazedie (Joffre Dumazedier), Antoni Smit (Anthony Smith), Ronald Marš (Ronalde Marsh) i drugi. Tema prethodnih „Visokih TV studija” bila je okrenuta TV produkcijama, ali s primarnim osloncem na njihove stvaraoce – kreatore emisija i programa, na njihovu „sliku i zvuk” (sound and image).

Ove godine tema je bila *Izraz mediteranskih kultura posredstvom televizije*. Bile su pozvane televizije svih mediteranskih zemalja, a odazvalo ih se devet sa devetnaest emisija: Francuska, Italija, Španjolska, Portugal, Maroko, Tunis, Egipat, Turska, Jugoslavija. Ovaj sastanak televizijskih stvaralaca organiziran je izuzetno vješto, profesionalno i nadasve jednostavno. Sve se događalo u radnoj atmosferi, bez svih festivalskih balasta. Autori nisu bili opterećeni obavezom pobjede, niti nekim drugim oblicima komercijalizacije. Zaista, sve je ličilo na školu, studije u kojima se tokom sedmodnevnog „učenja” autorima pružaju nevjerovatne (i neprocjenjive) mogućnosti da spoznaju niz novih stvaralačkih istina, da se upute u idejne i tehničke domete ostalih televizija, te da čuju prava i iskrena mišljenja o vlastitim emisijama, bez bojazni da će ona biti stereotipna, klišetirana ili, možda, rezultat nekih zakulisnih mahinacija i kombinacija.

svaki dan i prije i poslije podne se održavaju projekcije i razgovori o njima. Autor daje uvod o svom filmu u kojem može govoriti o čemu želi, bilo o razlozima koji su ga naveli da upravo to snima, bilo o iskustvima sa snimanja, bilo o televizijskim prednostima takvog i takvog snimanja, dakle autorov monolog je potpuno otvoren i dozvoljeno je svakom sudioniku da ga izabere i tako se prije samog filma predstavi okupljenim predstavnicima drugih televizija, članovima Instituta za analizu i ispitivanja medija Španjolske televizije, novinarima i drugim kolegama - autorima. Nakon takvog predstavljanja emitira se film, poslije kojega svi navedeni gosti slobodno postavljaju pitanja, ili hvale film, ili govore protiv njega, zamjerajući mu lošu režiju, razvodnjenost sadržaja, nemaštovitost ideje i sl. No, imponira koliko su ti razgovori ozbiljni, koliko je tim ljudima u interesu da iznesu svoje stvarno uvjerenje, znajući da samo tako mogu pomoći autoru koji se pred njima nalazi i zaista ga nečemu naučiti ili (ako se radi o izuzetnom djelu) obogatiti vlastita znanja konzultirajući autora kako je i čime postigao tako izvanredne efekte. To bi otprilike bila kruta shema koncepcije ove smotre koja je naravno u praksi mnogo spontanija, neobaveznija, jasnija, jer razgovori se vode neprekidno i nakon što prestanu „službeni školski sati”, posebno ako se neka emisija svima dopadne, a to je upravo bio slučaj s jugoslavenskom emisijom i njezinim autorom Brankom Lentićem.

Već na samom predstavljanju, govoreći prije emitiranja filma *Mjesto koje hoće živjeti*, Lentić je jedini od svih 19 autora zaslužio spontani pljesak, jer se zalagao za humaniju televiziju. Donosimo odlomak iz stenograma zagrebačkog TV autora:

-Teško je, a možda i neprilično govoriti o svom filmu. Autor zapravo o tome ne bi trebao govoriti. Jer, filmom treba izreći sve što se htjelo reći. Dodatna objašnjenja su priznanje nemoći da se filmom izrazi što se je htjelo. Zato mi ne bi trebali mnogo govoriti nego više odgovarati. Moj odnos prema filmu prestaje posljednjim danom montaže. Film zatim kreće „samostalno”. Uspostavlja se odnos između filma i gledaoca. Tada ja više nemam nikakvog uticaja niti ga trebam imati.

Pošto se slabo poznajemo, iznijet ću povodom filma *Mjesto koje hoće živjeti* samo dva dodatna objašnjenja. Prvi se odnosi na *način rada*, a drugi na *sadržaj*. Što se načina tiče, videt ćete da u filmu ništa ne objašnjavam svojim tekstom, da sam se eliminirao i glasom i slikom. Zašto? Moja je želja, ja doduše ne znam da li u tome

uspijevam, da uspostavim kontakt između čovjeka s ekrana i onoga pred ekranom i to bez posrednika. Ja sam im tu sasvim suvišan. To nije formalno pitanje. Televizija je već puno „učinila” u smislu udaljavanja ljudi. Televizija je sama po sebi agresivna. Propisuje, sugerira, pravi čovjeku dnevni raspored, određuje mu kada će večerati, a kada će ići spavati pa sve do toga i s kime će spavati. Televizija – to su televizijski ljudi, nametljivi, samodopadljivi, obljubljeni, predstavnici nečega. Ulaze preko ekrana u čovjekove najintimnije prostore (stanove), uče ga svemu i svačemu. Određuju mu kada će se smijati i kada će plakati. Televiziju treba učiniti humanijom. Približiti čovjeka čovjeku. Popričati o tegobama. Dovedi što više ljudi na ekrane i to običnih, bez titula.

Drugo o čemu bih nešto rekao je sadržaj. Ovaj film bavi se ugroženošću čovjekove okoline. Međutim, to nije ekološki film. Nema znanstvenih podataka niti takvih ambicija. To je film o ljudima, o njihovom pravu da se bune i bore za svoj način života. Naime, netko tko će ući u ambulantu interesirat će ga liječnik. Mene uvijek više zanima bolesnik.

Vranjic (ime ovog mjesta) je vjerojatno osuđen na smrt i teško će ga itko spasiti. Žrtva na oltaru progresa.

Zaštićujemo mi Veneciju, Dubrovnik, Firencu, Barseionu..., spomenike kulture. Zaštićujemo od propadanja svoju prošlost i uništavamo svoju sadašnjost. Htio sam napraviti film o zaštiti kulture življenja u Vranjicu. To mjesto nema svojih spomenika kulture, ali ima svoj mediteranski način života. Svoju pučku običnu malu kulturu. Ribe, školjke i vinogradi nestali su, a što će biti s ljudima?

Nakon emitiranja, film, autor i Jugoslavenska televizija primili su toliko pohvala da je gotovo neumjesno o tome pisati jer ovakvo „papirnato” izgleda prilično neuvjerljivo i, možda, isforsirano. Dobronamjernost koju su domaćini ispoljavali i prije emitiranja filma, zadovoljni što se prvi put na njihovoj smotri nalazi i predstavnik jedne socijalističke zemlje, pretvorila se u pravo oduševljenje nakon što su vidjeli kakav im je film stigao iz Jugoslavije. Bila je to prava lekcija jugoslavenske televizije svim prisutnim sudionicima smotre, jer prikazan je film koji jasno, otvoreno i nedvosmisleno govori o jednom problemu koji nije aktuelan samo u Jugoslaviji nego brine i ostale mediteranske zemlje, posebno Španjolsku. Uz pohvale

---

koje su upućivane autoru za izvanredno snažan dokumentarni utisak koji je ostavio na prisutne, za humanost koja nije humana samo u izboru teme nego i u načinu izražavanja i autorova opredijeljenja da je prikaže upravo na takav autentičan i istodobno drastičan način, pohvale su upućivane i zemlji koja je ne samo snimila takvu emisiju nego ju i sasvim normalno i pošteno poslala na smotru u Barselonu i samim tim i nesvjesno utjecala da se otvore sasvim novi putevi i nove mogućnosti izražavanja i prezentiranja emisija na njoj.

Antonio Mercero, jedan od najpoznatijih svjetskih televizijskih stvaralaca, a sigurno prvi u Španjolskoj, veoma je dobro primio Lentićevu emisiju. On je nabrajajući sve dobro i dokumentarno u njoj rekao da je impresioniran snagom autentičnosti, istine i iskrenosti. Zatim je dodao pitajući kao iskusni stručnjak kolegu: „Ne bi li emisija bila kompletnija da su se u njoj čula mišljenja i druge strane, tj. predstavnika tvornica koje zagađuju okolinu Vranjica?” Lentić je odgovorio da je njegovo viđenje Vranjica viđenje očima stanovnika na čiju je stranu stao od prvog filmskog kadra i da bi sve što bi mu rekli predstavnici tvornice bilo nepotrebno i za film potpuno suvišno. Jer film govori o ljudima iz Vranjica.

Bernardo Balester Oričiko (Bernardo Ballester Orricico) direktor Instituta za ispitivanje i analizu TV programa iz Madrida, inače ugledni španjolski pisac i slikar, usporedio je u jednom trenutku ovaj film s grčkom tragedijom, tvrdeći kako je osjetio potpuno identičnu dramaturgiju u kojoj ljudi neprekidno ponavljaju „mi moramo umrijeti, mi moramo umrijeti”.

RAZNOLIKOST MEDITERANSKIH TV KULTURA

Prisustvujući projekcijama ostalih autora iz devet mediteranskih zemalja, moram odmah naglasiti da su prikazivani programi najrazličitijih žanrova jer je opća tema *Izraz mediteranskih kultura putem televizije* to dozvoljavala. Isto tako mogli su se vidjeti i programi najrazličitijih kvaliteta i vrijednosti što propozicijama, naravno, nije navedeno, ali je zato poslužilo kao informacija o mogućnostima pojedinih televizija ili njihovom odnosu prema njegovanju mediteranskih kultura na svojim programima. Kako bi se drugačije mogla objasniti npr. prilično slaba prezentacija Francuske televizije koja se pojavila s nekim ili tmurnim, ili neuvjerljivim ili nepodesnim programima.

Vrlo je zapažen bio film *Picasso* već spomenutog Antonia Mercera u kojemu je on u stvari napravio film o slikaru Manuelu Blasku (Manuel Blasco), koji iznosi svoja kritička i estetička mišljenja o Pikasovom stvaralaštvu, te sa puno inteligencije i osobenosti uzvikuje svoje misli i analizira Pikasove slike na ulicama Malage. Film originalan po ideji, a izuzetan po pristupu, u kojem je iz svakog kadra očigledno da ga vodi ruka iskusnog majstora dokumentarnih filmova i dobrog poznavaoca ljudi.

Drugi zapažen film Španjolske televizije bio je *Raimon* autorice Mercedes Vilaret, koji govori o protestnom pjevaču Raimonu iz Katalonije. Ovaj film po svojim idejama i porukama daje jasnu sliku sadašnjeg trenutka Španjolske, jer još do nedavno bilo bi nezamislivo i reći, a kamoli snimiti jedan takav odvažan, jasan i iskren film.

Zapaženi su bili i film poznatog talijanskog televizijskog autora Folka Kviličija (Folco Quilici) *More i ljudi*, te jedna epizoda iz serije *Priče o Islamu*. Premda različitih tema, oba filma su pokazala autorovo veliko iskustvo u režiranju, ali i nesumnjive otvorene mogućnosti koje su mu pružene jer npr. i za snimanje najbezazlenijih scena u pustinji on se služio s dvije kamere itd.

Ostali TV autori nisu naročito mnogo pokazali, što je i opravdano, jer radi se o zemljama čije se televizije tek razvijaju, pa tako i iskustva njihovih stvaralaca.

Dakle, da zaključimo „Visoki televizijski studij” je manifestacija koja u punoj mjeri opravdava smisao svog postojanja, to je zaista pravi televizijski studij za sve autore koji žive i rade tako što misle da još uvijek imaju i mogu nešto naučiti, pa je sve ono što su čuli, vidjeli i spoznali dalekosežno korisno.

Jugosloveni su već svojim prvim nastupom unijeli pometnju, ali pozitivnu pometnju na ovaj skup jer su temi Mediteranskih kultura donijeli svoju specifičnu notu mašte, snage umjetničkog izraza i hrabrosti da se sve baš tako kaže. Uostalom po tome smo poznati i van televizijskih skupova, a ovaj, organiziran od Španjolske televizije, vjerojatno će i u budućnosti pružati šanse našim autorima i našoj televiziji da se iskažu.

RAZGOVOR S PJEROM SELINDŽEROM

Juna ove godine posetio je Jugoslaviju poznati američki novinar Pjer Selindžer, koji je, u vreme predsednikovanja Džona Kenedija i, kraće vreme, Lindona Džonsona, bio Sekretar za štampu.

U Jugoslovenskom institutu za novinarstvo razgovarao je s grupom beogradskih novinara i komunikologa. Iz neautorizovanog magnetofonskog zapisa, za naše čitaoce publikujemo deo izlaganja P.Selindžera i odgovore na postavljena pitanja.

... Rezultati istraživanja o tome kako lokalne vlasti troše novac, kako su organizovale zdravstvenu službu, kako se staraju o omladini, kako se staraju o nezaposlenima itd., koji se objavljuju u dnevnoj štampi, imaju velikog uticaja na rad lokalnih vlasti i njihovu politiku.

Da navedem jedan lični primer. Godine 1953. ja sam bio inicijator jedne istrage koja je trebalo da utvrdi kakvo je stanje u okružnim zatvorima u državi Kaliforniji, i u sreskim zatvorima. Pustio sam da me uhapse u četiri kalifornijska grada i da me strpaju u zatvor. Lokalne vlasti nisu pri tom znale da sam ja novinar. Ukupno sam proveo nekih 22 dana u zatvoru. Po izlasku sam napisao seriju od dvadesetak članaka. Blagodareći tim člancima, došlo je do reforme zatvorskog sistema u čitavoj državi Kaliforniji.

Taj primer navodim samo zato da bih rekao kakav je način rada štampe i koliko štampa može da ima velikog uticaja u političkom procesu.

Međutim, najveće napore štampa je uložila na nacionalnom nivou. Afera Votergejt se nikada ne bi završila onako kao što se završila da nije bilo upornosti i rekao bih, hrabrosti nekih novinara. Mnogi ljudi su me pitali da nije štampa otišla možda isuviše daleko u aferi Votergejt – da nije to bilo malo preterano od strane štampe. Moj odgovor na to je – nije. Jer, nisu novinari postavili mikrofone u sobe gde su se nalazili rukovodioci Demokratske stranke, nisu novinari organizovali čitav niz provala širom Sjedinjenih Država, nisu novinari uticali na Predsednika da zloupotrebi državni novac. Mislim da je bila njihova dužnost da objave sve te informacije. Mislim da je bila dužnost drugih, kao ljudi koji učestvuju u demokratskom sistemu Sjedinjenih Država, da te informacije prime i da po

njima postupe.

Možda je još bolji primer vijetnamski rat. Ja sam bio prisutan na samom početku američkog učešća u vijetnamskom ratu, kada sam radio sa predsednikom Kenedijem. Bilo je mnogo drugih problema u svetu u to doba i vijetnamski problem se nije nalazio u centru pažnje javnog mnjenja. Postojala je, na primer, i kriza u odnosima između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza, posle sastanka predsednika Kenedija i premijera Hruščova u Beču u julu 1961. godine. Zatim i izgradnja berlinskog zida.

Bilo je vrlo mnogo problema u Africi u to doba, a posebno u tadašnjem Belgijskom Kongu, sadašnjem Zairu. Problem Kube iskrsao je u to doba. I Kenedi je najveću grešku u svojoj predsedničkoj karijeri napravio kada je krenuo sa operacijom Zaliv svinja.

Prema tome, krajem 1961. godine i početkom 1962. kada je bilo samo negde oko tri do četiri hiljade američkih savetnika u Vijetnamu – Vijetnam se nije nalazio na prvim stranicama američke štampe. Ne samo to, nego i vojni izveštaji koji su stizali u Vašington govorili su da, kada bi se poslalo još samo 4-5 hiljada savetnika više, cela stvar bi se brzo raščistila.

Tada je jedna grupa mladih novinara otišla u Vijetnam, počela da piše članke o situaciji u Vijetnamu, čime je uzbunila javno mnjenje dokazujući mu da situacija nije onakva kakvom je zamišljaju američki generali. I, kada sam u šali rekao da smo imali probleme sa informacijama 1962. godine, to je baš zbog te grupe čiji su članci o Vijetnamu izazivali prilično uzbuđenja u vojnim krugovima.

Da govorim sada u malo širem kontekstu o štampi i političkom procesu, ali još uvek govoreći o pisanoj štampi, bez masovnih komunikacija.

Moje lično mišljenje je da, iako je veći deo američke štampe u rukama američkih poslovnih ljudi, biznismena, koji su uglavnom konzervativni – većina su republikanci po partijskoj pripadnosti – način kojim novine u Americi prikazuju kampanje za izbore uglavnom je objektivan, nezainteresovan sa političke tačke gledišta. Vlasnici tih novina mogu sebe da odvoje i da ne utiču na svakodnevni rad novinara koji rade u tim kampanjama.

Ukoliko bih kritikovao način kojim američka štampa pokriva političke kampanje, predizborne kampanje, to je druga vrsta kritike. Politički novinari i politički dopisnici u Sjedinjenim Državama se mnogo više interesuju za političke metode,

---

političke taktike, šta je lice a šta naličje, šta se nalazi iza svakog poteza pojedinih stranaka, nego što se interesuju za ideologiju i program stranaka. Zbog toga samo vrlo pažljiv čitalac može da vidi kakav je stav pojedinih kandidata u pogledu vrlo važnih pitanja za čitavu zemlju. I, mogu da kažem da je to iskrivljavanje izgleda predizborne kampanje još nekoliko puta uvećano u sredstvima masovnih komunikacija, u masovnim medijima.

O tome ne mogu dovoljno da govorim kada se radi o radiju, ali je pojava televizije donela vrlo velike promene u američkom političkom procesu.

Prvi primer. Bilo je to 1960. godine. Tada smo po prvi put u američkoj istoriji imali na celoj nacionalnoj televiziji javne debate između dva predsednička kandidata. U to doba to su bili gospodin Kenedi i gospodin Nikson. Bile su četiri javne debate njih dvojice, a svaki put ih je pratilo na televiziji u proseku 90 miliona Amerikanaca.

Budući da je to bila jedinstvena prilika, jedinstvena politička diskusija, napisano je nekih pedesetak studija o tim debatama i o njihovom uticaju na američko javno mnjenje. Pre godinu dana grupa američkih profesora napravila je sintezu svih tih studija. Odatle možemo da izvučemo dva važna zaključka o uticaju američke štampe i sredstava komunikacija na politički proces.

Prvi zaključak je da je ogromna većina američkih birača odlučila da glasa za jednog ili protiv jednog kandidata na osnovu prve debate. Oni su gledali prvu debatu i odlučili za koga će da glasaju. Gledali su i sledeće, ali samo da bi opravdali svoje mišljenje, da bi potvrdili razloge zbog kojih su izabrali jednog kandidata. Te sledeće tri debate skoro ni malo nisu uticale na promenu mišljenja.

Drugi zaključak koji je izveden jeste da je ogromna većina birača koji su gledali televiziju, podvlačim *gledali*, verovala da će pobediti Kenedi, dok je ogromna većina koja je slušala radio, verovala da će pobediti Nikson.

Ovo dokazuje da je na televiziji manje važno *šta* neko kaže nego *kako* kaže, kakav će utisak napraviti načinom na koji je nešto rekao. Zbog toga smo 1960. godine došli u situaciju da smo pridobili mnoge ljude da govore o politici, a njihova jedina sposobnost bila je u tome što su lepo izgledali i lepo se ponašali pred televizijskim ekranom. To je bio period u kome smo odjednom shvatili važnost glumaca na političkoj sceni...

Kada je trebalo da ja postanem senator, na izborima sam izgubio, a moj protivkandidat bio je glumac Džordž Marfi. Posle toga sam i ja igrao na filmu, da bih se i time branio. Takva situacija je potrajala nekih 10 - 12 godina.

Međutim, vrlo je interesantno, sada je situacija obrnuta. Zbog toga vidimo da koliko god da smo mi naučili o tome šta vredi televizija, koliki je njen uticaj na politiku, toliko je naučila i američka javnost, američka široka publika. Primer kandidature za predsednika Džona Lindsija, koji je bio guverner Njujorka 1972. godine, to najbolje dokazuje. On je, bez konkurencije, najlepše izgledao na televizijskim ekranima. Njegova kampanja je bila dobro finansirana, a ipak nikada nije dobio više od pet odsto glasova na prethodnim izborima.

Međutim, govorio bih o televiziji i političkom procesu na jedan drugi način. Mislim da televizija, bilo da radi pod kontrolom vlade ili van te kontrole (što u krajnjoj liniji ne predstavlja neku veliku razliku) hoću da kažem da sama televizija, kao instrument, iskrivljava stanje stvari. Reč je o tome kako se predaje poruka, kako se informacija daje javnom mnenju, gledaocima.

Pre svega, televizija je audiovizuelno sredstvo. Zbog toga moramo da prikazujemo ljudima ono što možemo da fotografiramo. A ako možemo da im prikažemo sliku, onda ćemo da im prikažemo ono što je najsenzacionalnije u onome što možemo da snimimo. To nam o današnjem životu i današnjem svetu, toliko složenom, uglavnom ne kaže ništa o pravom stanju stvari. Da vam dam neke primere.

Godine 1967. u Americi su izbili veliki neredi, naročito u crnačkim zajednicama. Mnogo ljudi je ubijeno, a bilo je i dosta pljačke. Predsednik Lindon Džonson je u to doba obrazovao komisiju koja je trebalo da prouči uzroke i poreklo tih nereda. Ta komisija bila je poznata pod imenom Kornelova komisija.

Komisija je radila oko godinu i po dana. Posle toga je sastavila izveštaj. I taj izveštaj, iako nije bio mnogo čitan, predstavlja jedan od najinteresantnijih vladinih dokumenata koje sam ikada čitao. Trećina izveštaja bila je posvećena uticaju masovnih medija na rasni problem u Americi i na shvatanje rasnog problema u Americi.

Zaključak je bio da su američki gledaoci saznali da je bilo mnogo ubijenih ljudi, da je bilo mnogo pljačke, ali ni jedan američki gledalac nije saznao koji su bili uzroci tih nereda, niti je iko saznao šta se dogodilo posle nereda. Taj zaključak u izveštaju dat je u obliku metafore, gde je televizija poređena

---

sa vatrogasnim kolima koja su došla, ugasila požar, ali niko nije pitao ko je podmetnuo požar niti je iko pitao šta je bilo sa onom zgradom posle, da li je sazidana nova ili ne.

Izvanredan primer je vijetnamski rat, jer je to prvi put u istoriji da je jedan narod vodio rat 20 hiljada kilometara daleko od svojih granica i da je taj rat morala da prenosi televizija svako veče u živim emisijama.

To je imalo razne uticaje na razne ljude. Učešće u vijetnamskom ratu za neke je bila najgora moguća stvar na svetu koja se mogla dogoditi Americi. Za neke je, opet, bila velika zagonetka i čudili su se kako narod od 220 miliona ne može da dobije rat protiv zaostalog malobrojnog naroda.

No, bez obzira na razne stavove, samo televizijsko publikovanje tog rata dovelo je do politizacije javnog mnjenja u Americi više nego ikada ranije.

Konačno, rekao bih nekoliko reči o odnosu između štampe i vlade. Ti odnosi nisu savršeni. I ako bi postali savršeni, ja bih se duboko zabrinuo za naš oblik demokratije. U isto vreme, rekao bih da nikada nisu bili toliko loši kao što su danas. Počevši sa vijetnamskim ratom, pa kasnije kroz aferu Votergejt, razvilo se sve veće neprijateljstvo, ponavljam *neprijateljstvo* između štampe i vlade. I mada se situacija nešto malo popravila, to neprijateljstvo još uvek postoji u Vašingtonu.

Skoro svaki naš predsednik u istoriji SAD ima ono što nazivamo medenim mesecom sa štampom. To je period od oko šest meseci do godinu dana posle izbora za predsednika. Jedini koji nije imao taj medeni mesec je predsednik Karter. I to doprinosi problemima koje on ima u Vašingtonu. Danas to mu nije jedini problem, ali to jeste jedan od problema. Pošto sam to rekao, mogu još da kažem da mislim da je ovakva koncepcija dve institucije koje su, obe, izvanredno moćne, ali bez mogućnosti vlade da utiče na odluke štampe, na pisanje štampe, najbolje rešenje.

Sve vlade, bez obzira gde su, bez obzira koje su, pokušavaju da prikažu svoje akcije u najlepšoj mogućoj svetlosti. Praktično, skoro sve vlade koriste pojam nacionalne bezbednosti da bi od čitalaca sakrile informacije koje bi trebalo da im daju.

U stvari, rekao bih da je iskrivljavanje pojma o nacionalnoj bezbednosti toliko veliko da sada vlade ne mogu da koriste taj pojam čak ni u stvarima u kojima je sasvim na mestu da ga koriste.

Prema tome, mi moramo da se suočimo sa tom jakom,

monolitnom, moćnom organizacijom kao što je država, moramo da suočimo slobodnu i nezavisnu štampu. Samo na taj način možemo imati izvesne mogućnosti da dođemo do onih informacija koje su od životne važnosti za demokratsko društvo. Prema tome, borba se nastavlja. Ona je trajala u prošlosti, a verujem da će se nastaviti i u budućnosti.

Međutim, mislim da je jasno, iz onoga što sam rekao, da američka štampa igra vrlo veliku ulogu u američkoj politici. I ne samo to, nego ono što ona pokrene, ono što ona stavi na svoje prve strane, kasnije postaje jedna od glavnih briga vlade.

*Dr FIRDUS DŽINIĆ, direktor Centra RTB
za istraživanje programa i auditorija*

Vaša ideja o društvenom položaju štampe kao neke vrste partnera u odnosu na vladu, zasnovana na nekoj vrsti teorije balansa, svakako je vrlo interesantna i centralna u Vašem izlaganju. Ona objašnjava deo onoga što ste kazali. Kako biste komentarisali tezu da ova dva partnera moraju biti zaista jednako snažni da bi stvarno bili partneri? Ja ne mogu verovati da je štampa koju tretirate kao skup nezavisnih organizacija koje komercijalno deluju, uz to ograničene finansijske i političke moći, zaista ravnopravan partner vladi. Šta biste nam rekli kao dodatno objašnjenje u tom smislu?

P. SELINDŽER:

Pre svega, možda ste me pogrešno razumeli, ali jedna reč koju nikad ne bih upotrebio kada govorim o odnosima između države i štampe, to je da su partneri. Ne verujem da u koncepciji koju mi imamo u demokratskom sistemu, možemo da govorimo o državi i štampi kao partnerima. Mislim da su oni protivnici, a ne partneri.

Želeli ste da vam opišem relativnu snagu te dve ustanove u američkom društvu. Mislim da bi se većina američkih političara danas složila da je njihova snaga skoro podjednaka. Reći ću vam na osnovu čega.

Mi svi znamo da je moć američke vlade vrlo velika, ali zbog ograničenja koja su joj postavljena u odnosu na štampu ona ne može tu svoju moć da koristi protiv štampe. Vlada ne može da zabrani novine, ne može da cenzuriše novine. I, kao što smo videli u primeru sa dokumentima Pentagona, vlada ne može čak ni da spreči novine da objavljuju ona dokumenta za koja vlada smatra da su državne tajne.

štampu, moć vlade skoro ne postoji.

Što se tiče radija i televizije, situacija je nešto drukčija. Činjenica je da je, na osnovu koncepcije da radio-talasi pripadaju narodu, naciji, Savezna vlada izdala Zakon o radio-komunikacijama, kojim sebi zadržava pravo da daje dozvole za korišćenje talasa. Te dozvole se izdaju za period od tri godine i moraju se obnavljati. I teorijski, mogu se pojavljivati i nove grupe i tražiti dozvole za rad.

Praktično, za poslednjih 20 godina nije, možda, bilo ni desetak slučajeva da su oduzete dozvole za korišćenje talasa.

Međutim, ono što je vrlo značajno, to je koncentracija moći u sredstvima informisanja. U doba kada je donet Savezni zakon o publikacijama, to je bilo tridesetih godina, niko nije pokušavao da spreči novine i listove da kupe televizijske stanice. I zbog toga dolazimo u situaciju da u većini gradova USA najveći list je istovremeno i vlasnik radio-stanice i televizijske stanice. Kroz jedan dug pravni proces, koji traje već četiri do pet godina, ljudi pokušavaju da nateraju novine da se odreknu svojih televizijskih i radio-stanica.

I, ukoliko ostanu na snazi sadašnje odluke sudova, do toga će i doći.

Ako govorite o tome kako se štampa može suočiti sa moći države, pre svega bih rekao da je finansijska situacija i finansijska organizacija američke štampe danas vrlo interesantna. Pre svega, američke radio i televizijske mreže sadrže hiljade raznih individualnih stanica i predstavljaju vrlo koherentne, čvrsto spojene i moćne organizacije.

Televizijska mreža u Sjedinjenim Državama ima pravda drži u svom vlasništvu pet televizijskih stanica i sedam radiostanica. Međutim, ona ima pravo da oko tih pet, odnosno sedam stanica, grupiše stotine drugih, kao pridružene članove mreže. A te pridružene stanice se obavezuju da uzmu 10 ili 12 ili već koliko časova emisija iz nacionalne mreže. I rezultat je da imaju ogromne mase gledalaca i slušalaca za pojedine emisije. Zbog toga mogu da naplaćuju ogromne sume za reklame u vreme tih emisija.

Daću vam jedan primer. Ja radim za američku mrežu Ameriken Brodkastin Kompani (ABC). Bio sam i na Olimpijskim igrama u Insbuku i u Montrealu 1976. godine. Kompanija je platila austrijskoj vladi 10 miliona dolara za pravo prenosa olimpijskih igara. I zatim je instalirala studio u Insbuku koji je koštao 20 i po miliona dolara. Znači, 22 i po miliona dolara. Kako da to isplate? Ako svake večeri ima sto miliona gledalaca, kompanija

može da naplati 250 do 400 hiljada dolara svaki minut reklame. I na kraju dobije zaradu.

NBC televizijska mreža će platiti sovjetskoj vladi 90 miliona dolara za pravo prenosa sa Olimpijskih igara u Moskvi 1980. godine.

Ovo je vrlo dug i složen odgovor na vaše pitanje, ali u svakom slučaju mislim da je štampa sposobna da se sama stara o sebi u svojoj borbi sa vladom. I konačno, morate imati na umu da je jedan deo vlasti uz štampu, a protiv drugih grana države. To je sudstvo. Na primer, Vrhovni sud Sjedinjenih Država je sprečio Saveznu vladu da zaustavi publikovanje pentagonskih dokumenata u „Njujork tajmsu” i „Vašington postu”. To je bilo njegovo tumačenje prvog amandmana.

Dr ALEKSANDAR SPASIĆ, direktor Jugoslovenskog instituta za novinarstvo

Polazimo od toga da je američki predsednik demokratski izabran, dakle, većinom glasova. Druga je stvar što su tamo drugačiji oblici kontrole štampe. Ko je sada u opoziciji?

P. SELINDŽER:

Mislite li na opoziciju u štampi?

Dr A. SPASIĆ:

Da.

P. SELINDŽER:

Rekao sam da je opozicija sistematska u štampi, bez obzira ko je u vladi... U stvari, to je možda najbolja vrsta opozicije, jer ona nije politizirana. Pitate ko kontroliše štampu, kakvi su interesi iza štampe.

Svina je dobro poznato da američku štampu kontrolišu konercijalni interesi. Postoje mnogi interesi u američkoj štampi. Mnogi poslovni ljudi, koji pored svog privrednog preduzeća imaju i novine, posmatraju te novine kao organizaciju za sticanje dobiti.

Međutim, postoji jedna stvar, jedna osnovna greška koju svi mi koji posmatramo američku štampu iz Evrope, pravimo. Američki biznismeni su utvrdili da je najbolji način da prodaju svoje novine ako su to najbolje novine. Te novine moraju biti dobre i moraju biti objektivne. Na taj način, ako objektivno pišu i dobro pišu o svemu, neće naljutiti pristalice ni jedne ni

druge strane, ni jedne ni druge partije i zbog toga će se te novine najbolje prodavati. Zbog toga je došlo do jedne vrste braka između objektivnosti i rentabilnosti štampe.

Da uzmemo, recimo, situaciju u Francuskoj. Ja vrlo dobro poznajem situaciju u francuskoj štampi, budući da u njoj radim. Mogu da uzmem bilo koje francuske novine i unapred da vam kažem, pre nego što sam pročitao članak, šta će te novine napisati o jednom događaju. Zato što znam ideološki stav bilo koga lista u Francuskoj. Ali to ne mogu da kažem kada uzmem američke novine.

VLADIMIR KOLAR, novinar

Mislim da je osnovna tema pitanje odnosa štampa - američka vlada. Kada govorimo o štampi u Americi, mi znamo da je ona vrlo heterogena. U američkoj štampi postoji ukrštanje interesa. Već prema tome i doziranje informacija. Prema tome i različita tumačenja... U Americi postoje moćni krugovi koji imaju, prema svojoj moći, i određeni uticaj. Postoji čitava mreža manjih listova koji nisu u stanju da izdrže konkurenciju. Ne mislim samo na konkurenciju na tržištu, nego pre svega, na sposobnost kritike.

Bio sam u Sjedinjenim Državama u vreme mađarske i suecke krize. Tada sam se zatekao u gradu Amarilu u Teksasu i razgovarao sa kolegom iz lista „Amarilo” o situaciji u Mađarskoj i o svetskoj situaciji. Njega je naročito interesovalo moje mišljenje da li će se sovjetske trupe povući iz Mađarske ili tamo ostati. Razgovarali smo otvoreno u njegovoj kući. Sutradan, na prvoj strani sam pročitao njegov intervjua sa mnom, intervjua o kojem nisam imao pojma. Otišao sam u redakciju. Ali glavni urednik i vlasnik lista, koji je bio i jedno i drugo, bio je time oduševljen. Ja sam mu tada rekao da nisu na lep način došli do tog intervjua. Bilo mi je ponuđeno da napišem ispravku. Ja to, naravno, nisam želeo, nego sam se zapitao zašto je tako učinjeno.

Ne mislim da je moj slučaj nešto karakteristično u Americi. Ali, kada je reč o štampi u Americi ne možemo jednako da gledamo na jedan „Njujork tajms” i jedan „Amarilos”.

P. SELINDŽER:

Slazem se s vama. Ja sam, mislim, pokušao da kažem da ima vrlo mnogo listova u Sjedinjenim Državama, vrlo mnogo regionalnih listova koji deluju u svojim oblastima. Ako bih imao da izrazim jednu osnovnu kritiku koja bi uključila čak i

„Njujork tajms” i „Vašington post”, mada nešto manje ta dva lista, to je neki njihov prezir prema svim vestima koje dolaze izvan granica Sjedinjenih Država. Na primer, u Ajovi i u Teksasu ili u Ajdahou, vaše mogućnosti da saznate šta se dešava van granica Sjedinjenih Država praktično ne postoje.

Međutim, ne znam da li je takav slučaj u „Amarilu” u Teksasu, ali znam da je tako u Ajovi. Oni imaju sistem po kome na prvoj strani objavljuju članke novinara koji imaju potpuno suprotna mišljenja. I mislim da je to dobra i zdrava stvar, jer bez obzira na politički stav novina, čitaoci imaju mogućnost da dobiju objektivno mišljenje i da saznaju različita mišljenja.

Kada govorimo o odnosima između štampe i države, vlade, ja očigledno govorim o onoj štampi koja se nalazi pred vladom.

Ja sam, u doba kada sam bio sekretar za štampu, imao i po dve pres-konferencije dnevno. Na svakoj toj konferenciji sam, recimo, imao čitavu američku štampu, čak i taj mali list „Amarilo”. Zašto to kažem? Pre svega zato što je postojao sistem komunikacija koji je obuhvatao sve te listove. Drugo, zbog sistema sindikata, u kojem se sada nalaze i „Vašington post” i „Njujork tajms”, čak i onaj mali list koji vrlo često objavljuje članke koji se pojavljuju u ovim velikim listovima. Isto tako imamo i članke u „Njusvik” iz „Tajma”, itd. koji će se isto tako pojaviti u malom listu... A ono što ja kažem na konferenciji za štampu, to se iste večeri pojavi na radiju i na televiziji i „Amarilu”, jer su svi uključeni u mrežu.

Prema tome, ako govorite o raznovrsnosti američke štampe, imate potpuno pravo. Ali, ako to posmatrate sa tačke gledišta vlade, znate da će ono što se dešava u vladi da se pojavi u svim američkim novinama bez obzira na njihovu udaljenost i stavove, zbog sistema telekomunikacija, zbog sistema povezanosti.

IVANKA CARIN, saradnik SINF-a

Ja bih htela da pitam nešto u kontekstu ovoga o čemu je Selindžer govorio, a to je odnos između američke štampe i vlade. Izgleda da je od vremena dolaska predsednika Kartera na čelo američke administracije, američka štampa imala nešto pozitivniji stav prema Jugoslaviji. Da li gospodin Selindžer može da nam kaže da li će razvoj takvog stava prema Jugoslaviji u američkoj štampi potrajati duže vreme, stava koji bi, eventualno, doveo do odnosa partnerstva?

P. SELINDŽER:

Postavili ste vrlo interesantno pitanje. U stvari ste postavili pitanje da li je vlada u mogućnosti da utiče na američku štampu u pogledu nekih međunarodnih događaja i situacija? Odgovor na to pitanje je i da i ne. Ukoliko javno mnjenje smatra da su odnosi između Sjedinjenih Država i neke druge zemlje, recimo, u ovom slučaju Jugoslavije, skladni, da su korisni, onda će biti veće verovatnoće da će štampa pokrivati te odnose na jedan povoljan, afirmativan način. Američko javno mnjenje je oduvek izražavalo divljenje prema političkim divovima u svetu. Danas većina Amerikanaca, u toj kategoriji, naročito divljenje ukazuje predsedniku Titu. Isto onako kao što su pokazivali divljenje prema Čerčilu, prema Adenaueru. De Gola nisu voleli, ali su mu se ipak divili kao velikoj figuri u svetu.

Pre nego što je predsednik Tito došao u posetu Sjedinjenim Državama, američko Ministarstvo spoljnih poslova je organizovalo obaveštajni brifing za novinare, u kome se govorilo o jugoslovensko-američkim odnosima. Većina tih novinara nisu bili u Jugoslaviji. Prema tome, oni su, kao osnovu za svoje izveštaje, uzeli ta obaveštenja.

Tako su novinari na tom brifingu dobili obaveštenja da imamo dobre odnose sa Jugoslavijom, da će se ti odnosi produžiti i to je bila osnova za ono što su pisali u štampi. Međutim, da su jugoslovenski vojnici jurili po Africi, kao što sada jure neki inostrani vojnici, ni sto brifinga američkog Ministarstva spoljnih poslova ne bi ubedilo američke novinare da su odnosi dobri i da lepo pišu o Jugoslaviji.

Time hoću da kažem da stav američke štampe vrlo mnogo zavisi od događaja koji se zbivaju u svetu u doba kada treba da pišu. Da vam dam još jedan vrlo značajan primer. To su odnosi između Sjedinjenih Američkih Država i Narodne Republike Kine.

Grupa ljudi koja se u Sjedinjenim Državama protivila približavanju, uspostavljanju odnosa između Sjedinjenih Država i Narodne Republike Kine bila je vrlo moćna u posleratnom periodu. Jedan od najvažnijih u toj grupi je Ričard Nikson. I zbog toga, tokom više od 30 godina, nismo imali normalne odnose sa Narodnom Republikom Kinom.

Na zasedanju u Ženevi o Vijetnamu 1954. godine, tadašnji državni sekretar, ministar spoljnih poslova Sjedinjenih Država Džon Foster Dals nije hteo ni da se rukuje sa Ču En Lajem. Onda je kasnije gospodin Nikson otišao u Kinu. I ljudi su rekli – pa dobro, ako on može da se rukuje s Kinezima,

znači da su uspostavljeni bolji odnosi...

*Mr MIROLJUB RADOJKOVIĆ, asistent
Fakulteta političkih nauka*

Gospodin Selindžer je bio sekretar za štampu u jednom sistemu koji je komercijalan, sa geslom: važno je pobediti druge i biti prvi. Da li je u tom smislu on lično doživljavao nekakve pritiske ili ponude od sindikata, RTV mreža, da bude nekakva vrsta njihove veze. Ili su ti pritisci danas usmereni na druge tačke političkog sistema Amerike?

P. SELINDŽER:

Ja bih na ovo pitanje odgovorio odrečno. Tačno je da postoji vrlo oštra konkurencija. I mislim da je ta konkurencija korisna za vladu. Mislim da je treba podsticati.

Kada sam došao na položaj Sekretara imao sam nešto drukčije ideje od ideja svog prethodnika na tom mestu, pa mogu da kažem i od onih koji su došli posle mene.

Pre svega, moram da kažem da postoji sekcija za štampu kod predsednika. Bio sam uglavnom i u stvari, jedino odgovoran predsedniku Sjedinjenih Država. Međutim, ako suviše bukvalno shvatite tu odgovornost onda nećete obaviti posao kako treba.

Dobar sekretar za štampu treba da bude reporter koji će da radi u okviru Bele kuće i u okviru vlade i da snabdeva štampu onim informacijama koje se ne mogu da dobiju na drugi način zbog same strukture vlade.

Dok su moji prethodnici u Beloj kući imali pravilo da niko ne može da razgovara sa štampom ukoliko taj razgovor nije organizovan preko odeljenja za štampu, ja sam prekinuo s tom praksom. Jer moja ideja o demokratiji je da, ukoliko je šira diskusija koja prethodi uspostavljanju jedne politike, utoliko će narod bolje prihvatiti tu politiku kada se jednom bude vodila.

Takva politika ima i neke nedostatke. I po neki put dovodi do utiska da vlada nema dovoljno kohezije, da se ljudi međusobno svađaju oko politike, međusobno imaju suprotna mišljenja. Međutim, moj je utisak i moje je ubeđenje da ako o važnim problemima ljudi diskutuju privatno-tajno, pa zatim samo rezultat diskusije objave javnosti, onda su daleko manje mogućnosti da javnost takvu odluku prihvati.

A sada direktno odgovor na vaše pitanje. U stvari se događa baš suprotna stvar. Postoje razni vladini službenici, vladini funkcioneri, koji žele zbog svojih ličnih karijera da uspostave

dobre odnose sa štampom. I oni zbog toga snabdevaju štampu raznim poverljivim izveštajima. A problem sa takvim informacijama jeste da čovek od koga procuri vest, obično poznaje samo jedan deo informacija o daleko većoj celini, o jednom problemu. I zbog toga ono što je procurilo predstavlja iskrivljenu sliku onoga o čemu se diskutuje u to vreme.

MIROLJUB JEVTović:

Nedavno je ovde boravio prof. Džordž Grebner, s Anenberškog univerziteta. I on je veoma interesantno govorio o vašoj televiziji. Radi čitalaca časopisa RTV - TEORIJA I PRAKSA mene bi zanimalo vaš odgovor na sledeće pitanje. Rekli ste da televizija sama po sebi iskrivljava stvarnost. Ako je tako, onda znači da su ljudi pred ekranima zasuti obiljem izvitoperenih slika - informacija o stvarnosti. Ako je cilj takvih TV profit, kakva je perspektiva, humana perspektiva čovekove ličnosti pred TV ekranom? Vaša zemlja ima jednu od najrazvijenijih televizija. Mi moramo da proučavamo vaša iskustva, vaša znanja da bismo razvijali sopstvene televizijske potencijale i na jedan adekvatniji način koristili televiziju, drukčije nego što je vi sada koristite.

P. SELINDŽER:

Ovo pitanje ima nekoliko vrlo važnih elemenata. Mislim da televizijske organizacije, televizijske vesti iskrivljavaju stvarnost, bez obzira na to da li se nalaze u rukama najpoštenijih, pametnih ljudi, koji dobro poznaju televiziju itd. Da vam dam primer.

Nedavno sam pokrivao francuske izbore za američke televizijske gledaoce. Svako veče sam imao minut i 15 ili minut i 30 sekundi da bih objasnio političku situaciju u Francuskoj. Ja sam vrlo mnogo znam o francuskoj politici. Ali ni ja ne mogu, niti iko na svetu može da objasni francusku politiku za 1 minut i 15 sekundi. Međutim, čovek koji me je video na televiziji misli da zna nešto o francuskoj politici jer je slušao o tome minut i 15 sekundi.

Da vam kažem i nešto o drugom aspektu te iste priče.

Dok god je izgledalo da postoji mogućnost da komunisti dođu na vlast u Francuskoj, televizija je bila vrlo zainteresovana za vesti o francuskim izborima. Nedelju dana pre izbora poslali su mi tim od 25 ljudi da radi sa mnom na izborima. Uveče, posle prve runde glasanja, kada je postalo očigledno da komunisti neće doći na vlast, od te grupe 23 je otputovalo iz Pariza. Jer,

samo ako se nešto menja, to biva važno. Da li je to situacija koju treba ispravljati? Odgovor je potvrđan. Još teže je to u komercijalnom sistemu. U stvari, čovek može da ima svojih pola sata za vesti, ali treba da svako veče, ili svako drugo veče, daje razne dokumentarne filmove, razna istraživanja itd. koji će potvrditi te vesti, koji će pomoći da se shvate te vesti. Problem je u tome što nije mnogo ljudi zainteresovano za takve programe.

Umesto stava da treba te stvari staviti na program za one ljude koje to interesuje, kada se radi o komercijalnoj televiziji, onda je važnije da se daju programi koje će gledati više gledalaca, jer se onda može skuplje naplatiti EPP.

Međutim, sada u Sjedinjenim Državama postoji tendencija da se traže programi koji će dublje tretirati informacije. Tri velike televizijske mreže sada imaju nedeljni pregled koji traje po jedan sat. I jedan od tih pregleda, to je CBS, koji je najstariji od tih pregleda, danas je u Sjedinjenim Državama treća emisija po gledanosti.

Zajedno sa popravljanjem kvaliteta javne televizije (mi sada imamo i javnu televiziju – nekomercijalnu), ta mreža privlači sve više i više gledalaca a odvlači od komercijalne televizije. To me dovodi do uverenja da smo mi potcenili gledaoce.

Umesto što dajemo ljudima ono što smatramo da žele da dobiju, treba da im damo bolji kvalitet i da ih ubedimo da je to ono što žele ili što treba da žele. Ali, sa takvim stavom ja nikad ne bih postao predsednik američke TV mreže...

Dr MIHAILO BJELICA, saradnik Jugoslovenskog instituta za novinarstvo

Koliko su novinske agencije samostalne u svom radu?

P. SELINDŽER:

I to su komercijalna preduzeća. Vlada nema nikakve veze sa njima. Međutim, opet ste tu dodirnuli jedno pitanje koje treba razjasniti. Pretpostavimo da ste vi dopisnik jedne od tih američkih agencija u glavnom gradu jedne strane zemlje. Jedan veliki deo vaših izvora vesti, pored onih ljudi sa kojima ćete se upoznati u tom gradu i od kojih ćete čuti nešto, čine informacije koje ćete dobijati iz američke ambasade.

Prema tome, očigledno je da postoji izvestan deo vesti koje stižu u Ameriku od stranih dopisnika, a stižu u stvari od američke vlade. Ali, to važi za sve pres-agencije u svetu, bez

obzira da li su pod uticajem vlade ili su potpuno nezavisne. Uvek postoji izvesna količina vesti koje stižu od njihovih vlada.

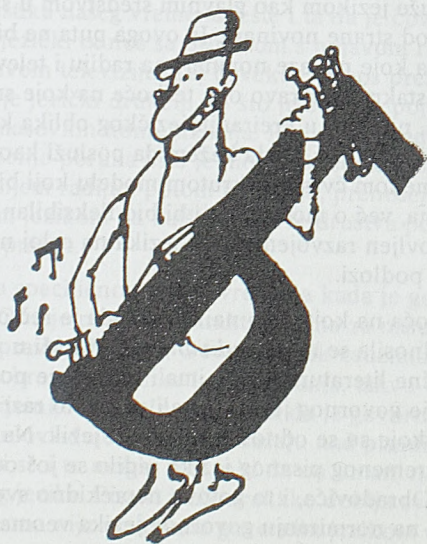
Ja, recimo, ne mogu da zamislim da dopisnik TANJUG-a u Vašingtonu ne vida s vremena na vreme ljude iz jugoslovenske ambasade u Vašingtonu.

MIROLJUB JEVTIĆ:

Gospodine Senindžer, molim da nam preporučite neku novu knjigu o teoriji radio-televizije, kao što ste preporučili o štampi.

P. SELINDŽER:

Nedavno je izišla jedna knjiga. Ja je još nisam pročitao, ali izvanredno mnogo cenim ljude koji su tu knjigu napisali. To je knjiga Frenka Majkovića. On je napravio pre dve godine jednu studiju o američkoj radio-televiziji koja je sada objavljena u Sjedinjenim Državama. Inače je ranije bio sekretar za štampu Roberta Kenedija, a sada je šef američkog nacionalnog javnog radija.

Đorđe Kostić, direktor Instituta za
eksperimentalnu fonetiku i
patologiju govora
ZA VIŠU GOVORNU KULTURU

Drugovi i drugarice,*

Naša neposredna saradnja sa Radio-Beogradom traje od 1945. godine pa sve do danas. Imao sam zaista veliko zadovoljstvo da sarađujem sa drugovima u toj značajnoj ustanovi i da se iz dana u dan uveravam kako u radiju, i kasnije u televiziji postoji iskrena želja da se jezik uzdigne na što god je moguće viši nivo, upravo na takav nivo da u svakom pogledu postane primer dobroga jezika. Imajući taj cilj pred sobom, i radio i televizija, u želji da ga ostvare nailazili su na neke teškoće. Te teškoće su dolazile i od strane ljudi koji se jezikom bave kao stručnjaci, kao i od strane onih koji se služe jezikom kao glavnim sredstvom u svojoj profesiji, od strane novinara. Ja ovoga puta ne bih ulazio u teškoće na koje nailaze novinari na radiju i televiziji, već bih želeo da istaknem upravo one teškoće na koje smo mi, jezički stručnjaci, nailazili u kreiranju jezičkog oblika koji bi mogao da posluži kao uzor. Kada kažem da posluži kao uzor, tada ne mislim o nekom čvrstom, krutom modelu koji bi se ponudio novinarima, već o modelu koji bi bio fleksibilan, koji bi se gibao uslovljen razvojem našeg jezika na celoj njegovoj širokoj narodnoj podlozi.

Prva teškoća na koju smo nailazili, kada je reč o govornom jeziku, odnosila se na *izgrađivanje normi*. Mi u zaostavštini naše naučne literature nismo imali razrađene postavke za normiranje govornog jezika. Imali smo vrlo razrađene postavke koje su se odnosile na pisani jezik. Na normama našeg savremenog pisanog jezika radilo se još od vremena Dositeja Obradovića, i to gotovo neprekidno sve do danas. U radovima na normiranju govornog jezika veoma smo

*Uvodno izlaganje na Savetovanju o problemima govora i jezika na RTB održanom 5-6.XII 1977. godine u Beogradu.

zaostajali. Istina, mogli smo i za govor izvući norme koje su bile, u izvesnoj meri, označene kao sastavni delovi normi za pisani jezik, ali nam to nije bilo dovoljno. Te postavke nisu bile dovoljne ni u vreme kada su norme za pisani jezik nastajale. Njihov se nedostatak tada nije toliko osećao jer u to vreme govorna reč nije imala toliko prostranstva koje ima danas kada se, preko radija i televizije, raznosi u sve krajeve zemlje.

U razmišljanjima o normama za govorni jezik morali smo početi od dinamičnog, gotovo burnog pokreta koji je zahvatio celokupnost našeg jezičkog materijala i koji još uvek, u ovom našem vremenu doživljavamo. Morali smo početi od tog snažnog jezičkog razvoja i u svim našim nastojanjima da izgradimo govorno-jezičke norme tako da one ne ometaju prirodni rast jezika, ali i da ne dovedu, tj. da ne omoguće neko liberalno, anarhoidno kretanje svih mogućih jezičkih puteva na koje jezik može da naiđe. Problem koji danas doživljavamo sa govornim jezikom nije samo naš problem, problem srpskohrvatskog jezika. Ja bih rekao da je to neki opšti problem vremena u kojem živimo. On se odnosi gotovo na sve jezike, pogotovu se odnosi na jezike onih naroda koji izlaze na društvenu pozornicu tako da im se i govorni jezik socijalizuje u najširim razmerama.

Druga karakteristika našeg vremena jeste i ta da je čovek ušao u drukčiji jezički odnos sa društvom s pojavom radija i posebno sa pojavom televizije. Taj čovekov odnos prema zajednici danas je jezički drukčiji no što je bio pre pojave ovih sredstava masovnih komunikacija. Pre pojave radija i televizije prenošenje poruka bilo je moguće samo pisanim jezikom. Uvođenjem radija i potom televizije, prenošenje poruka govornim jezikom na najšire slojeve društva postalo je svakodnevna praksa.

Postoji još jedna specifičnost našeg vremena kada je govorni jezik u pitanju. Ona je posebno karakteristična za našu zemlju i za naše samoupravno društvo. Govorni jezik zauzima danas, kroz naše mnogobrojne sastanke i dogovaranja, takvu vrednost koju nikada ranije nije imao. Ja ne kažem da je govorni jezik time počeo da prevlađuje po svom značaju nad pisanim jezikom, mada bi se i to moglo reći, niti da on umanjuje vrednost pisanog jezika. Pisani jezik svakako dobija sve više svoju vrednost i ona nije umanjena govornim jezikom već je u izvesnoj meri intenzivirana njime. Ali ni govorni jezik ne zaostaje iza značaja pisanog. I on zauzima sve veću ulogu u našem društvu.

Ako tako posmatramo govorni jezik, tada možemo doći do zaključka da su radio i televizija važni činioци u jezičkom pogledu. Taj njihov značaj za jezik, njihova uloga u jezičkom kretanju, predmet je našeg Savetovanja.

Možemo li mi, koristeći radio i televiziju, da doprinesemo razvijanju tvoračkih funkcija jezika? Po mom osećanju razvijanje tvoračkih jezičkih osobina ima dublji značaj od prostog izgrađivanja književno-jezičkih normi, bilo da se one odnose na pisani ili na govorni jezik. Taj tvorački jezički faktor treba da bude u središtu naše pažnje i pri izgrađivanju normi za naš jezik. A radio i televizija treba i u tom pogledu da odigraju svoju pozitivnu ulogu.

Svaki se jezik, pa i naš srpskohrvatski, raslojava na niz različitih varijacija, od onih čisto individualnih govornih osobina svakog od nas pojedinačno, pa preko porodičnih, usko i šire lokalnih, pokrajinskih, dijalekatskih, sve do njegovih opštih osobina po kojima su sve te varijable sastavni deo jednog jezičkog tela i bića. Te jezičke raznolikosti su istovremeno i izvori njegovog života, kroz njih se on ostvaruje i u njima on postoji. Na koji način otvoriti izvore jezičkih snaga, na koji ih način tako organizovati da ih sjedinimo, da se jezik ne raspadne u svoje delove, da se jezička funkcija kao društvenog sredstva objedinjavanja ljudi ne dovede u pitanje, već naprotiv, da se njegova društvena uloga obezbedi jednom razumnom, istorijski opravdanom i jezički zasnovanom normom?

Ja sam pokušao u svom referatu, koji imate pred sobom¹, da iznesem jedno mišljenje o protivurečnostima koje se javljaju pri izgrađivanju govorno-jezičkih normi. S jedne strane imamo prirodnu, mogli bismo reći i stihijnu tendencu govora koja vodi ka afirmaciji individualnog izraza, a sa druge strane, zajednica nam nalaže da postavimo ograničenja idiosinkrastičnim pojavama, nalaže nam da zaštitimo jezik od rasipanja. Ukoliko su društvene snage u ograničavanju jezičkih razuđenosti veće, utoliko više dovodimo jezik, pa i govor, do sužavanja njegovih razvojnih izvora, idemo ka svođenju na stereotip, a samim tim i odvajamo jezik od opšte i najšire narodne podloge. Ukoliko idemo na veću širinu, ukoliko smo tolerantniji, neoprezniji u izgrađivanju normi i primenjivanju normi u svakodnevnoj govornoj praksi, utoliko ulazimo više i dublje u liberalistička, ili čak i anarhoidna jezička lutanja koja, istina, nalaze opravdanja u

---

individualnom jezičkom izrazu, ali koja nose i stalnu, latentnu opasnost da se jezik razbije u svoje sastavne delove od kojih svaki ima takvu potenciju da može da posluži kao embrion jednog ili više drugih oblika jezika koji će se izviti iz jednog.

Primer sužavanja jezika možemo naći na britanskom BBC koji je godinama gradio, sa velikom brigom stručnjaka, govorni engleski jezik, tako da je svaki glas, naglasak sloga, rečenica, bila proučavana i određivana pa je postala adekvatna uzorku koji je bio građen u fonetskim laboratorijama Engleske. I pošto je dosegao gotovo savršenstvo u izgovoru jednog relativno malog broja odnegovanih spikera, taj se jezik počeo odvajati od jezika slušalaca, otuđivati od njih, pa su ga slušaoci ocenili kao bezličan, bez mogućnosti stvaranja ljudskog kontakta pomoću njega. Kako, dakle, održati jezik u neposrednoj ljudskoj uzajamnosti, kako obezbediti identifikovanje ličnosti pomoću govora, istovremeno obezbediti njegovu opštost? Kako izbaciti iz jezika sva zastranjivanja koja mogu da ga razbiju, a opet, s druge strane koja mogu i da dovedu do preovlađivanja jednog načina govora nad drugim, jednog njegovog oblika nad drugim oblicima, koji mogu da standardizuju razne oblike i istaknu jedan koji će postati zamena za sve druge? Kako, drugim rečima, obrazovati naše novinare da svoj jezik oplemene, a da ne izgube svoju individualnost, da ga ne obezličie, već da ga pretvore u sredstvo sporazumevanja koje će poneti sobom svoj lični, tvorački, ljudski neposredan izraz? To je pitanje koje stoji danas pred nama.

Meni izgleda da su ljudi sa radija i televizije, možda spontano, čak bi se moglo reći i instinktivno, oslanjajući se na svoje jezičko osećanje, došli do stava koji je bio prekretnički u jeziku našeg radija i televizije. Oni su uvideli da je kruto normiranje koje vodi zakivanju jezika samo u spikerske izražajne forme, dublja opasnost po jezik no što bi bila opasnost koju bi mu nekontrolisani individualni izraz mogao naneti. Oni su želeli da uvedu širi spektar govornih oblika, pa su dali određene ruke novinarima da svoje poruke, vesti i komentare neposredno kazuju, čitaju ili saopštavaju. Takva odluka odrazila se na jezik i na radiju i na televiziji. To je, svakako, zanimljiva odluka koja je dovela do novog jezičkog stanja u ovim našim kućama. Kakvo je to jezičko stanje sada i da li je opravdalo očekivanje?

Novinari su brzo uvideli da im se jezik nameće kao problem koji moraju rešavati kroz govorne oblike. Imajući pred

sobom iskustvo spikera, neki od njih su pošli stopama svojih spikerskih prethodnika, a pošto nisu bili stekli veštinu govora pred mikrofonom koju su raniji spikeri posedovali, dobili smo, umesto dobrih novinara, loše spikere. Time se očekivanja nisu ispunila u svemu. Novinari su pokušali i da sami, bez pomoći stručnjaka, rešavaju probleme govora i, naravno, u tom svom nastojanju, pritisnuti još i vremenom koji je tako značajan faktor u novinarstvu, nisu mogli doći do dobrih rešenja širih razmera

I, mi se sada nalazimo pred jednim složenim zadatkom. Trebalo bi da rešavamo pitanje jezika radija i televizije. Jezičke norme i za radio i za televiziju moraju biti opšteprihvatljive, jer će se upravo preko radija i televizije one proširivati na široke slojeve i gledalaca i slušalaca, pa se ne može izbeći njihovo dejstvo na jezička kretanja čitavih naših naroda. Znamo da tim jezičkim normama moramo obezbediti i jezičko kreiranje i disciplinu prema jeziku. One moraju da ohrabre razvijanje jezika i istovremeno da uliju poštovanje prema jeziku. Što znači da jezik radija i televizije treba da postane primer i jednog i drugog, i jezičkog stvaranja i poštovanja ustanovljenih normi. Same norme sa svoje strane treba da omoguće i stvaranje jezika i da odrede područja u kojima se to stvaranje može da kreće, i to ne samo kod ljudi koji rade na televiziji i radiju već preko njih i kod slušalaca, odnosno gledalaca. Da bi se taj zadatak mogao ispuniti moramo *ostvariti viši nivo govorne kulture*. Ljudi bi trebalo da budu svesni da nije u pitanju samo šta kažu, već je u pitanju i kako kažu. Jer od toga kako se nešto kaže umnogome zavisi kvalitet i prodornost poruke. Nije svejedno da li će jedna poruka propasti na putu od studija do slušalaca, ili će ostvariti svoju namenu.

Ja bih želeo, povodom toga da ukažem da održavanje govornih normi jeste, i biće, usko povezano sa stepenom govorne kulture svih društvenih sredina. Ako je nivo govorne, odnosno jezičke kulture nizak kod većine ljudi, tada ni govorne, odnosno jezičke norme neće naići na tle sa kojega će moći da dejstvuju. Ostaće bez efekta.

Pitanje govorne kulture nije nimalo jednostavno. Svedoci smo da se današnji čovek brzo prilagođava materijalnoj kulturi savremenog života. Brzo se oslobađa zaostalosti u tom pogledu kada jednom postigne viši životni standard. Ali njegovo osećanje za jezičko oplemenjivanje nije još u dovoljnoj meri probudjeno. Ono je u izvesnom smislu i zanemareno. Postoje čak i mišljenja da mi tu nemamo šta da radimo, da je sve u

redu ovako kako je. Neki ljudi čak i ne osećaju potrebu za govornom kulturom. Postoji čitav spektar dosta oštrih razlika između nekultivisanog i kultivisanog govora i jezika kroz koje se jezik prostire od svojih nerazvijenih do svojih najrazvijenijih oblika izražavanja. Razlike u ostvarenosti govorne kulture ne treba povezivati sa nekim društvenim slojevima ili sa nekim stepenima opšte obrazovanosti, niti bi te razlike trebalo posmatrati kroz teritorijalne osobenosti jezika ili jezičke nadarenosti naroda. Govorna kultura na svim područjima je na vrlo različite načine ostvarena. Možemo naići i među nepismenim ljudima na lepe izražajne govore oblike, kao što možemo naići i kod ljudi sa visokim obrazovanjem na nerazvijene oblike izražavanja. U svim našim krajevima ima ljudi koji umeju lepo da govore, kao i onih koji to ne umeju. A to svedoči da nismo na kulturu govora uticali na neki organizovan način, nismo još postigli osećaj za kriterij šta je dobar i lep govor, šta su razvijeni govorni oblici, a šta zaostaje iza njih.

Upravo bi radio i televizija trebalo da deluju, na jačanje osećanja o dobrom i lepom govoru, oni bi trebalo da razvijaju ta osećanja i da posredno i neposredno utiču na uzdizanje jezičke kulture, odnosno govorne kulture kod svojih gledalaca i slušalaca.

Zašto nam je potrebna nega govora i jezika? Da li nam je ona potrebna radi nekog ulepšavanja govornog izraza, ili se negovanje govora ukazuje kao potreba i od šireg značaja? Povezanost jezika sa društvenom praksom, o kojoj je govorio pri otvaranju ovog našeg Savetovanja Milan Vukos, generalni direktor Radija i Televizije Beograd, navodeći i Marksove misli o toj povezanosti, upravo leži u osnovi naše brige o jeziku, brige koja bi trebalo da nas dovede do pune adekvatnosti jezičkog izraza sa društvenim nužnostima, sa potrebom da te nužnosti jezički artikulišemo tako da one postanu sastavni delovi jezičkog ponašanja i u našim društvenim odnosima. A ako nismo u stanju da naše društvene nužnosti učinimo jezički shvatljivim usled nedostatka veštine izražavanja, ako one ostanu nedovoljno jezički ispoljene, tada ne možemo ni očekivati da će one biti do kraja shvaćene i identifikovane sa našim društvenim bićem. I tako, pitanje govorne kulture nije samo, iako ni to nije za potcenjivanje, pitanje lepog izražavanja, već je to i pitanje potpunog jezičkog formulisanja datih društvenih nužnosti u ostvarivanju opštih društvenih zahteva našeg savremenog čoveka i njegovih posebnih društvenih potreba kroz koje on ostvaruje svoje stvaralačke sposobnosti i svoj neposredni

doprinos samoj društvenoj zajednici. Imajući to na umu i ocenjujući značaj govorne kulture sa takvog stanovišta, mi prilazimo izgrađivanju govorno-jezičkih normi tako da upravo tim normama damo one okvire u kojima se naš jezik može slobodno da kreće, a da ne naruši ili da ne dovede u pitanje svoje osnovne društvene funkcije. Tim govorno-jezičkim normama u suštini treba da doprinesemo osposobljavanju čoveka da dođe do svojih većih ličnih kreativnih mogućnosti kako u svakodnevnom životu tako i na svakodnevnom poslu gde i ostvaruje svoju društvenu ulogu i gde se i kao pojedinac afirmiše i identifikuje. Ako pak ostavimo našeg čoveka na nerazvijenim oblicima izražavanja, tada zatvaramo njegovu jezički organizovanu misao, pa i samu njegovu ličnost sputavamo i dovodimo je u okvire neke sužene socijalizacije.

Koji su okviri našeg govornog jezika u kojima bi se kretala jezički organizovana misao, u kojima bismo usavršavali govorno-jezički izraz, razvijali govornu kulturu i usavršavali jezik kao medij međusobnog sporazumevanja? Ili, *koje su to osnove sa kojih treba poći u izgrađivanju govorno-jezičkih normi? To su, pre svega, one osnove govornog jezika koje su ustanovljene u vreme kada je utvrđena fonološka struktura srpskohrvatskog jezika i prihvaćeno načelo da fonema treba da bude predstavljena u pisanom jeziku fiksnom grafemom.* Ta osnova govora koja počiva na opšteprihvaćenom fonološkom sistemu, tj. na našim glasovima kojih ima trideset i koji nam služe kao diferencijalni znaci za organizovanje značenja reči i za njihovo međusobno razlikovanje, i danas nam služi kao okvir na kojem počiva glasovna kvalitativna strana našeg govornog jezika. Pri izgrađivanju normi, mi od te glasovne osnove ne možemo odstupiti, jer bismo takvim odstupanjem ozledili same jezičke osnove. Tačno je da svaki od naših trideset izgovornih glasova ima svoje polje variranja, ali to polje variranja ima svojih granica koje su uslovljene međuglasovnim odnosima, tako da jedno polje, i ukoliko bi zašlo u drugo, ne može sebe da negira, ne može da se sa tim drugim glasovnim poljem izjednači ili da ga zameni. Pored tih trideset glasova-fonema mi u jeziku imamo i vokalne dužine, naime, vokal može biti kratak ili dug, a njegova dužina čini jednu od kvantitativnih karakteristika našeg vokalizma. *Četiri akcenta*, od kojih su dva kratka a dva duga, takođe ulaze u osnove na kojima počiva celokupna zvučna građevina našeg govornog jezika. *Melodija rečenica* koja je svojstvena ovom jeziku, bez obzira na vidne, pa čak i upadljive razlike koje postoje na području njegova prostiranja, uvek je u duhu opštih govornih osobina i nikada se ne bi mogla zameniti sa

---

melodijskim osobinama nekog drugog jezika, bez obzira kolika bi razdaljina između njih mogla da bude.

Ove glasovno-prozodijske osnove na kojima počiva naš jezik, kada je u pitanju njegova artikulaciona ili akustička strana, mogu biti na neki način izložene izvesnim tendencijama da se od njih odstupi. Na prvom mestu imamo, a i ranije smo imali, izvesnu tendenciju da se naš glasovni sistem ošteti na području afrikata, da se parovi *ć-đ*, prema *č-dž*, svedu na jedan treći vid koji bi stajao negde između njihovih distinktivnih kvalitetnih osobina tako da se ne bi moglo reći da je *ć-đ* različito od *č-dž*, i obrnuto. Druga tendencija se sastoji u zameni *ć-đ* sa *č-dž*. Ne bi se moglo reći da postoji tendencija da se svesna zamena izvrši i u obrnutom smeru, naime da se *č-dž* zameni sa *ć-đ*. Ove tendencije dolaze iz dva izvora. Prvi pripada govornoj patologiji, a drugi pojavi neke vrste jezičkog elitizma (jer se u nekim građanskim krugovima smatra da je otmenije izgovarati *č* umesto narodnog *ć*, odnosno *dž* umesto *đ*). I u jednom i u drugom slučaju, i u nevoljnom i u voljnom odstupanju od pravilnog izgovora afrikata dolazi do odvajanja fonološke strukture od govorno-narodne osnove, koje, odvajanje, ima posledica i na artikulaciju frikativa *s-z* kao i *š-ž*, (ukoliko odstupanja u izgovoru afrikata ne dolaze sa strane patologije ovih frikativa), a ne ostaje bez posledica i na plozivni parnjak *t-d*. Odstupanje od pravilnog izgovora afrikata može da utiče na pomeranje pravilnog izgovora, dakle, šest drugih suglasnika, što čini trećinu našeg glasovnog sistema. To je razlog što ne možemo ostati ravnodušni prema takvim pomeranjima jer ona zadiru na neprirodan način u osnove našeg govora, ne proizilaze iz prirodnog i nužnog dinamizma glasovnog razvoja, već se nameću sa strane, bilo kao govorno patološka pojava, bilo kao nasilno nakalemljena crta.

Kada je reč o govorno-patološkim pojavama u jeziku, ima dosta razvijenih sredstava da se tim jezičkim anomalijama suprotstavimo. Postoje posebne ustanove koje se bave govornim poremećajima. Radio i televizija bi trebalo da svojim primerima pomognu stručnjacima na govorno-patološkom području da svoje poslove lakše obavljaju. Mi se nadamo da se govorni snobizam ili primitivizam neće ugnezditu u ove naše ustanove i da će se one umeti snaći kada je reč o čistoj artikulaciji trideset izgovornih glasova, četiri akcenta i dve vokalne dužine, i da će jezički stručnjaci u tim našim ustanovama umeti da sačuvaju jezik od takvih anomalija.

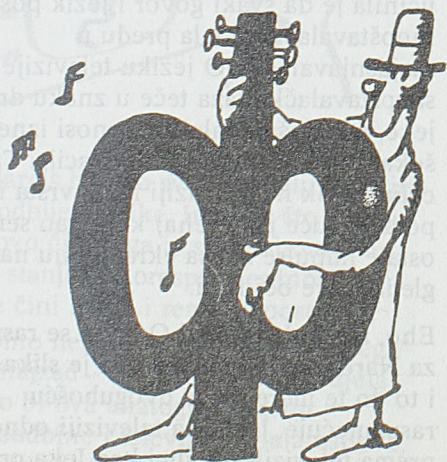
Druga strana govora, kako na radiju tako i na televiziji, zaokuplja pažnju jezičkih stručnjaka kada je u pitanju uspostavljanje normi. To nije ona strana koja se odnosi samo na pravilan izgovor glasova, pravilnu upotrebu kvantitativnih njihovih pratilaca. To je strana govornog izraza, izražajnog stila, oslobađanja ličnosti od ustaljenih formi izražavanja koje se graniče sa šablonima, izgrađivanje autentičnih govornih oblika koji će doprineti da se jezik razvija i na svom govornom području kao što se razvija na svom pisanom području kroz razne oblike stilskih osobenosti pisanog jezika. Na tom poslu stojimo još uvek gotovo na početku. Reč je još jednom o afirmaciji govorno-jezičkog izraza naših novinara, reč je o izgrađivanju govorne fizionomije jezika, o izgrađivanju raznih govorno-jezičkih oblika kroz koje će se i afektivni i misaoni stav adekvatno odraziti tako da ponese poruku sa svog izvora do širokih slojeva gledalaca i slušalaca. Na tom, mogli bismo reći, estetskom, odnosno kreativnom području jezika, nismo učinili mnogo. Još uvek se, uglavnom, borimo da sačuvamo jezičke govorne osnove kao podlogu za sticanje višeg nivoa govorne kulture sa kojeg bismo mogli postaviti sebi i nešto ambicioznije zadatke.

Međutim, osećamo, i to sasvim određeno osećamo, da kod naših novinara i na radiju i na televiziji, postoji potreba za tim višim izražajnim oblicima govornog jezika. Ja već duže vreme posmatram kako se neki naši novinari, posebno naši novinarski komentatori, trude da pronađu adekvatnije oblike izražavanja. Oni sami osećaju da je moguće bolje i efektivnije govoriti, ali nemaju ni potrebnih uzora, ni neke pouzdanije literature, niti sami znaju kako to da postignu. U tom njihovom nastojanju i zadovoljavajući tu njihovu želju, ja vidim mogućnost plodne saradnje između novinarskog kadra radija i televizije s jedne strane, i jezičkih stručnjaka s druge.

Moram odmah da dodam i to da jezički stručnjaci koji bi u tom pogledu sarađivali sa novinarima ne mogu da se zaustave samo na tumačenju klasičnih jezičkih normativa s ciljem da spreče mogućna ogrešenja, da čisteći jezik od raznih nepravilnosti ili neželjenih nanosa koji mogu biti ubačeni u jezik sa različitih strana, očuvaju njegovu čistotu. Jezički stručnjaci koji bi sarađivali sa novinarima i koji ne bi bili samo klasični lektori, moraju imati puno razumevanje za novinarski posao, moraju kao i sami novinari, osećati tekst i umeti da sadržini teksta daju i adekvatan jezički izraz. Ovo ne znači da sadašnje jezičke lektore treba prosto zameniti nekim drugim jezičkim stručnjacima. To ne mislim. Sadašnji jezički lektori na radiju i televiziji imaju svakako mnogo posla, i po mom

mišljenju treba da taj svoj dosadašnji posao nastave da rade i dalje isto onako savesno kao što su ga i do sada radili. Ali, njima bi bilo potrebno dodati jednog drugog jezičkog stručnjaka. Trebalo bi izgraditi *jezičkog reditelja* za ove naše kuće, jezičkog stručnjaka koji bi zajedno sa novinarom kreirao ekspresivnost poruke da ona u punom smislu reči ostvari svoju namenu.

Mi već danas možemo, na osnovama jednog dobrog govorno-jezičkog izraza, otpočeti sa sistematskim stvaranjem raznovrsnih oblika usmenog izražavanja. I upravo u tom procesu kreiranja novih oblika usmenog izražavanja trebalo bi angažovati i jezičke stručnjake koji bi umeli da novinsku informaciju pretvore u takav vid poruke koja će preći put od izveštača do primaoca bez oštećenja, i koja će jednom primljena biti i prihvaćena. To je delikatan posao jer ovde nije reč o nekom umetničkom kreiranju pomoću jezičkog izraza, gde već postoje razvijeni oblici govora u scenskim umetnostima, već je ovde reč o proučavanju novih izražajnih oblika, ekspresivnijih i ubedljivijih, prodornijih i lepših, oplemenjenijih i bogatijih no što su oni koje srećemo u svakodnevnom govornom jeziku. Ovo naše Savetovanje u neku ruku je i otpočinjanje tog posla.

Raša Popov,
urednik u TV Beograd

JAZ IZMEĐU SLIKE I REČI NA TELEVIZIJI

Jezik na radiju i jezik na televiziji razlikuju se.

Radijski je jezik prožet kategoričkom dramtizacijom i sukcesivnim amalgamiranjem, dok se jezik na televiziji podvrgava načelu dramatične jeke (odjeka, eha). Svakom je jeziku cilj da prvu saopštenu stvar dopuni, poboljša. Mi i govorimo uvek dalje, i još, očajni što nam ono što smo iz sebe iznedrili kao istinu, od trenutka saopštavanja više na istinu ne liči. Ta trka za istinom, iskazana veličanstvenom rečju *ali*, i njenom porodicom rastavnica, poricačica i dopunjalki – *nego, i, pa, te, ni, niti*, uz iznenađenjima nabijenu rečcu *a* – učinila je da svaki govor i jezik posle saopštavalačkog dela pređu u razjašnjavački. O jeziku televizije saopštavalačka faza teče u znaku dramatične jeke, a razjašnjavačka donosi iznenadne, šokantno-kontrastne polarizacije. Tako je u celini jezik na televiziji neka vrsta iznenadno polarizujuće jeke (eha) koja kao senka prati ostale impulse što sa ekrana biju na gledaočeve oči i uši.

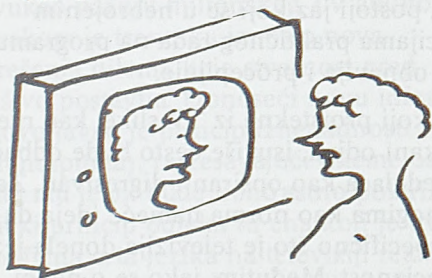
Eho, nimfa Jeka, kod Ovidija se raspametila za Narcisom, mladićem čija je slika dvoguba i to do te mere da ga dvogubošču raspamećuje. Jezik na televiziji odnosi se prema televizijskoj slici kao Jeka prema Narcisu. Da bismo bolje naslutili kako TV reč i TV slika jedna drugu fatalno

ograničavaju, pogledajmo klasičnu legendu i njene nagoveštaje:

Narcis je ohol i beščuvstven mladić, zaljubljen u sebe samoga. Za njim se raspametila nimfa Jeka (eho). I sa nimfom Jekom i sa mnogim drugim razgovarao je, ali bez ikakve stvarne korespondencije. I zato je kažnjen kletvom: *nek ljubi, a drago svoje nek ne osvoji.*

Kao u nekakvom primordijalnom ekranu Narcis je, spazivši se u izvoru „srebrolikih vala”, stao da žudi za sobom. Ali zalud je taj čovek koji ne ume da korespondira sa svetom van svojih slika, nastojao da ulovi sebe u vodi. Za jalovo divljenje „mediju koji je sam sebi poruka”. Ovidije kaže, kao da je znao televizijske strasti i manije: „Ne zna što vidi, al gori od onog što vidi.”

ΝΑΡΚΙΣΣΕΟΣ

Zalud je Narcis hvatao svoj pobjegljiv, lažljiv lik, senku odbijene slike. Imao je što želi, a blago njegovo činilo ga je siromahom. To produženo stanje nekorespondentnosti sa onim što te čini živim i realnim postalo je Narcisu bolno nesnosno. „O, da od svojega” – rekao je najzad – „kako razlučit se tijela mogu”. Ako bi ova analogija između Narcisove sudbine i televizije imala osnove, tada nam Ovidije nudi nesvakidašnju viziju budućnosti televizijskog medija: doći će do tendencija apsolutizovanja slike a njima

---

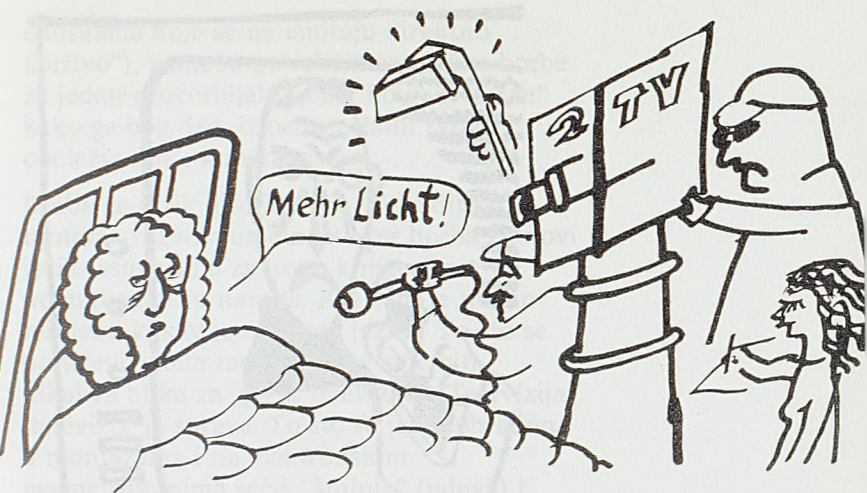
nasuprot razvijaju se tendencije za nekom formom ukidanja televizije (ili njenog prevazilaženja, možda). Ovu budućnost sugeriraju sledeća tri stava iz Ovidijeve poente priče o Narcisu:

- 1) Narcis je čeznuo da mu slika poživi duže od bića – apsolutizovanje slike.
- 2) Odstupao je od te čežnje pa se s kolebanjem pitao da li da „umru oba u jednoj duši“ – uništenje svesti o slici.
- 3) Razdrljio se, jaučući se udarao po prsima, sve dok se Jeka (eho) nije sažalila na njega i dala mu san koji ga je pretvorio u cvet – medij apsolutne slike dâ se prevazići uz blagotvornu pomoć pradrevnog ljudskog medija, jezika i njegove prve kćeri, književnosti.

Između osamostaljene televizijske slike i njenog jezika koji zalud teži da se sa njom stopi, postoji jaz koji se u nebrojenim situacijama praktičnog rada na programu uvek obnavlja i procepljuje.

Jezik koji proistekne iz TV slike, kao njegov odslikani odjek, isuviše često bude odbačen od gledalaca kao opširan i digresivan. Zato se mnogima kao norma nameće ideja da je ono specifično što je televizija donela jeziku – konciznost. Međutim, iako se o nekoj tajanstvenoj kratkoći mnogih poklika čuvenih po dobrim emisijama, može govoriti, ipak jezgrovitost govora i jezika, lapidarnost Spartanaca, predsmrtna vidovitost mnogih saopštavalaca onih munjevitih kondenzata kao što je Geteovo *Više svetlosti!* – nisu ništa novo. Uz to, u kriznim socijalnim situacijama ili onda kada se pažnja čitavog društva sasređuje na iščekivane rasplete razvojnih dilema, kratkoće i kuhinjske konkretnosti, žedni auditorij televizije prestaje da bude razmaženi antifilozof i ume da upije i da sasluša i te kako duge govore.

I baš to što u nekim situacijama TV ekran prima i nekonzicne iskaze, ukazuje na specifičnost televizije kao jezičke tribine. Onaj govornik koji je dugim govorom privukao pažnju milionskog TV auditorija, u svakom je trenutku iznosio nova razrešenja dilema koje stvarnost pred društvo postavlja. Donoseći novu informaciju zadovoljavao je princip iznenadnosti (serendipiteta), razrešavajući dileme osigurao je da mu jezik bude kontrastno polarizovan, a jezički princip odjeka ili eha koji je treća specifična crta jezika na televiziji realizovao se u času kad su gledaoci uočili da TV slika, zabrinuto i odlučno lice govornika, korespondira ozbiljnost stvarnosne situacije.

Da se govornik grčevito mrštio (na šta je Makluan ukazao govoreći o doprinosu televizijske neukosti jednom Niksonovom izbornom porazu), ili da se operetski smeškao – eho-efekta ne bi bilo, i odmah bi svi uzviknuli: opširno, to treba konciznije!

Naravno, kad društvena situacija nije polarizovana, kad na ekranu nisu demostenski umovi koji instinktom osećaju da na TV ekranu moraju udovoljavati

trojnom načelu *iznenadno polarizujućeg eha*, tada se veštačkim sredstvima, domišljanjem u obradi, mora žestoko raditi na jezičkom kondenzovanju, na lapidarnosti. To je mukotrpan i stvaralački rad na pretvaranju konverzionog i narativnog jezika u molekularne nizove lakonskih rečenica koje su stilski najbliže poslovicama.

Kao jezička tribina, dakle, televizija nije samo mesto tridesetsekundnih jezičkih „kućica” koje bi se uvek morale smenjivati neočekivanim i drugim licima, zemljama i prizorima. Ona rado prima na svoj elektronski prostor nosioce koherentnih književnih, političkih i filozofskih ideja. Pri tom tu ima dva pravila: ako ideje koje će se iznositi nisu prelomne, bolje ih je saopštiti negde drugde, na hartiji ili u predavačkoj dvorani; a ako se već izlažu na televiziji uprkos svojoj „neprelomnosti i nedramatičnosti”, tada ih ne treba davati u živom TV prenosu, već treba ući u proces prerade. Ta prerada informacija u TV

emisijama koje se ne emituju direktno („uživo“), nameću potrebu stvaralačke borbe za jedan proverbijalni jezik koji „kvizičan“ kako ga bog dao, između ostalih svojih obeležja ima i konciznosti.

Borba za jezik, i to još nov. Uzbudljivi trenutak razvoja umetnosti! Jer borba za novi jezik jeste borba za novu književnost, za novu memoriju naroda. Baš zato je nužno raščistiti kakav je to „novi jezik“. To što se po televizijama radi nije i ne sme biti nikakva bitka za „jezik televizije“. Televizija-televizor je sprava. To što se jezik obradom u montažama i na elektronskim magnetoskopima seče, „šnituje“ (udeva) i teše, mora biti isključivo potraga za jednim brzim, osećajnim, informativno nabijenim, poslovičkim srpskohrvatskim jezikom. Svaka drukčija suština koja bi u taj „novi“ jezik prodrila bila bi prodor zbrke i gluposti. Opomena prof. Đorđa Kostića mora se najozbiljnije uzeti srcu! Traganje za novim bogatstvima srpskohrvatskog jezika – to mora biti cilj ove lingvističke borbe. I, naravno, ako će ostati bogatstva, i ako će jezik ostati srpskohrvatski – to onda u jezgrovitim trosekundnim rečenicama ne sme kao kuga ovladavati pasiv, to se poslovičko blago ne sme zaboravljati, a disjunkcije, iznenađenja, relativske rečce, čuđenja i divljenja, vatromet jezičkih šokova, ne samo što se ne smeju iz jezika izgoniti, nego moraju bivati još zrelijim.

Jaz između televizijske slike i jezika (eha) koji se oko nje spliče, savladavala je na beogradskoj televiziji u proteklih dvadeset godina mnogotisućna vojska stvaralaca. Najbrže rešenje nesavladljivog „problema narcizma TV slike“ uvek se dobijalo kad radni čovek koji je stao pred kameru, šeretski, od srca i „na panju“ iskaže istinu. Čim su umorni izbegavaoci istina koji

stanu pred kamere pokušavali da govorom taktiziraju – emisija se morala seći, lepiti i kljaštiti. Doprinose većem organskom jedinstvu između slike i reči davali su i spikeri (Kalanj, Katić, Zdravković), i

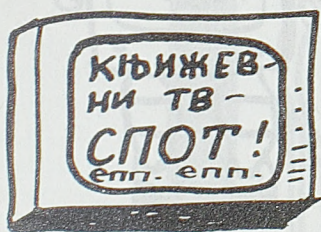
voditelji (Orlović), i pesnici (Radović) i glumci (Petrović), i reporteri živog prenosa (Nikitović, Stojaković), i zastupnici dečje duše (Antić, Ršumović). Cilj mi nije ovde da dam inventar zaslužnih, jer ko će biti pravičan sudija zasluga, već samo hoću da podsetim na žive ljude čija bi iskustva trebalo oteti zaboravu kako bismo što bogatije videli kako su se ti stvaraoci dve decenije borili protiv mehaničkog spajanja jezika i protivrečne televizijske slike.

Kada govorimo o potrebi organskog spajanja TV jezika sa TV slikom tada to ne činimo iz nekog larpurlartističkog sladokuštva, ili iz

lingvističarske želje za pohvalom moći koju živi jezik ima kad u stopu prati čulne slike a opet ostaje visoka apstrakcija.

Razlozi te potrebe praktično su povezani sa daljim razvojem kulture. Posle kratkog perioda osveščivanja o neophodnosti opismenjavanja milionskih masa kulturno obespravljenih, danas je ljudski rod već zašao u fazu kad zna da „opismenjen” nije opismenjen dok ne dođe do umnih blaga čovečanstva. Da se taj demokratski pristup umnim trezorima svetske kulture ubrza i olakša (Rena Mae je ukazao na to još 1969), masovni mediji stvaraju novu književnost, književnost lapidarnu i razgovetnu, ali ne manje filozofičnu i duboku od stare akademske književnosti.

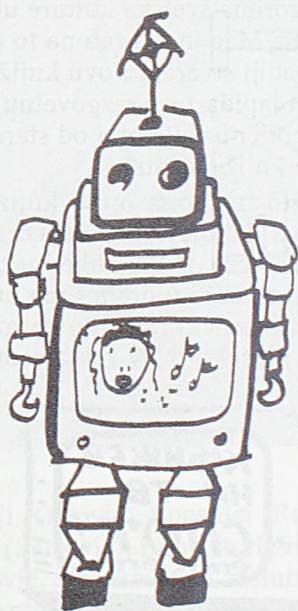
Po svemu što znamo ta „nova književnost” stvara se, bar na televiziji, kadgod se prevaziđe jaz između TV slike i jezika. Kadgod – to znači i u prenosima fudbalskih emisija, i u mozaički rađenim obrazovnim emisijama, pa čak i u TV reklamama koje

izviru iz proizvodnje a ne naturaju se životnom ritmu čovekovih potreba. Naravno, ta „nova književnost” ne stvara se u celomudrenim i snobovskim programima pa makar oni nosili na sebi etiketu – umetnost.

I bez predstojećeg razvoja informacionih sistema koje nam obećava brak između komunikacionih sredstava i računara, televizija stvara nove kulturne amalgame.

Kadgod se jezik i slika organski spoje, na svet dolazi po jedna ćelija ili čak blok novih kulturnih spojeva. Nasuprot tome, kako nam to sugerira ovidijevska slika o narcističkom otuđivanju slike od jezičkog odjeka, kadgod se slike na ekranu zavade s rečima rađaju se razdešavanja kulturne svesti. Zasad takva karcinogena razdešavanja nisu opasna. Gledalac je genije kontrole: on gasi jalovi program i, što se njegovog života tiče, s haotičnom porukom je svršeno.

Ali zamislimo šta će se dogoditi kad sve televizijske emisije uđu u računarski opremljenu memoriju da iz nje produže sa svakodnevnim hranjenjem svesti i savesti čovečanstva. Narcizam slike, nizovi jalovih slika nepropraćenih jezikom i jezički organizovanom mišlju, postaće uzrokom traćenja vremena i gašenja produktivnosti. A gledalac neće uticati na protok informacija, da jalovinu spreči. Ovakva sumračna mogućnost nije neizbežna: lako je zamisliti

da će u komunikacioni sistem sutrašnjice ulaziti i sva suma kritike na televizijski program i to ne samo one koja je formulisana estetski već i društveno-politički.

Naravno, kada govorimo o odnosu jezika i televizije mi se zadržavamo na tehničkoj strani spoznajnih procesa. Nećemo razmotriti moralno-političku osnovu na kojoj počiva javna kritika televizijskog programa (a ta je najvažnija). Ali, baš radi efektnije ideološke analize televizijskih dostignuća važno je prepoznati i identifikovati neka „alarmantna

ukazivanja na rđavu televiziju”, koja počivaju na predrasudama o tehničkoj prirodi elektronskog medija. Na te predrasude troše se reči, a prenošenju humane poruke niti doprinose niti odmažu.

Evo ih:

- po jednima: kad se ne govori epski i

odmereno, televizija je loša. Istina je drukčija: brza iznenađujuća smena impulsa na ekranu jedan je od uslova gledljivosti televizije;

- po drugima: kad se govori suviše opisno i epski, televizija je loša. Ali, ni to nije pravilo TV jezika. U mnogim televizijskim tekstovima mnoštvo je demonstrativnih rečca (*evo, eto, ovo je, ono je, pogledajte*). Jer iako TV jezik nije opisivački on traži jednu dozu direktnih opisnih kopči između slike i govora;

- po trećima: televizija koja daje uopštene filozofeme nije „prava” televizija. Netačnost ove predrasude iscrpno smo već obrazložili – govornik koji daje novinu, koji razrešava dilemu i oseća stvarnost sme, može i mora da se bavi svakakvim uopštavanjima, tojest umovanjem

- po četvrtima: televizija bez uvek prisutne filozofije i poezije nije dobra. Najnerazjašnjeniji je ovaj splet kritike TV medija. Pojedinačni materijalni predmeti često u emisijama zasenjuju sve što se govori jezikom; TV slika ima neku dvostruku magnetičnost koja čini da predmetna slika postane nosilac i poruke i filozofije. To može izgledati kao nešto loše, ali ne da se sprečiti. Ako bismo hteli da jednog govornika izolujemo od bilo kakvog predmeta, kako bi samo njegovo lice govorilo, tad bi vlasni njegove kose postale predmet koji preuzima deo jezičkih poruka i javlja neku svoju telesno-materijalnu poruku i filozofiju. Ta predmetnost TV slike duboko je u biću TV medija i s njom se mora uvek računati. Frazama se ona ne da zbrisati s ekrana.

Pa šta je to onda televizija kao jezičko poprište? Još nemamo jasnih definicija. Mnogo je trošeno duha na istraživanje narcisoidne autonomije TV slike (medij je poruka), otkrivena je žeđ televizije za

iznenadno novim impulsima (serendipitet), ukazano je na taktilnost njenih tačkastih slika (gledamo je kao Brajevu azbuku, kožom). Ali svim ovim pojedinačnim svojstvima televizije otima se njena još nerazjašnjena složenost. Zato je, uz svest o nerazjašnjenosti složenosti televizije, moguće dati ovakav zaključak o televiziji i jeziku na njoj:

Televizija kao jezički poligon nije samo ishodište

- konfliktnog jezika (drama, igranih),
- konkretne vizuelne misli (film, mimika),
- teatralizovanog života (sport),
- konverzionih susreta (debate).

Televizija je i elektronska knjiga. I najapstraktniji jezik koji je čovek stvorio tokom svoje evolucije ima svoje mesto na TV ekranu.

Televizija kao devojka Narcisa, zaljubljena u sebe samu mora postati sastavni deo cveta zvanog informacioni sistem. Ona se neće transformisati u uništavaoca jezika (i knjige), nego će služiti osnovi informacionog sistema, ljudskom govoru. U svom grlu čovek nosi tajanstvenu moć da šumovima sa sluzokože prenese misao: i ta je moć još

uvek neverovatna i nerazjašnjena. Svojom veličanstvenošću ona zasenjuje svaku elektronsku inovaciju. I davnašnje čedo toga govora – jezik, rodio je knjigu; a knjiga je, kako je to rekao D. Braun: – „zaista dobra mašina”. Informacija se brzo vidi iz nje, a sem toga još uvek ljudsko biće njome ponajbolje iskazuje svoje jedinstvenost. Još uvek je knjiga ona jama za zovinu sadnicu u koju čovek uzvikuje svoje muke. Pa je tamo najsnažniji jezik ljudski, jer kako kaže Mihailo Ražnatović: – „kad muka navali na čovjeka on zna i put jeziku.”

Tako, umesto da televizija bude rival knjizi i „starom”, „dojakošnjem” književnom jeziku, ona može, prikopčana na more saznanja zabeleženo po nacionalnim bibliotekama, da postane brzi sejač znanja iz knjiga koje prestaje da bude knjiško i ozračava se životom i svetlošću dana.

To čak i nije utopijski san. Jedan od vodećih konstruktora računara rekao mi je: tehnički je već sada moguće da se sve znanje iz knjiga jedne nacije smesti na memoriju računara, a televizija bi bila vizualizujući organ toga računara... jedino je pitanje ima li naručioca za takav projekat.

Živojin S. Lalić

ČOVEK ILI KOMPJUTER U PROCESU VIDEO-MIKSOVANJA

Posmatrajući sve brži napredak televizijske tehnike, njena dostignuća u tehnološkom i proizvodnom načinu pripremanja i emitovanja programa, može se приметiti da je svako novo dostignuće praćeno sve novijim konstrukcijama vido-mikseta, većih dimenzija i sa više elemenata od prethodnih. Nove miksete stvarale su i nove teškoće u radu miksera koji treba da u toku procesa brzo i potpuno vrše kontrolu situacije i režima rada na njima. Ovakva pojava posledica je međusobne udaljenosti elemenata na mikseti uključenih za vreme miksovanja (tasteri, preklopnici i ručice). Činjenica da je, na primer, dužina jedne savremene miksete „Philips - CD - 480 mod. 8” zajedno sa uređajem za daljinsko puštanje u rad VTR-a i filmskih lanaca oko 190 cm, a širina oko 60 cm, bez sumnje govori o problemu miksera za miksetom da jednim pogledom i u trenutku utvrdi šta je na njoj sve uključeno. Ovo utoliko pre što je veći deo njegove pažnje usmeren na praćenje toka zbivanja putem monitora, zatim na knjigu snimanja ili uputstva reditelja, kao i na reagovanje ostalih članova ekipe. Uz sve to, često se događa da operacije, komplikovane za video miksera, u toku procesa slede jedna za drugom.

Ranije pretpostavke o mogućnosti prevazilaženja problema u radu za velikim

miksetama pomoću dva čoveka za miksetom, ili da neke operacije u miksovanju preuzme digitalna tehnika – kompjuter, našle su delimičnu potvrdu u primeni kompjutera.

Kao što je poznato, danas kompjuteri obavljaju mnoge matematičke analize, sastavljaju statističke izveštaje, vode knjigovodstvo, vrše rezervaciju hotela, avionskih karata, regulišu saobraćaj, pomažu u otkrivanju zločinaca, upravljaju tehnološkim procesima i obavljaju mnoge druge poslove brže i bolje od čoveka. Razvoj i napredak digitalne tehnike u čoveku rađa podjednako i zadovoljstvo i strah.

Kan i Viner u knjizi *Godina 2000* navode: „u godini 2000. računari će verovatno moći da dostignu, simuliraju ili nadmaše i neke od najljudskih sposobnosti, uključujući možda i estetske i kreativne, a imaće i neke sposobnosti koje čovek nema”.¹

¹ Iz predgovora Lj. Radanovića za knjigu H. Drajfusa, *Šta računari ne mogu*.

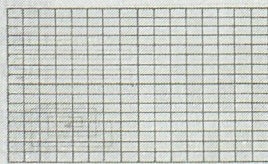
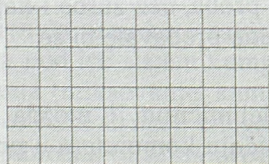
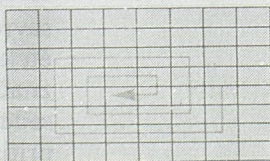
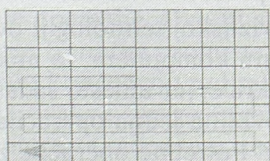
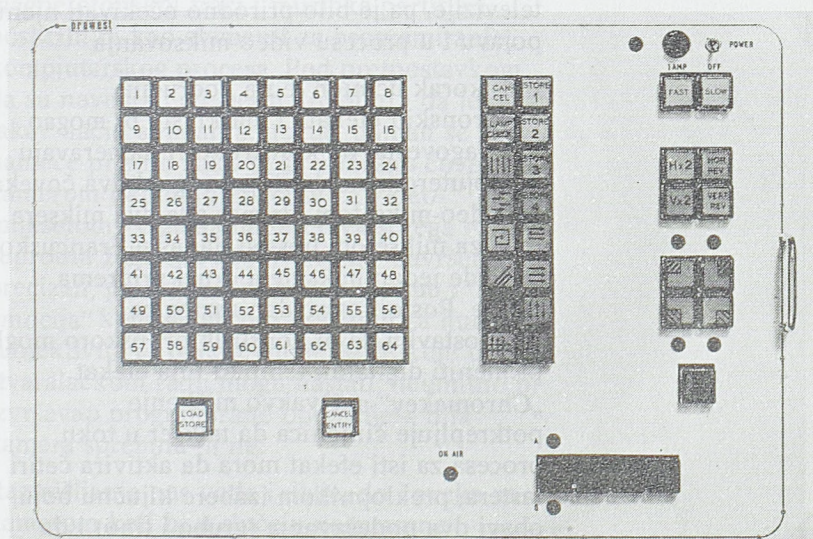
Tako će možda biti 2000. godine, a sada da se vratimo u 1978. godinu i pogledamo gde je sve digitalna tehnika našla primenu u tehnici TV Beograd?

Kao primeri mogu poslužiti: reverzibilni digitalni konvertor standarda (u tzv. satelitskom terminalu, za prelaz sa jednog TV sistema na drugi), zatim u magnetoskopskoj tehnici u postupku naknadne elektronske montaže po sistemu „Time code”-a, glavnoj tehničkoj kontroli televizije, u internacionalnoj režiji i režiji za emitovanje programa (matrice) u „Character” generatorima i sistemu studijske rasvete.

Međutim, poduhvat firme „Grass Valley Group” vredan je izuzetne pažnje. Koristeći „digital video effects” i „frame synchronizer” uspela je da proizvede do sada neviđene efekte u TV slici. Najneobičnije u nizu efekata svakako je zbijanje TV slike na vrlo

male dimenzije koje se mogu povećavati do normalnih veličina ekrana. Zatim efekat umnožavanja slike, efekat uveličavajućeg stakla, kao i mnogo drugih. Svi ovi efekti proizvedeni su uređajem čiji princip rada bazira na korišćenju digitalne tehnike sa memorijama. Ova tehnika primenjena je i u uređaju „Prowest Dynamic Wipes” engleske firme EMI, koji u sprezi sa video-miksetom

Ploča za programiranje i aktiviranje kompjuterskog uređaja PROWEST DYNAMIC WIPES koji pruža mogućnost brisanja dve slike prema prikazanim primerima:

znatno proširuje dijapazon elektronskih efekata. Naime, poznati i do sada viđeni načini promene slika (brisanje), prevaziđeni su atraktivnošću sa širokim dijapazonom neobičnih oblika u brisanju slika.

Danas u svetu postoji i nekoliko televizijskih stanica koje svoj program emituju uz pomoć kompjutera. Jedna od takvih je Japanska kompanija NHK, a u Evropi Belgijska Televizija.

Navedeni primeri uverljivo govore o sve široj primeni digitalne tehnike u tehnici televizije, pa je bilo prirodno očekivati njenu pojavu i u procesu video-miksovanja.

Prvi korak učinjen je na području elektronskih efekata i maski, što bi mogao biti nagoveštaj da konstruktori nameravaju kompjuterom zameniti jednog od dva čoveka za video-miksetom. Primer gde dva miksera rade za miksetom postoji danas u Francuskoj TV, gde jedan miksuje a drugi priprema efekte. Postoji opravdan razlog za pretpostavku da bi konstruktori uskoro mogli primeniti digitalnu tehniku i na efekat „Chromakey”-a. Ovakvo mišljenje potkrepljuje činjenica da mikser u toku procesa za isti efekat mora da aktivira četiri tastera, preklopnikom izabere ključnu boju, obavi dva podešavanja (grubo i fino) i da efekat uključi u proces. Često korišćen u savremenoj televizijskoj tehnologiji ovaj bi efekat, uz primenu kompjutera, za miksera značio veliko otkriće, jer umesto sadašnjih sedam bila bi dovoljna jedna operacija – pritisak na taster. Potrebne operacije za efekat „Chromakey”-a bile bi obavljene ranije, za vreme proba, bez žurbe i napetosti i tako pripremljene predavale bi se memorijama.

Razmišljanja o delimičnom ili možda potpunom korišćenju kompjutera u procesu

video-miksovanja mogla bi se ovako objasniti: način i vrsta TV programa (snimak ili uživo) određivali bi stepen primene digitalne tehnike u video-miksovanju. Čini se da u direktnim prenosima događaja ova tehnika ne bi našla znatniju primenu iz prostog razloga što se u takvim prenosima ništa ne može u potpunosti predvideti, jer je takav događaj neponovljiv. Međutim, emisije koje se snimaju sa „Playback“-om kao na primer muzika raznih žanrova, pružaju argumente potvrdnog mišljenja o korišćenju kompjutera. Uvek isto trajanje muzike na magnetofonskoj traci i muzička partitura poslužili bi kao elementi za programiranje kompjuterskog procesa. Pod pretpostavkom da su navedeni elementi dovoljni i da je takav način snimanja moguć, odmah se nameće pitanje kako bi se ponašao čovek za kamerom i kompjuter-robot za video-miksetom? Izgleda da bi takva sprega bila suprotna željenim očekivanjima. Savršeno precizan, pouzdan, oslobođen „treme i emocija“ kompjuter, bez osećanja za ljudske subjektivne ili objektivne teškoće koje u stvaralačkom radu mogu nastati, neumitno bi izvršavao programirane operacije – bila kamera spremna ili ne.

Razmišljanja nas vode i dalje, do čoveka za kamerom koji bi u slučaju nespremne kamere morao slati kompjuteru impuls za odlaganje operacije. Ovo bi zahtevalo pomeranje trenutka promene slike – reza, što bi narušilo koncepciju reditelja. Stiče se utisak da ovakva sprega čoveka za kamerom i kompjutera za miksetom ne bi bila najsrećnije rešenje, pa bi izlaz iz ove situacije trebalo tražiti u svođenju više proizvodnih komponenata uzajamno zavisnih u procesu snimanja pod isti sistem kompjuterskog upravljanja (miksovanje, kamere, kontrolu slike, i još neke druge). Uloga čoveka u tom slučaju odnosila bi se na programiranje i

kontrolu kompjuterskog sistema, dok bi kreativnost primenom digitalne tehnike sigurno izgubila od vrednosti koju joj čovek daje u toku snimanja TV programa. U svakom slučaju, čovek bi morao imati „dovoljan prostor” za intervencije u sistemu kada su one neophodne.

Na osnovu iskustvenog saznanja možemo pretpostaviti da se potpuna primena kompjutera na sadašnjem stepenu razvoja ne bi mogla sprovesti u slučaju dramskog izvođenja. Jedan od razloga je što glumac u svojoj interpretaciji i transformaciji u lik koji tumači vrlo retko izgovori tekst i obavi potrebne scenske radnje u potpuno istom trajanju. Slučaj dramskog izvođenja, čini se, za sada ne daje dovoljno parametara za programiranje, pa bi se kompjuter mogao koristiti samo delimično u pojedinim fazama procesa sa elektronskim trikovima i maskama da bi ubrzao rad video-miksera.

Razmišljanje o korišćenju kompjutera u upravljanju procesom video-miksovanja podstiče mnoga pitanja na koja će nam vreme dati pravi odgovor. Zbog toga bi trebalo završiti pretpostavkom: video-miksovanje će se potpuno prepustiti kompjuterskom upravljanju tek kada bude proizvedena *veštačka inteligencija*, odnosno robot koji će reagovati i na ono što mu unapred nije poznato.

Svetolik Jakovljević

PUTEVI DOMAĆE UMETNIČKE MUZIKE NA GRAMOFONSKIM PLOČAMA

Često se postavljalo pitanje o mestu domaće umetničke muzike na gramofonskim pločama? Uzgred se, u direktnom ili indirektnom napadu, prebacivalo proizvođačima ploča da zgrću novac novokomponovanom narodnom muzikom te da zanemaruju svoje društvene i kulturne obaveze, i tome slično. Međutim, danas se to pitanje ne postavlja više na ovaj način, jer postoji priličan broj izdanja sa delima domaćih kompozitora (u katalogu Produkcije gramofonskih ploča može se naći dvadeset šest brojeva). Po staroj praksi, za nedovoljan plasman ovih ploča sada treba tražiti druge „krivce” i postavljati druga pitanja. Ovim napisom nećemo tražiti krivce niti ćemo pronaći pravi odgovor, možda ćemo samo, uz pomoć podataka i nekih iskustava Produkcije gramofonskih ploča RTB, postaviti još koje pitanje više.

Pre nekoliko godina Produkcija gramofonskih ploča RTB rešila je da priđe izdavanju dela domaćih stvaralaca saradujući sa Udruženjem kompozitora Srbije. Time su stvoreni preduslovi da se ovom poslu priđe na dobar način. Izbor kompozitora i njihovih dela prema raspoloživom fondu snimaka preuzelo je Udruženje. Ono je pokrilo i troškove pripreme i štampanja omota; proizvođač je preuzeo izradu ploče i podneo rizik eventualnog lagera ploča.

Ukusno opremljena serija od 11 ploča pojavila se 1975. godine. Ova serija pošla je

uobičajenim putem distributivne mreže. Minimalni broj specijalizovanih prodavnica PGP RTB (12) prihvatio je ove ploče, maksimalni broj opštih prodajnih punktova gde se nalaze ploče (oko 1500) nerado je gledao u svojim rafovima omote sa divnim reprodukcijama dela jugoslovenskih slikara, jer da je svako prodajno mesto uzelo samo po jedan primerak od svake ploče predviđeni tiraž od 1000 primeraka bio bi rasprodan. Ovako, danas, krajem aprila 1978, stanje distribucije, odnosno prodaje, za pune tri godine je sledeće:

Broj ploče	Kompozitor i delo	P r o d a j a			
		75/76.	77.	78.	Ukupno
2501	Stevan Hristić: Muzika iz baleta <i>Ohridska legenda</i>	680	32	200	912
2502	Ljubica Marić: Pesme prostora	334	25	12	371
2503	Mihovil Logar: Svita za gudački kvartet	259	26	2	287
2504	Enriko Josif: Simfonija u jednom stavu	387	18	3	408
2505	Dušan Radić: Vukova Srbija	294	11	3	308
2506	Vitomir Trifunović: Asocijacije/ Vidici	296	11	3	310
2507	Josip Slavenski: Simfonija orijenta	497	97	12	606
2508	S.Nastasijević: Sedam narodnih igara/ M.Bajšanski: Deset narodnih igara	222	11	5	238
2509	J.Kalčić: Ljudskoj solidarnosti/ Nokturno - L.Frajt: Pesme noći/ Tužbalica	188	11	9	208
2510	Predrag Milošević: Simfonijeta	192	11	1	204
2511	A.Obradović: Mikro sonata za klarinet/ Kroz svemir - K.Babić: Lovačka svita, Zagonetke, Tri madrigala	274	12	12	298

Šta se može videti u ovoj neveseloj rang listi? Samo dva kompozitora odskoču od jednog prosečnog prodajnog tiraža, a to su dva umetnika koji imaju svoje mesto u istoriji domaće muzike: Hristić i Slavenski. Publika, takoreći, ne pokazuje nikakvo interesovanje za stvaranje savremenika. Osnovni tiraž je rasturen u sezoni 1975/76. Cifre iz 1977. i 1978. često istovetne, govore da su kupci institucije (Udruženje, JRT ili radio-stanice) a ređe pojedinci.

Višak izrađenih omota i gotovih ploča leži u magacinima proizvođača ili u rafovima prodavnica koje po važećim propisima imaju ograničene mogućnosti za vraćanje neprodatih ploča.

Ne možemo da krivimo proizvođača. On je uložio svoj rad i materijal, proizveo ploču i ima je u svojim prodavnicama. A da tražimo krivca u distributivnoj mreži? Prodavnice gramofonskih ploča kupuju ploče s obavezom plaćanja u roku od 15 dana, pa se orijentišu na one ploče koje se prodaju u kraćem vremenskom roku, da ne bi zamrzle svoja obrtna sredstva. Nisu li možda sredstva javnog informisanja izostavila da saopšte kulturnoj javnosti pojavu i postojanje ovih izdanja? Bilo je i informacija i recenzija i preporuka. Znači, kriva je publika. Publika ima pravo da za svoj novac kupuje šta ona hoće.

Možda je cena ploče visoka? Možda. Možda je propuštena mogućnost da se pažnja usmeri na smanjenje cene izdanja koja imaju edukativnu i kulturnu misiju? Treba stimulirati korisnika, kupca ploče, jeftinom cenom i upotrebiti sistem direktne komunikacije sa eventualnim kupcima kao što su muzičke škole, biblioteke, individualni kupci putem oglasa. Nije neophodna samo dotacija da se proizvođač rastereti rizika i gubitka, već da se tiraž rasturi i da iz rafova

proizvođačevih magacina gde se sigurno neće slušati, pređe u police eventualnih korisnika gde će se možda slušati.

Svi zainteresovani za sudbinu ploče, odnosno ove muzike, moraju tražiti i novije i bolje puteve ploče ka potrošaču inače će rezultati biti kao kod izuzetno vredne i lepo opremljene edicije u pet ploča *Antologija srpske muzike*:

Broj ploče	Naslov	Prodaja	
		1977.	1978.
2601	Orkestarska muzika	87	5
2602	Kamerna muzika	87	5
2603	Klavirska muzika	84	5
2604	Solo pesma	84	5
2605	Horska muzika	84	5

Svaki zaključak je suvišan: istovetne cifre opet upućuju na oficijelne kupce. Gde je publika ili kakvi su čudni putevi ploče sa domaćom umetničkom muzikom do njene publike?

JUGOSLOVENSKA GODIŠNJA NAGRADA ZA GRAMOFONSKU PLOČU

Domaća industrija gramofonskih ploča ima zadovoljavajuću tehničku bazu i sposobna je da napravi ploču tehnički korektnog kvaliteta kao i da je prezentira u omotu visokog tehničkog i umetničkog standarda.

Napor proizvođača ploča koji je postao samostalni izdavač mora da bude usmeren ka stvaranju programa i njegovoj distribuciji. Izdavač je u koncima tržišnih zakona ponude i potražnje a i u obavezi prema društvu da podiže nivo svog proizvoda ka višim profesionalnim i estetskim kategorijama.

Godišnji broj izdanja svih proizvođača ploča iz raznih programskih, prvenstveno muzičkih žanrova ogroman je, pa se postavlja pitanje nije li već došlo vreme da se uvede godišnja nagrada za gramofonsku ploču pa da ovaj akt izdvajanja nekih ploča iz mase godišnje proizvodnje, uglavnom komercijalnih izdanja, postane društveni stimulans kvalitetu? Ovo bi se korisno odrazilo u dva pravca:

- pomoglo bi i ohrabilo izdavača (i proizvođača) da se upusti u podizanje kvaliteta produkcije dela koja mogu dobiti ovo priznanje, i
- pomoglo bi i korisniku kvaliteta, kupcu vredne ploče, da se oseti podržanim u traženju ovih ploča koje se rede sreću na svakodnevnom tržištu ili o kojima nema dovoljno informacija.

Prvi koraci su učinjeni. Na inicijativu JRT, posle preliminarnih razgovora i predloga nekih proizvođača ploča, početkom januara

ove godine u Ljubljani se sastala radna grupa predstavnika proizvođača ploča radi izrade prednacrtu pravilnika za dodeljivanje godišnje nagrade Jugoslovenske Radio-televizije za najbolju ploču. U ovoj radnoj grupi bili su predstavnici Produkcije gramofonskih ploča RTB, Jugotona, Helidona i Produkcije kasete i ploča RTV Ljubljana.

Osnovne ideje ovog dogovora su sledeće: gramofonska ploča je ostvarenje koje se ocenjuje (nagrada se daje proizvođaču, a ne autorima ili izvođačima). U obzir dolazi samo domaća produkcija programa. Sa pločom se izjednačava kasete koja je rađena kao posebni program. Trajanje ploče (odnosno kasete) ne sme biti ispod 20 minuta za obe strane. Uspostavljaju se sledeće kategorije:

1. ozbiljna muzika,
2. zabavna muzika i džez,
3. narodna muzika,
4. izdanja za decu,
5. borbene, rodoljubive i revolucionarne pesme, i
6. govorni program (poezija, drama, dokumenti).

JRT izdvaja jednu ploču i daje joj posebnu nagradu: Grand prix – statueta Euterpe.

Iz ovoga bi mogle ponići divne polemike i diskusije. Samo pojam narodne muzike daje teme: narodna ili novokomponovana? Praktični proizvođači su se složili da ovaj pojam ne bi trebalo raščlanjavati jer kvalitet može da izbriše ovu razliku. Međutim, najvažnije je uvesti nagradu a tokom vremena mogu se vršiti dopune i promene. Pojavljuju se mnoga pitanja tehnike ovog posla, ali ona ne bi smela da budu problem: jedan žiri ili više žirija, broj članova žirija, način rada i sl. Takođe se mogu javiti dileme

između želja i potreba, likovnih rešenja statua i statueta, mesto i način dodeljivanja nagrade; da li uvesti posebne nagrade za dizajn omota, tonski snimak itd.

Ako pogledamo iz ugla ploče, odnosno kupca, stvari će se pojednostaviti. Kupcu ploče nije važno da li će se nagrada dodeliti u Opatiji ili na Ohridu, jer on tamo neće biti prisutan. Za kupca i za ploču, odnosno za kulturnu emisiju ploče i društveno priznanje kroz ovu nagradu, važna je ona mala (ili malo veća) jedinstvena nalepnica koju će proizvođač nagrađene ploče imati pravo da stavi na omot makar tome prethodila sasvim skromna zvanična informacija u nekim sredstvima javnog informisanja. A ta mala nalepnica pomoći će da se nastavi neprimetna borba prerastanja kvantiteta u kvalitet u poslu pravljenja gramofonskih ploča.

S.J.

„REVUE DE L'UER” 1976. br. 5.

I

U članku pod naslovom *Vodiči, filozofi, prijatelji* direktor Odeljenja za međunarodne veze BBC Nobl Vilson (Noble Wilson) piše o značaju međunarodne saradnje u oblasti radija i televizije. Autor niz godina proučava ovaj predmet i smatra da su susreti sa kolegama profesionalcima, najbolji način da se upozna i shvati zajednički posao i organizacija rada, i veruje da su ovakvi susreti uvek izvori novih inspiracija za obavljanje zadataka u okviru radija i televizije uopšte.

U članku se polazi od prikaza istorijskog razvoja ove službe, a zatim se konstatuje savremen stepen neophodnih međuljudskih kontakata. U pogledu interne organizacije ova služba objedinjuje, kao i mnoge druge njoj slične u svetu, grupu koja se brine o stranim gostima, grupu koja obavlja razmenu snimljenih materijala, grupu koja radi na organizaciji stručnog usavršavanja kadrova. Služba ima dvadesetak ljudi u Londonu i pet biroa u inostranstvu: u Njujorku, Torontu, Parizu, Briselu i Sidneju. U cilju upoznavanja svih rukovodilaca i drugih odgovornih stručnjaka sa najnovijim zbivanjima u okvirima radija i televizije u svetu, služba svakog meseca izdaje, u interne svrhe, *Bilten radija i televizije u svetu* (World Broadcasting News-letter). Kako bi budućim „putnicima” služba omogućila što detaljnija obaveštenja i pripremila korisniji boravak, ustanovljena je služba „retroakcije” čiji uspeh zavisi od informacija koje donesu radnici radija i televizije posle svojih putovanja i od materijala do kojih dođu radnici ove

službe. Zahvaljujući ekipama koje posle putovanja podnose izveštaje, može da se dođe do izvesnih korisnih informacija za buduća putovanja.

Ustanovljavaju se spiskovi osoba sa kojima je korisno razgovarati, zabeleške o teškoćama na koje se nailazilo, popis gostiju koji su već bili u BBC, katalog emisija koje je BBC prodao stranim radio i TV organizacijama kao i evidencija o stručnjacima koji su bili na specijalizaciji u BBC. Svako ko radi u Odeljenju za međunarodne veze treba da poseduje ne samo široko poznavanje radio-difuzije nego treba i da vlada sposobnošću shvatanja ritma, brzine i stila drugih radio i televizijskih organizacija.

II

O planovima za televizijske emisije sledećih godina na Drugom programu televizije u Saveznoj Republici Nemačkoj piše direktor programa Dieter Stolte.

Pripremanje programa i raznoobrazne teme emisija moguće je definisati u obliku teza:

1. Televizija je stvorena za TV gledaoce: znači da producenti treba da pomognu TV gledaocu da se orijentise ne tretirajući ga paternalistički.
2. Televizija je neka vrsta transportnog sredstva: ona treba izvesnom broju zainteresovanih i visoko obrazovanih da predstavi nove perspektive i dimenzije.
3. Televizija je sredstvo društvene

komunikacije: producenti, autori i realizatori moraju da nađu način da saznaju šta ljudi misle. Odnosno, oni ne treba da prikazuju neki svet, od njih se očekuje da prikažu svet TV gledalaca, oni treba da izražavaju nade TV gledalaca.

4. Televizija je sredstvo razonode. Publika ima pravo da očekuje da će u emisijama biti i zabave. Konkretnije pišući o emisijama autor smatra da je prvenstveno neophodno napraviti veći napor u oblasti TV drame.

Kada se misli o temama emisija iz svakodnevnog života postoji mišljenje da u programe treba uvesti nove strukture, nove izražajne forme kao i da treba postaviti nove ciljeve sadržaja. Televizija treba da posveti posebnu pažnju grupama koje se osećaju odgovornim od društva kako bi ih ohrabrila i integrisala u društvu (treće doba, radnici iz drugih zemalja, zatvorenici, itd.).

Posebnu pažnju televizija želi da posveti negovanju nemačke kulture i jezika, kao i istorijskoj dimenziji programa. Dostignuća nauke i tehnike neophodna su za održavanje praktičnog odnosa između sveta i čoveka.

Neophodno je podržavati, dalje smatra autor, ostvarenja originalnih dramskih dela i serija koje se odnose na sociološke teme ili kritiku društva.

Poslednjih godina ZDF (Zweites Deutsches Fernsehen = Drugi TV program u Saveznoj Republici Nemačkoj) snimao je opere i koncerte iako je ovaj poduhvat iziskivao velike troškove i, osim toga, izazvao je široku javnu diskusiju o pitanju da li snimanje opera i koncerata odgovara televizijskim mogućnostima i da li takve emisije odgovaraju televizijskom mediju. Direktor programa smatra da će na TV programu biti sve više emisija iz oblasti umetnosti.

Zaključujući članak autor je uveren da televizija u Saveznoj Republici Nemačkoj mora – da bi ostvarila ove ciljeve – da se obrati novim generacijama umetnika, autora, realizatora, glumaca i zabavljača.

III

Direktor škole za komunikacije Itaka koledža u državi Njujork u SAD, Džon Kešišoglu (John E. Keshishoglu) u članku pod naslovom *Kablovska televizija: budući prijatelj ili neprijatelj* piše o razvoju kablovske televizije u SAD. Danas je u SAD oko deset miliona domaćinstava opskrbljeno kablovskom televizijom. Prema skromnim predviđanjima do 1980. godine više od 40%, što iznosi dvadeset i sedam miliona pretplatnika svih američkih domaćinstava, biće uključeno u sistem kablovske televizije. Veći broj prijemnika u svakoj porodici (dva ili više) uticaće na povećanu gledanost. Televizijski programi, koji će se tada emitovati, obraćaće se specijalizovanim publikama koje će, možda, biti vrlo male. Programiranje – onakvo kako je danas shvaćeno, doživeti će znatne izmene.

TV gledaoci, uključeni u sistem kablovske televizije, biće razvrstani prema interesovanjima, a ne kao do sada prema „godištu, polu i nivou obrazovanja”. Svakako da će se izmeniti i navike TV gledalaca.

Autor opisuje primenu satelita ATS-6 u obrazovne svrhe kao i korišćenje satelita u širenju kulture življenja, dostignuća savremene poljoprivrede, itd.

Sistem kablovske televizije omogućava poboljšanje uslova života, razmenu informacija, razmatranje zajedničkih problema i njihovog zajedničko rešavanje.

I

Verner Hes (Werner Hess), generalni direktor radio-difuzije pokrajine Hesens (Frankfurt) koja emituje svoje programe u okviru zajednice nemačkih radio i TV stanica (ARD -) u članku pod naslovom *Šta očekuju realizatori programa od tehničkih inovacija* piše o najnovijim tehničkim dostignućima primenjenim u svakodnevnoj televizijskoj praksi. Razmatrajući problem veličine TV auditorija i porasta broja TV prijemnika, smatra da je, na primer, u Saveznoj Republici Nemačkoj bilo potrebno da prođe dvadesetak godina da bi broj TV gledalaca dostigao nivo zasićenja. Pojava televizije u boji uvećala je broj TV aparata u domaćinstvima za 50%.

Navodeći primer tehničkih inovacija autor piše o prvim iskustvima rada sa magnetoskopskim kamerama. U Saveznoj Republici Nemačkoj prednost se još uvek daje filmskoj kameri. Jedan od važnih problema koji se postavlja poslednjih godina, kada se govori o TV produkciji, jeste problem racionalnog korišćenja personala i postojeće opreme, jer iz godine u godinu troškovi rastu, a pretplata je dostigla svoj maksimum. Autor smatra da bi u ovom slučaju izlaz trebalo tražiti u primeni informatike.

Najveće izmene u strukturi i formi organizacije televizije u evropskim zemljama pojaviće se razvojem kablovske televizije. Verner Hes naglašava da odgovorni sa velikim oklevanjem i razmišljanjem pristupaju razvoju kablovske televizije.

Lokalna televizija, smatra autor, postaće posle 1980. godine vrlo interesantno sredstvo komunikacija (u oblasti lokalnog informisanja, obrazovanja, politike, itd.).

II

Članak *Snimiti u nameri da se osudi* urednika emisija za inostranstvo *Independent Television News* pri Džona Moonea (John Mohoney) postavlja pitanje u kojoj meri televizija i sredstva masovnih komunikacija uopšte imaju pravo da se uvuku u privatni život, a posebno da li britanska policija, špijunirajući putem video-sistema, ima pravo da upotrebi film u sudnici ili van nje.

Članak je nastao posle javne debate u Engleskoj koju je izazvalo prikazivanje emisije jorkširske televizije pod nazivom *Slučaj Jolande Mekšejn*. Gospođa Mekšejn je svojoj majci, koja se nalazila u domu za stare donela – uz majčinu saglasnost – petnaest smrtonosnih pilula.

Bolničarke su starici oduzele pilule. Posetu ćerke majci snimala je policija krišom. Independent Broadcasting Authority je prihvatila emisiju jer je smatrala da pokreće vrlo interesantno pitanje, posebno društvene probleme starosti i pitanje eutanazije.

III

Glavni urednik televizijskih aktuelnosti BBC, Alen Proteroe (Alan Protheroe) u članku *Era elektronske reportaže aktuelnosti* opisuje pripreme koje su prethodile prvoj reportaži snimljenoj elektronskom kamerom 10. oktobra 1977. godine. U članku je detaljno opisan rad na elaboratu, studijska putovanja, prikupljanje iskustava iz inostranstva, usavršavanje kadrova, finansijske pripreme, konstituisanje eksperimentalne grupe i pripremni staž.

IV

Direktor za planiranje i studije norveškog društva za radio-difuziju NRK (Norks Rikskringkasting) Jan Henrik Nyheim piše o značaju dugoročnog planiranja u oblasti radio-difuzije.

Autor smatra da je jedan od najznačajnijih kvaliteta odgovornih rukovodilaca u službi radija i televizije osećanje budućnosti koje bi trebalo da bude prisutno u momentima donošenja svakodnevnih odluka.

Kako su radio i televizija kompleksne organizacije koje obuhvataju niz problema od tehničkog usavršavanja do društveno-ekonomskih, kulturnih i političkih – sve više se oseća potreba za koordiniranjem odluka koje se donose

unutar same organizacije; poslovi treba da budu usklađeni. Reagovanje radio i televizijskih organizacija na izmene u društvu postaje sve značajnije s tendencijom da se organizacije prilagode razvoju sredine u kojoj dejstvuju.

Radio-difuzne organizacije treba da posmatraju tendencije razvoja unutar i van sveta radio-difuzije; one treba da objašnjavaju pravce razvoja i da definišu ulogu organizacije u tom razvoju, da prostudiraju i izvrše izbor sredstava, da izaberu pravi način i put. Zadatak ekipa za dugoročno planiranje sastoji se jednostavno u pokušaju da pomognu direkciji da odgovori na ove potrebe.

Mira Kun

RTV-TEORIJA I PRAKSA izlazi 4 puta godišnje. Cena primerka 15.00 din. Godišnja pretplata 50.00 din. uplaćuje se na ŽIRO RAČUN 60806-603-8745 - Radna zajednica Zajednički poslovi RTB - za časopis RTV-TEORIJA I PRAKSA

Časopis prodaju: NIP „MLADOST” Beograd, M. Tita 2, Preduzeće za rasturanje štampe, Izdavačko preduzeće „NOLIT”, i POVERENICI ČASOPISA u pojedinim radnim organizacijama i odgovarajućim ustanovama.

Adresa Redakcija: Ul. kneza Višeslava 88.
Telefoni: 556-197 i 550-284

TV Predajnik Tupižnica

Izdaje
Radio-televizija
Beograd
Takovska 10